

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

Pavao Pavličić: *Prijepor oko prozora* / 3
Ljerka Car Matutinović: *Dok su ti ruke u pokretu* / 20
Tomislav Kovačević: *Kruni se moje lice* / 29
Lada Žigo Španić: *Pustolovna smrt* / 37

KULTURA • UMJETNOST • DRUŠTVO

Hans Blumenberg: *Brodolom naočigled promatraču* (preveo A.S.) / 48

Ivo Runtić: "Zapravo" / 61

KRITIKA

Dubravka Brezjak Stamać: *Čitano slobodom laika i solidarnošću čovjeka* / 64
Dunja Detoni Dujmić: *Svevišnji nad Bosnom* / 66
Lada Žigo: *Poezija samoće u okrutnoj prozi života* / 67
Ivana Buljubašić: *Pjesničko iskustvo u proznoj kamuflaži* / 69

Kronika DHK / 72

Pavao Pavličić

Prijepor oko prozora

Pišem ovo u času dok me čeka jedna velika odluka i jedna velika kušnja. Rijetko čovjek prepozna prijelomne događaje u kojima sudjeluje, jer oni mu se kao prijelomni otkrivaju tek poslije, kad sve prođe i kad naknadno o njima misli. Ali, ja ovaj put pouzdano znam da je ovo u čemu sam se zatekao jedna od prilika kakvih nema mnogo u životu, pa se zato i pitam hoću li biti na visini situacije. A najčudnije mi je to što me je u sve to zapravo gurnula slučajnost, dapače, niz slučajnosti.

Jer, one su se samo nizale, a svaka je savršeno pristajala uz prethodnu, kao što dijelovi slagalice naliježu jedan na drugi. I, baš kao i kod slagalice, počela se pomalo pomaljati slika, a s njom i osjećaj da iza svega stoji sudbina, kao što i kod slagalice postoji netko tko je najprije naslikao sliku, a onda je izrezao na sitne komadiće. Tako sam i ja ispočetka primao ono što mi se događa kao pomalo bizarnu koincidenciju, a onda mi se postupno stalo činiti da sam postao oruđe nečijega plana i da se uz pomoć mojih doživljaja nastoji odaslati svijetu neka složena i važna poruka, koju ja možda i nisam kadar razumjeti. A tko je taj tko poruku šalje, također nisam znao, ako se nije radilo opet o sudbini.

Jer, najprije sam dobio napadaj bubrežnoga kamenca, što mi se nije događalo već godinama i što sam pomalo počeo zaboravljati. Onda sam, kad je napadaj prošao, dočuo za neku ženu koja pripravlja i prodaje osobite čajeve što pomažu upravo kod te bolesti, a ta je žena – inače liječnica, kako sam ubrzo utvrdio – stanovala u jednoj od manjih ulica u blizini Savske ceste. Tako sam se onda zatekao u dijelu grada gdje sam nekada, u studentskim godinama, provodio mnogo vremena, te sam došao u priliku da se sjetim toga doba, o kojem će – kao što će se uskoro vidjeti – ovdje i biti najviše riječi. Ali, ni to još ne bi ništa značilo, da ja nisam toga dana odlučio poraniti: bio je petak, a svakako sam htio dobiti taj čaj, i tako sam se k travarki uputio oko osam ujutro, jer su mi rekli da ona radi već od sedam. A tome se onda pridružila posljednja i najveća slučajnost: kupivši

čaj, iznenada sam ustanovio kako sam ostao bez cigareta. Preda mnom je bio dug radni dan, pa sam ušao u malo samoposluživanje da riješim i taj problem. I, tu se zbio sudbonosni susret.

Jer, cigarete su se prodavale na blagajni, i ja sam morao pričekati da troje kupaca preda mnom plate što su izabrali. Prvi je bio gospodin s debelim naočalama koji je kupio jogurt i pecivo, za njim djevojčica s narezanim sirom i mineralnom vodom, a treća je bila žena iza koje sam ja stajao i koja je privukla moju pažnju. Jer, ona nije ni imala košaru, pa sam tako pomislio da kupuje cigarete, isto kao i ja. Ali, tu sam se prevario.

Kad je došla na red, ona nije ništa rekla, a nisam vidio ni da bi na nešto pokazala prstom. Ali, blagajnica je već znala što njoj treba, pa se okrenula i s police iza svojih leđa uzela bočicu od jednoga decilitra na kojoj je jasno pisalo da je u njoj pelinkovac. Pružila je to onoj ženi, a ova je otvorila dlan i istresla pred blagajnicu kovanice koje je, očito, s mukom prikupila. A blagajnica nije ni prebrojavala, nego je sve odmah ubacila u ladicu, kao da je unaprijed uvjerena (možda po iskustvu) da će iznos biti točan. Žena je brzo uzela bočicu i krenula prema vratima.

Tek tada sam zapravo vidio njezino lice – doduše samo iz profila – i tada sam se lecnuo. Zatražio sam cigarete, platio i požurio se na ulicu. Morao sam sustići onu ženu, morao sam doznati je li to doista ona osoba koja mislim da jest, ili sam se prevario.

Jer, učinilo mi se da je to Čitačica. Nisam je, doduše, bio vidio već godinama, ali sličnost je bila upadljiva, pa je u prvi mah malo nedostajalo da je ne zazovem i ne obratim joj se tim nadimkom. Ali, spriječio me je u tome onaj pelinkovac: on kao da je govorio protiv pretpostavke da se radi o ženi koju poznajem. Jer, nisam mogao zamisliti da bi Čitačica kupovala piće onako kako to čine siromašni pijanci, niti da bi uzimala baš pelinkovac, koji piju alkoholičari onda kad više ne podnose ni trunku šećera. Kako spojiti taj izbor pića – a njemu treba pridodati još i vrlo drhtave ruke – s razmjerno urednom odjećom i kosom skupljenom u plavu punđu? A pogotovo, kako to spojiti s onim što inače o Čitačici znam?

Kad sam izašao pred samoposluživanje, nje više nije bilo. Pločnik je bio prazan i lijevo i desno od ulaza u dućan. Kamo je mogla nestati? Tu nije bilo tramvajske stanice, nije se zaustavio nikakav auto, pa kako je onda...? Učinio sam nekoliko koraka ulijevo, prema sjeveru, to jest prema središtu grada, i tada sam je ugledao. Bio je ondje jedan otvoreni haustor, a iza nje ga se vidjelo nekakvo zapušteno dvorište s napola srušenom prizemnicom pred kojom su radnici utovarivali crepove u kamionet. Tu, u tom prolazu, spazio sam onu ženu.

Stajala je okrenuta licem prema ulici i naginjala iz bočice s pelinkovcem. Naginjala je brzo, pohlepno, kao da uzima nekakav lijek od kojega će joj smjesta biti lakše. Nisam zastao, nego sam samo usporio korak, a ona me tek okrnula pogledom, a onda je nastavila piti. Nije me prepoznala, ali ja nju jesam. Bila je to Čitačica.

Mene je to u isto vrijeme i porazilo i zbunilo, pa tako nisam znao što treba da učinim. Zato sam produžio dalje, premda više nisam bio svjestan ni kuda hodam ni kamo sam se zapravo uputio. Što da kažem, bilo mi je strašno.

Jer, Čitačicu sam znao još od studentskih dana. Dapače, bilo je jedno razdoblje kad smo se vrlo često vidali i mnogo razgovarali i kad nam se činilo da se cijeli život nećemo rastajati. Ne da se nećemo rastajati ona i ja, nego da se nikad neće razići ono društvo kojemu smo oboje pripadali. Ali, razišli smo se, i već nekoliko godina nakon diplome nastupilo je stanje koje nam je u mladosti bilo posve nezamislivo: prošla bi i desetljeća a da se ne bismo vidjeli, niti što čuli jedni o drugima.

Nju smo zvali Čitačica zato što nam se to činilo kao dobra dosjetka. Inače se zvala Jasna i ljudi izvan našega kruga znali su je isključivo po njezinu pravom imenu. Ali, u to vrijeme prodavala se kao predložak za vezenje goblena jedna znamenita slika na kojoj se iz profila vidi mlada plavokosa žena kako čita knjigu. A Jasna je studirala književnost i, što je još važnije, imala istu onakvu punđu kao žena na slici i posve istu boju kose, pa joj je čak i nos bio kao u te žene kratak i malo uzdignut, tako da je gornja usna dolazila do izražaja. Prikvačili smo joj nadimak valjda na drugoj godini, a ona ga je nosila mirno, možda donekle i ponosno. Bila je lijepa i činilo se da njoj sve dobro pristaje, pa čak i taj nadimak. I, nekako se znalo da je pred njom lijepa budućnost, i u struci i u životu.

To naše uvjerenje nije promijenila ni činjenica da je Jasna poslije napustila studij i odvojila se od svih nas. Jer, čulo se najprije da se udala, pa da je dobila djecu, pa da se preselila u veći stan, pa da joj je muž napredovao. Te su vijesti dolazile rijetko i u ograničenim količinama, ali sve su bile takve da se iz njih moglo zaključiti kako se ispunilo ono što smo svi za Čitačicu i predviđali: da je sretna i da joj ništa ne fali. A ja sam o njoj tako mislio i poslije, premda je nisam viđao godinama: bio sam siguran da joj je dobro i da je tome zapravo oduvijek težila. I, zato mi je sad bilo teško sve to spojiti s pelinkovcem koji se ispija po tuđim haustorima, a pogotovo s onim drhtavim rukama u kojima se krije sitniš prikupljen osobito za alkohol.

Tako sam se onda sutradan vratio na Savsku cestu. Vratio sam se u onaj dio grada gdje smo nekad – u prostoru između tri studentska doma što se nalaze u blizini – probdjeli mnoge noći i ispili mnoge čaše, pa i čaše pelinkovca. Došao sam tako u priliku da se spomenem onoga što sam oduvijek znao, ali što sam s godinama uspio donekle zaboraviti: da je u doba studija Čitačica bila za sve nas ključna osoba. Ona je – tako mi se sad činilo – obilježila i našu mladost i naše shvaćanje književnosti. Ako se kome čini da pretjerujem, neka se strpi samo još malo, pa će vidjeti da sam možda ovdje čak i podcijenio Jasninu važnost. Sad ću reći samo toliko da vjerujem kako smo – upravo zbog tog njezina utjecaja – svi mi i danas nekako odgovorni za nju.

Taj osjećaj odgovornosti naveo me je da opet odem do one samoposluge

gdje sam vidio Čitačicu. Pretpostavio sam da negdje u blizini stanuje, pa sam odlučio odatle krenuti. I, tu je ponovno na scenu stupio slučaj, za koji mi se i sad čini da je zapravo bio prurušena sudbina. Jer, došao sam onamo u suton, u dućanu je gorjelo svjetlo, a zidovi su bili stakleni, i tako sam pred blagajnom opet spazio svoju nekadašnju prijateljicu: opet je kupovala pelinkovac. Jasno sam to vidio, kao što sam jasno vidio kad je izašla i kad je šmugnula u mrak da bi ondje brzo otvorila bočicu.

Samoposluživanje je bilo prazno i tako sam ušao da porazgovaram s blagajnicom.

– Oprostite – rekao sam – ova žena što je tu bila maloprije, je li to gospođa... – i rekao sam prezime za koje sam znao da ga Jasna sad nosi.

– Ne znam vam ja kako se ona zove – rekla je blagajnica. – Znam samo da žica okolo od ljudi novac, i čim nažica dovoljno, ona odmah... Dođe tako i po tri-četiri puta na dan.

– Pijanica? – upitao sam.

– Nikad je nitko nije vidio da tetura po cesti – rekla je blagajnica zamisljeno. – Ali po tome pelinkovcu... Kažu da je udovica, a da je pio i njezin muž, pa da je i umro od toga. Navodno ona prodaje i stvari iz kuće...

Dalje je bilo lako zamisliti. Slučaj se doimao banalno, ali to nije ni na koji način umanjivalo moju obavezu prema Čitačici. Dapače, nije umanjivalo obavezu svih nas: trebalo ju je spašavati. A ja sam odmah znao da to neću moći sam, nego da se moram obratiti ljudima koji su moćniji od mene, a osim toga je njihov dug prema Čitačici još veći od moga. Morao sam se obratiti Žarku i Radovanu, a njih također nisam vidio godinama.

I, znao sam da ni to neće biti lako, jer morat ću se točno prisjetiti što su bili oni, što sam bio ja i što je bila Čitačica. Morat ću sve to dozvati u pamćenje, da bih mogao i njih dvojicu podsjetiti i tako ih nagovoriti da mi pomognu. Prošetao sam se te večeri do staroga Savskog mosta – a bio je ožujak i puhao je topli pretproljetni vjetar – i ondje sam o svemu razmislio. Sava je bila niska, voda je šumila preko kamenja, mjesečina se ljeskala u valićima, i sve je bilo slično kao nekada davno, kad smo se često tuda motali i kad smo upravo na Savskom mostu razgovarali o književnosti. Bile su u blizini nekakve krčme u kojima smo znali sjediti, i onda bismo izašli na most da se malo prozračimo, i da se u onoj pustoši svađamo i vičemo jedni na druge do mile volje. U tim razgovorima – u kojima je alkohol bio važno pogonsko gorivo – ubrzo se pokazalo što nas najviše muči i u čemu vidimo ključni problem svojega budućeg života i rada. Radilo se o odnosu literature i zbilje: na njega smo se mi stalno vraćali i o njemu smo bili kadri raspravljati dok se ne bismo sasvim upljuvali.

Ako se netko pita kako smo došli na to da u tako neformalnim situacijama raspravljamo o tako dalekosežnim pitanjima (koja su, uostalom, nadilazila i našu tadašnju naobrazbu, a i sposobnost zaključivanja), moram reći da sve to doduše jest trajalo na Savskom mostu i oko njega, ali nije ondje počelo. Počelo je na fakultetu, gdje smo slušali profesora Solara,

koji je nekoliko svojih predavanja – a možda i čitav semestar – posvetio upravo pitanju odnosa književnosti i zbilje. A bila nam je ta tema utoliko zanimljivija zato što smo tada slušali i kolegij o realizmu, pa smo mnogo čitali one debele romančine i baratali cijelim nizom priručnih primjera, uz pomoć kojih smo mogli braniti svoje mišljenje o književnosti i zbilji ili osporavati tuđe.

Točno se sjećam kako je to počelo: bila je jesen, vani je padala kiša, u toploj predavaonici isparavala se odjeća mnogobrojnih studenata. A profesor Solar je ustvrdio kako u književnosti doduše postoji realizam, ali ne postoji realističnost, jer se zbilja zapravo ne može izravno zahvatiti književnim sredstvima. Ono što mi nazivamo realizmom, to nije nikakav istiniti prikaz zbilje, nego smo se mi dogovorili da ćemo upravo to shvaćati kao istinu. Ali, mogli smo se dogovoriti i nekako drugačije, pa realistička slika zbilje nije ništa manje konvencionalna od romantičarske ili simbolističke. I, Solar je tu misao razrađivao i potkrepljivao primjerima.

Dobro pamtim kakav je tajac vladao u predavaonici i kako su svi bili duboko pogođeni profesorovim riječima. Jer, one su bile nešto posve novo, pa i nije čudo što su jedne slušače bacile u zanos, a u drugima izazvale gnjev. Nama su u školi – a djelomično i na fakultetu – nastojali utuviti kako je realizam i realističnost mjerilo vrijednosti svekolike književnosti. Tvrđilo se da razvoj literature i nije ništa drugo nego mučno i uporno napredovanje prema realizmu. Postojale su čak i neke ruske povijesti književnosti u kojima su se realistima proglašavali svi vrijedni pisci, pa i Homer, Dante ili Shakespeare. I sad, kad smo čuli kako Solar sve to osporava, naravno da smo reagirali: jedni su mislili da profesor čini neku vrstu svetogrđa, dok su se drugi osjećali oslobođeni i bili su spremni da još i radikaliziraju Solarove stavove.

I, upravo to se i dogodilo kad smo nakon predavanja stali raspravljati o cijeloj stvari. Kiša je i dalje padala, pa se nije moglo nikamo, i tako smo završili u fakultetskom kafiću, gdje se pretežno stajalo, ali smo mi uspjeli uhvatiti jedan od dva stola što su stajala u nasuprotnim kutovima i tako smo ondje udarili u raspravu. Bilo nas je oko toga stola sedam ili osam, odnos muških i ženskih sudionika bio je otprilike pola-pola, ali dobro pamtim da su među muškarcima glavnu riječ vodili Radovan i Žarko, a da su se obojica pri tome nastojali svidjeti istoj djevojci, Jasni, koja je baš nekako u to doba dobila nadimak Čitačica. Razgovor je – možda upravo zbog te svoje udvaračke komponente – zadobio izrazito polemički ton, svaki od subesjednika otišao je u ekstrem, i nisu pokazali ni onoliko smisla za njan-su koliko bi ga svakako našli da se spor vodio u drugačijim okolnostima. A njihove teze bile su, dakako, nepomirljive.

Ja te teze nisam danas više kadar doslovno ponoviti, ali njihov smisao mogu prilično dobro prepričati. Stvar se svodila na to da je Radovan tvrdio kako o vrijednosti književnosti odlučuje zbilja, dok je Žarko zastupao mišljenje da o vrijednosti književnosti odlučuje književnost sama.

Radovan je izbacio efektnu tvrdnju kako pisac za svoj posao ne treba da se priprema u biblioteci, nego u tvornici, u rudniku, u noćnim tramvajima, u gastarbajterskim vlakovima i na sličnim mjestima. I dokazivao je: na tim mjestima nalazi se život, a književno je djelo to bolje što u njemu ima više života, jer upravo je život ono što mi kao čitatelji u njemu tražimo.

A Žarko je na to uzvraćao kako je ta teza sasvim promašena. Jer, kad bi bila istinita, onda bi najbolji pisci bili rudari, radnici u željezarama, vozači kamiona i slični ljudi. Onda bi Jack London bio najbolji pisac na svijetu, jer je promijenio stotinu zanimanja. A znamo da nije tako, znamo da su najvažnija djela XX. stoljeća napisali ljudi koji su dobar dio života proveli upravo u biblioteci. Stvar je, naime, u tome kako se piše, a ne što se piše. A kako treba pisati, može pisac naučiti samo od drugih pisaca. Kakav život, kakvi bakrači!

A najbolje sam zapamtio ključnu metaforu – koja je u razgovoru jednog časa eksplodirala kao raketa u vatrometu, a potom se višekratno vraćala – premda ne znam tko ju je prvi potegnuo. Radovan je tvrdio da knjiga mora biti kao prozor – kad već na prozor i fizički nalikuje – pa omogućiti čitatelju da bolje vidi zbilju. Žarko je – nasuprot tome, a podjednako efektno – dokazivao da prozor mora biti knjiga: svijet promatramo kroz svoje književno iskustvo, on je za nas tekst, pa ga ovisno o tome i čitamo ovako ili onako.

Postupno se taj razgovor pretvorio u dvoboj između Radovana i Žarka. Taj će se dvoboj – da odmah kažem – poslije nastaviti i trajati godinama. Toga kišnog dana neki od slušača držali su stranu jednome polemičaru, neki drugome, ali ja sam zaključio da to biranje strana ne ovisi o argumentima dvojice suparnika, nego da se radi o nečemu spontanom, da ne kažem prirodnom. Kao da jedni ljudi po svome temperamentu više naginju književnosti, a drugi više zbilji, kao što jedni više vole pse, a drugi mačke. Zaključio sam to po tome što nitko nije promijenio stranu: oni koji su u početku bili uz Radovana, uz njega su i ostali, a oni koji su u početku bili uz Žarka, nisu ga napustili.

Ali, isto tako moram reći da nitko nije promijenio temu niti ustao od stola. Sve nas je zaokupljalo pitanje odnosa književnosti i zbilje, ne samo pod utjecajem Solarova predavanja, nego i inače: činilo nam se da je ta tema aktualna, dapače, da je presudna. Čak bi se možda moglo pomisliti da je naš profesor i došao na to pitanje zato što je ono na neki način visjelo u zraku. Jer, i hrvatski su pisci tada zauzimali u vezi sa zbiljom prilično radikalna stajališta, pa su jedni hrlili u stvarnost, a drugi su od nje bježali.

Spomenut ću kao primjer samo prozaike koji su tada imali oko trideset godina, te su, dakle, neposredno prethodili našoj generaciji. U onome što su oni pisali bila su dva glavna smjera koja su se među sobom razlikovala toliko te se činilo kao da ti autori ne pripadaju istom naraštaju, pa čak ni istoj nacionalnoj tradiciji. Jer, jedni su pisali priče i romane koji su naglašavali vlastitu uronjenost u život tadašnje mladeži, te je u njima sve vrvjelo

od žureva, motocikla, ploča, traperica i noćnih tramvaja. Tako su radili Majdak i Majetić, pa je Majdak već bio stekao i publiku, a Majetića su zbog preslobodnih opisa povlačili po sudu. Drugi su, naprotiv, smještali radnju priča bilo u prošlost, bilo u neke posve neodređene vremenske i prostorne okolnosti, te su nastojali dosegnuti univerzalna, arhetipska značenja, oslanjajući se koji put na mitove i na Bibliju. Tako su radili Jozo Laušić i Mate Raos. Bilo je, dakako, i na jednoj i na drugoj strani još pisaca, ali ja spominjem samo ove, računajući da je i to dovoljno da predoči tadašnju situaciju, u kojoj su jedni strasno željeli uvući zbilju u književnost, dok su drugi od te zbilje zazirali.

Ali, nije bila važna samo količina zbilje u tekstu, nego i njezino značenje. Jer, još do koju godinu prije toga vlast je tražila od pisaca da se što više bave zbiljom, i to na posve određen način, a sad se jasno osjećalo da je taj pritisak popustio. I, književnici su to popuštanje tumačili na različite načine: jedni tvrdeći da potpuno neobaziranje na zbilju znači najviši stupanj slobode, a drugi vjerujući da se o zbilji sad može govoriti istinitije nego prije. A mi smo se, čitajući književne tekstove (ili ih čak i pišući), opredjeljivali bilo za jedne bilo za druge i smatrali smo taj svoj izbor presudno važnim, kao da on određuje i način na koji ćemo se ubuduće baviti književnošću.

Zato smo s toliko zanimanja slušali raspru između Radovana i Žarka. A za njezino trajanje i za njezinu živahnost bila je zaslužna Jasna, kojoj su se Radovan i Žarko najviše obraćali i kojoj su se obojica nabacivali. Jer, ona je čas povlađivala jednome, čas drugome, čas je uvertala nosom na Radovane, a čas na Žarkove argumente, pa se na trenutke činilo da pobjeđuje jedan, a na trenutke opet da pobjeđuje drugi. Ne vjerujem da je Jasna namjerno držala tu ravnotežu; prije će biti da joj je doista čas jedan, a čas drugi sugovornik bio uvjerljiviji. I, bit će da je svaki od njih dvojice doista posjedovao poneki dio istine, pa se zato onda njihov spor mogao nastaviti i ubuduće, pa i na starome Savskom mostu.

Sad kad sam to rekao, mogu priznati ono što mi je teško priznati: ja se nisam mogao opredijeliti ni za Radovana ni za Žarka. Ne zato što bih prema samom pitanju bio ravnodušan, niti opet zato što bih se bojao kojemu od njih dvojice zamjeriti. Nego zato što se i meni činilo da čas jedan, a čas drugi ima pravo. Zato što sam i sam nekih dana mislio da je važna zbilja, a nekih dana da je važna književnost, neke sam dane provodio u biblioteci a neke opet – u nedostatku rudnika ili željezare – po birtijama i studentskim domovima. Možda sam već tada slutio da će pitanje odnosa književnosti i zbilje ostati za mene trajan, cjeloživotni problem. I, možda sam shvatio da taj problem ne mogu u moje ime riješiti drugi, pa makar ga rješavali u dugim raspravama u kojima samo sijevaju imena i naslovi.

A možda je stvar jednostavno u tome da sam uviđao paradoksalnost cijele situacije, pa me to učinilo opreznim. Jer, kad čovjek prisustvuje polemici, onda se ne može ograničiti na to da sluša samo argumente, pa da te argumente procjenjuje i odvaguje, a sve ostalo da ostavi postrani: uvijek

mu u vidno polje ulazi i osoba polemičara. Ne može, dakle, slušatelj zanemariti ukupan dojam što ga ostavlja govornikova pojava, ne može prečuti boju njegova glasa, previdjeti njegov izgled, niti može zanemariti sve ono što o polemičaru inače zna. Tako je bilo i ovdje: ja sam bio donekle upućen i u Radovanovu i u Žarkovu biografiju, i to mi je znanje, dok sam ih slušao, stalno tuklo po glavi. Jer, bilo mi je više nego očito da je kod obadvójice temeljni stav u potpunom nesuglasju sa životom i društvenim položajem onoga tko taj stav zastupa. Ili, da kažem jasnije: Radovan je zagovarao ono što je trebao zagovarati Žarko, a Žarko je zagovarao ono što je trebao zagovarati Radovan.

Jer, Radovan je bio dijete iz bolje zagrebačke obitelji. Otac mu je bio direktor nečega što se zvalo Zavod za međunarodne odnose, majka mu je bila liječnica, a živjeli su u stanu od stotinjak kvadrata u Kranjčevićевой ulici: jednom sam bio ondje i nisam se mogao nadiviti dnevnoj sobi u kojoj su uza sva četiri zida bile police s knjigama. Radovan nije znao za oskudicu, nego je, naprotiv, svakoga ljeta putovao u inozemstvo, pa ondje nabavljao ne samo odjeću, nego i ploče i knjige. On sasvim sigurno nikad nije bio u rudniku i nikad se nije vozio gatarbajterskim vlakom, a radnike je viđao samo izdaleka, kad bi mu se dogodilo da oko dva popodne prođe pokraj tvornice gdje kroz kapiju kuljaju šljakeri.

A Žarko je bio nešto sasvim suprotno od toga. Bio je podrijetlom iz Dalmatinske zagore, bio je ljuta sirotinja i to se po svemu vidjelo. Cipele su mu bile razgažene i iskrivljenih peta, usred zime nosio je ispod pulovera košulju kratkih rukava jer nije imao drugu, cigarete je kupovao na komad, a jeo je dvaput dnevno, u Studentskom centru. Stanovao je u domu, u sobi sa željeznim krevetima, gdje su na podu svake noći spavali drugi ilegalci od kojih je trebalo sklanjati novac i odjeću. Radio je preko Servisa, slajući pakete u tvornicama, utovarujući robu na tržnicama ili ubacujući ljudima drva i ugljen u podrume. On je, dakle, znao sve o životu, pa mu je čak i otac neko vrijeme bio rudar i Žarko je vidio kako rudnik izgleda.

Ukratko, čovjek bi očekivao da Radovan – došavši iz one svoje kućne biblioteke – govori o važnosti literature, a da Žarko – došavši iz rudnika – govori o važnosti života. A dogodilo se obratno. I kad sam se upitao zašto je tako, morao sam zaključiti kako i Radovan i Žarko shvaćanju literaturu romantično, kao nešto što nam pomaže da dosegne ono što nam je inače daleko i nedostižno. Zato Radovan – koji živi pod staklenim zvonom – od literature očekuje život, dok Žarko – koji je do grla u životu – od književnosti traži da mu otvori daleke i nepoznate svjetove. I, pomišljao sam da je možda upravo ta čežnja ona točka oko koje bi se njih dvojica mogla složiti.

Ali, naravno, oni tu međusobnu sličnost nisu zapažali, a ja ih na nju nisam mogao upozoriti. A njihove rasprave nastavljale su se dalje: trajale su u Solarovim seminarima, u fakultetskom kafiću, u predvorjima kina i kazališta, a onda – kad smo se stali zavláčiti u one krčme oko Savske – i na mostu i na nasipu. Jednom nas je u društvu bilo manje, drugi put više, jed-

nom je bilo djevojaka, drugi put smo bili sami (samo mi se čini da je Jasna uvijek nekako bila nazočna, ili se barem podrazumijevalo da se sve to radi nje govori), a Radovan i Žarko raspravljali su stalno s istim žarom i istim uvjerenjem. A mi, koji smo bili publika, osjećali smo nekakvo poštovanje prema tom njihovom dugom srazu, uviđali smo da je on sudbonosan. Jer, znali smo da oba protivnika sudjeluju u dvoboju s punim ulogom.

Puni ulog sastojao se u tome što su oni obojica pisali prozu, a ta se proza opet temeljila upravo na onim stavovima koje su u raspravama zastupali. Pa kad su načelno diskutirali, onda je svaki od njih branio i vlastitu literarnu praksu, a osporavao protivnikovu. Obojici je bilo jasno da s uvjerljivošću njihovih argumenata stoje ili padaju i njihova djela. Ukratko, igrali su Radovan i Žarko na sve ili ništa, pristajući da – barem u očima našega uskog kruga – potpuno uspiju ili potpuno propadnu. A što je osobito važno, ni javnost nije mogla presuditi, jer kad su stali tiskati svoje novele, bili su podjednako uspješni.

A nije ni čudo, jer, to je bilo doba kad se još nije znalo što će prevladati. Bilo je tada, kao što sam već spomenuo, i proze koja srlja prema zbilji i proze koja od zbilje bježi, bilo je pisaca koji su željeli na svojim stranicama uloviti svakodnevicu, a bilo je i pisaca koji su se poigrali vječnim i sveprisutnim literarnim motivima. Ukratko, nalazili smo se u prijelaznom razdoblju, i nekako se činilo da polemika što je vode Radovan i Žarko zapravo u malome prikazuje bitku što se bije u našoj književnosti kao cjelini. A o toj borbi da ovisi budućnost svih nas na prijelazu iz modernizma u postmodernizam. Zato su nam te diskusije i bile tako zanimljive, premda mi tada to o modernizmu i postmodernizmu nismo ni slutili, nego smo sve skupa shvatili tek mnogo kasnije. Ali da je u pitanju nešto važno, pouzdano smo znali već i tada.

A znali smo možda i zato što smo imali pred očima primjere. Jer, Radovan i Žarko počeli su, kažem, objavljivati, a mi smo mogli vidjeti kako u praksi izgleda ono što oni zastupaju kao svoja načelna polazišta. I, odmah ću reći: ustanovili smo da obojica pišu dobro, premda su pisali potpuno različito. Obojicu smo sa zadovoljstvom čitali, a ja sam im u sebi pomalo i zavidio na vještini i talentu. No, poslije toga zadovoljstva dolazila je zbuđenost, jer nakon svega čovjek opet nije znao što da misli.

Nisam kadar dati uvjerljivu karakterizaciju Radovanove i Žarkove proze, pa ću se zato poslužiti primjerima, a čitatelj će, nadam se, iz njih jasno vidjeti koliko se razlikovalo ono što su stvarala dvojica mojih prijatelja. Bit će, vjerujem, dovoljno da samo kratko sažmem fabule njihovih priča.

Radovanova je nosila naslov *Običan dan*, a pripovijedala je o zbivanjima na gradilištu nekoga od zagrebačkih novih naselja. Gradilište je golemo i blatno, ondje se nalaze sve one dizalice, skele, skladišta, upravne prostorije, a malo sa strane stoji baraka za radnike, koji su uglavnom došli izdaleka, pa u Zagrebu nikoga ne poznaju i nemaju kamo ići. I sad, nakon što je taj ambijent vrlo slikovito opisan, dolazi središnji događaj: jedan je radnik dobio

pismo od djevojke, s nježnim riječima i s fotografijom, a neki mu od onih dripaca to pismo ukrade i počne s njim pred svima tjerati sprdnju, čitajući glasno citate i izvodeći s fotografijom opscene pokrete. Sve se, naravno, završi nožem, i to vani, u blatu, kamo se tučnjava prenijela. U zadnjoj sceni opisuje se kako je krv natopila vreće cementa, kao da je i ona neka vrsta građevinskog materijala za budući grad.

Ne samo da je sve to bilo dobro i slikovito predočeno, ne samo da je ispričano s mjerom, nego se čovjek nije mogao načuditi obilju pojedinosti i temeljitom uvidu u materiju, koliko god da je – poznajući Radovana – pouzdano znao da je sve to izmišljeno. Mene je ta priča bacila u misli, iz razloga o kojima ću poslije još govoriti.

A slično je bilo i sa Žarkovom pričom, koja se zvala *Pisac iz sjene*. Jer, i ona je bila izvrsna, premda je bila napisana posve drugačije od Radovanove. Tu su rečenice bile duge, rabilo se dosta arhaizma, a opći ton kao da je želio podsjetiti na kakvu staru kroniku. Dapače, priča i jest bila simulacija zapisa nekoga tobožnjeg svjedoka, koji otkriva svoju istinu o Janku Poliću Kamovu. Temeljna je njegova teza kako Kamov zapravo nije umro u Barceloni, nego da je svoje dokumente podmetnuo nekome anonimnom mrtvacu, a onda da se vratio u Hrvatsku i ovdje živio s lažnim identitetom. Priča je dokazivala kako je sve ono što je u hrvatskoj književnosti između 1910. i 1945. napisano pod pseudonimom ili pod šifrom – a toga ima jedno more – zapravo izašlo ispod Kamovljeva pera. Osnovao je on urotničku skupinu koja je djelovala tajno i prigrabila silnu moć, te je presudno utjecala na razvoj hrvatske književnosti. Recimo, Kamov je, zahvaljujući tim vezama, u ostavštinu prerano umrlih pisaca – Šimića i Sudete – dodao vlastite tekstove i tako od one dvojice napravio velike pisce. Zaključak je priče bio da je moderna hrvatska književnost zapravo krivotvorina, i to krivotvorina načinjena na sliku i priliku Janka Polića Kamova.

Naravno, od čitatelja se nije očekivalo da u sve to povjeruje – koliko god da je onaj tobožnji svjedok, kazivač, stalno tvrdio kako govori čistu istinu – nego tek da uživa u kombinacijama, a onda i da shvati kako se povijest može tumačiti na različite načine, baš kao što se može i svaki književni tekst. Zaželio sam pročitati cijelu knjigu takvih priča, a što je još važnije, zaželio sam da i sam mogu tako pisati. Čak sam i pokušavao, ali o tome nerado govorim. Sad moram izvijestiti o Jasinim reakcijama.

A one su bile takve da su mene pomalo zbunile, premda nisam imao osjećaj da zbunjuju i sve druge koji su s tim reakcijama bili upoznati. Čitačica je, naime, oduševljeno pozdravila obje priče, i Radovanovu i Žarkovu, i može se reći da su obojica imala razloga za zadovoljstvo. Njihove su priče izašle u istom broju splitskoga «Vidika», pa se moglo i uspoređivati kako Čitačica reagira na jednu, a kako na drugu. I, ja odlučno tvrdim da ih je podjednako pohvalila, čak i sličnim riječima i u sličnom obliku. A pri tome ne mislim da je to činila zato što se nikome nije željela zamjeriti, niti zato što je htjela obojici svojih udvarača – a svi su znali da su Radovan i

Žarko upravo to – dati jednaku nadu. Uvjerio sam se da su joj se obje priče doista svidjele, baš kao što su se svidjele i meni.

Ali, isto sam tako zapazio – a vjerujem da je zapazio i ponetko drugi – da u tim Jasinim izjavama ima i nešto sjete, kao da su je priče donekle rastužile, možda zato što obje imaju nesretan kraj. No, nije ni to sve, nego je ubrzo postalo očito da Čitačica sa sve manje zanimanja prati Radovanove i Žarkove verbalne dvoboje. Najprije je samo mrko šutjela, potom je – kad je prošlo još nešto vremena – počela iskazivati želju da te polemike prestanu, a onda je čak u dva navrata naprosto ustala i otišla. A mene ništa nije moglo razuvjeriti da je to posljedica onih dviju priča, odnosno njihove podjednake kvalitete.

Moram, naime, reći da je Jasna bila jedna od najboljih studentica na našem odsjeku, a da je bez konkurencije bila najozbiljnija. Ona je književna pitanja shvaćala kao pitanja vlastitoga života, eto, ne znam kako drugačije da to izrazim. One dileme koje su se u književnosti postavljale – a bilo ih je tada mnogo, jer počele su k nama pristizati knjige o imanentnoj analizi, o stilističkoj kritici, o strukturalizmu – Čitačica je shvaćala vrlo osobno, i kao da joj se činilo kako netko od tih teoretičara mora biti u pravu i kako će se vrlo brzo znati i tko je to. Danas bih rekao: nije mogla prihvatiti relativizam u pristupu književnosti (koji je poslije prevladao), nego je željela znati o njoj punu i jedinstvenu istinu. Zato je mnogo čitala i mnogo se trudila, i zato je sve u vezi s književnošću uzimala k srcu.

A kad čovjek sve to znade – kao što smo znali svi mi koji smo se s Čitačicom susretali još od brucoških dana – onda mu postaje jasnije kako su na Jasnu morale djelovati one dvije priče, Radovanova i Žarkova. Jer, obje su joj se svidjele, za svaku je od njih bila spremna dokazivati da je dobra i vrijedna, napisati joj pohvalnu kritiku. U isto vrijeme, te su dvije priče bile posve različite, a i oslanjale su se na dva suprotna shvaćanja književnosti. Iz toga je pak slijedilo da je smisao književnoga djela relativna stvar. Da nije tako, jedna od onih priča – bilo Žarkova, bilo Radovanova – morala bi biti nevaljala. A obje su bile dobre. Prema tome, objektivnoga kriterija nema.

Odatle je došla ona sjeta što sam je kod Čitačice u to vrijeme uočio: nju su one dvije novele obradovale kao što pravoga ljubitelja književnosti obraduje svaki valjan tekst, ali su one i poljuljale njezino shvaćanje literature u cjelini. Ispalo je da je književnost nekakva jalova zanimacija u kojoj sve može biti i ovako i onako i u kojoj nikakve pouzdanosti niti ozbiljnosti nema. A ako je tako, onda književnost ima vrlo malo veze s pravim ljudskim problemima. Onda je ona kao zabavna glazba ili kao šare na tapetama.

Ne kažem da je Čitačica sve to baš tako formulirala, ali tako je nekako morala osjećati. Zbog toga je malo zatim i postupila onako kako je postupila. A postupila je tako da je organizirala konačni obračun između Radovanova i Žarka. Naknadno će se pokazati da je to još više bio njezin konačni obračun sa samom sobom.

Valja, naime, znati da je Jasna tada vodila tribinu studenata komparativne književnosti. Nekako se činilo da taj posao ne može raditi nitko drugi nego samo ona: već se vidio i trenutak kad će diplomirati, i već se govorilo da će je Solar uzeti za asistenticu, te se tvrdilo da bi profesor strašno pogriješio ako to ne učini. Ali to nije najvažnije. Presudno je bilo to što je Jasna o književnosti znala mnogo više od nas ostalih, što je pročitala mnogo literature i bila upućena u teorijsku problematiku, pa je tako znala i što je važno i aktualno, te o čemu se na tribini može razgovarati. Imala je, osim toga, i dara da okupi ljude i potakne ih na diskusiju, tako da je u njezino vrijeme ta tribina bila jedna od najboljih u gradu. I, na toj je tribini ona dala Radovanu i Žarku priliku da zastupaju i brane svoje stavove, a odluka da se razgovara o odnosu književnosti i zbilje bila je pun pogodak.

Jer, bio je to jedan od najposjećenijih razgovora, dvorana je bila krcata (bilo je zimsko doba i prostor je bio pregrijan), a i poslije se još dugo o tome pripovijedalo. K tome, Radovan i Žarko bili su te večeri osobito nadahnuti. Iznosili su, doduše, i argumente koje sam ja već bio od njih čuo, ali i neke nove. I svaki je od njih beskompromisno zastupao svoje stanovište: Radovan da je književnost u radničkim barakama, a Žarko da je ona u biblioteci. Neću sad sve to prepričavati, jer o njihovim sam stajalištima već dosta rekao, nego ću odmah izvijestiti kako je završilo. A završilo je vatrometom.

Nakon što su njih dvojica iznijeli uvodna izlaganja, nakon što su se neko vrijeme preganjali dokazujući svaki svoje, stali su se za riječ javljati i drugi. Ustajali su oni koji su bili na Žarkovoj strani i oni koji su bili na Radovanovoj. U takvim se situacijama obično ubrzo vidi koja će grupa prevagnuti. Ali, ovdje toga nije bilo: koliko je Radovan imao zagovornika, toliko ih je imao i Žarko, a mnogi su od tih zagovornika pridodali i nove, svježije argumente. A što je još važnije, oni su unijeli novu količinu žara, pa čak i strasti, tako da se dvorana sve više polarizirala. Na trenutke je sve to nalikovalo na pravi pravcati sukob – prije svjetonazorski nego teorijski – pa je čovjek pomišljao da bi se diskutanti mogli i pograbiti. I, nije mogao nikako predvidjeti tko bi pri tome izvukao kraći kraj, jer snage su uistinu bile izjednačene. Pa se činilo: ako ova utakmica ikada završi, rezultat može biti samo neodlučen.

Zato je valjda Jasna oko pola jedanaest – kad su fakultetski portiri počeli otvarati vrata i dovikivati kako se zgrada mora isprazniti – predložila nešto sasvim neobično, nešto što je bilo u nekom smislu i protivno duhu takvih razgovora. Predložila je da se glasa i da se glasanjem utvrdi tko ima više pristalica, Radovan ili Žarko.

Začudo, nitko nije imao ništa protiv, nego su svi zdušno prihvatili tu ideju, kao da doista vjeruju kako je istina o naravi književnosti zapravo stvar demokratske odluke. Da nije bilo tako, da se netko usprotivio, ili da Čitačica nije ni dala svoj bizarni prijedlog, ne bi cijela stvar završila tako spektakularno, i ne bi se poslije godinama pamtila.

Jer, najprije je Jasna predložila da dignu ruke oni koji su za Radovana. Bilo ih je pedeset i šest. Onda je zatražila da dignu ruke oni koji su za Žarka. I njih je bilo pedeset i šest (ja sam glasao za Žarka, premda bih, da se glasalo koji drugi dan, zacijelo bio digao ruku za Radovana). U prvi mah smo pomislili da je u pitanju pogreška, ali onda smo provjerili još jednom i još jednom. Rezultat je bio izjednačen. Tako je onda Jasna – koja nije glasala i svi su to pozdravili – zaključila tribinu riječima:

– Nažalost, obje su strane u pravu. Oba stanovišta vrijede jednako. – I ponovila je: – Nažalost.

Nitko nije postavio nikakvo dodatno pitanje, jer Jasnine su riječi zapravo izražavale naše kolektivno razočaranje, budući da je svatko priželjkivao da jedna strana pobijedi, bilo koja. Ali, ubrzo se vidjelo da kod Čitačice nije riječ o navijačkoj strasti, nego da je za nju ta tribina doista bila konačni obračun.

Jer, čulo se doskora da se Jasna ispisala s fakulteta. To je bilo ravno čudu, ako se uzme u obzir njezin tadašnji status i činjenica da je imala još samo jedan semestar do apsolvature. Prešla je na Politologiju, ondje su joj priznali dosta ispita s Filozofskog, i ubrzo se prestala pojavljivati među nama, a malo je tko još i znao što se zapravo s njom događa. Jer, ona je prekinula svaku vezu s književnošću, posve i zauvijek. A to mi je i rekla kad sam je jednom slučajno susreo u Frankopanskoj:

– Nema u književnosti ništa za mene. Sve je relativno, a mene to ne zanima. Ne zna se čak ni kakav je odnos književnosti prema životu.

Mene su te riječi pogodile, jer sam ih doživio kao neku vrstu pljuske. I mene je mučilo kako zapravo stoje stvari s književnošću i bio sam svjestan da bi čovjek morao biti dosljedan i intelektualno beskompromisan. Da bi, dakle, trebao gledati istini u oči i povući konzekvence iz onoga što vidi. A Jasna je upravo to učinila, dok ja to nisam bio kadar.

Jer, tih sam se godina stalno pitao kako treba pisati, što književnost treba da bude zbilji a što zbilja njoj, i nisam se mogao opredijeliti ni za Radovana ni za Žarka. A nisam mogao ni odbaciti njihov prijedor kao irelevantan, kao što je to učinila Jasna. Jer, znao sam: ako je prijedor irelevantan, onda je irelevantna i sama književnost. A što bih ja bez nje? Jasna je više voljela raskid nego neku mlaku i polovičnu ljubav. Sa mnom je bilo drugačije. Ja sam tražio kompromis. Ja sam mislio da je moguće pomiriti Radovanovo i Žarkovo stanovište, ako ne načelno, a onda barem u praksi. Tražio sam načina da pripovijedam o zbilji, a da u isto vrijeme uspostavim i neki odnos prema literarnoj tradiciji i da svome tekstu pridam neku simboličnu dimenziju. Neću sad o tome duljiti, jer nisam ja junak ove priče. Reći ću samo toliko da sam na kraju stao pisati krimiće, jer mi se činilo da su oni spoj realizma i fantastike, običnog života i čiste literarne kombinatorike.

Ali, kažem, nisam tu važan ja, a i slutim da se čitatelj pita što je dalje bilo s Jasnom i s dvojicom njezinih udvarača. I, tu moram biti grub i kazati izravno: nakon one tribine sve se raspalo i više ničega nije bilo.

Jer, ne samo da je Jasna na Politologiji našla novo društvo, nove interese i nove udvarače, nego ni njezini obožavatelji, Radovan i Žarko, nisu mogli ništa poduzeti. Da su i htjeli krenuti za njom, nisu imali načina da to učine, jer im je ona izbila iz ruku jedino oružje koje su imali: oni su nju osvajali uz pomoć svoje književnosti i svoga shvaćanja književnosti, a nju književnost više nije zanimala. Pa s čim da joj onda dođu, zar s buketom cvijeća i bombonijerom? Od početka su obojica uvidjela da nemaju nikakvih izgleda.

Ali, ima tu još nešto, važnije: počeli su i oni pomalo odustajati od književnosti. Još su neko vrijeme nešto pokušavali, još bi objavili tu i tamo pokoji tekst, ali u tome nije bilo pravoga žara, a nije bilo ni nekadašnje invencije. Izgovarali su se – najviše sami pred sobom – da imaju posla oko završetka studija, pa oko traženja posla, pa oko priprema za vojsku, a zapravo im se više nije dalo, kao kad djeci došadi igračka. Tako ni jedan od njih nije objavio ni knjige, i tako Radovan i Žarko za povijest hrvatske književnosti danas ne postoje. A ja sam se često pitao kako se i zašto to dogodilo.

Pomišljao sam da je njih zapravo ljubav tjerala da pišu, a kad je ljubav krahirala, da ni za pisanje više nisu imali volje. Pomišljao sam, također, da je za njih dvojicu Jasna bila utjelovljenje književnosti, a kad im je ona izmakla, i književnost je za njih izgubila svaki smisao. Pomišljao sam, napokon, da je ona tribina i ono glasanje bilo za njih dvojicu fatalno, jer su njegov ishod obojica doživjeli kao poraz.

Ovo posljednje moram malko razjasniti. Ovako: dok je svaki od njih vjerovao da je u pravu i da će se to jednom pokazati, dotle su i pisali. A kad su vidjeli da je publika podijeljena – a slušači na onoj tribini bili su manje-više reprezentativan uzorak te publike – shvatili su da pobjednika ne može biti, pa da se ni oni, kao pisci, nikad ne mogu osloboditi neizvjesnosti. Za njih je, čini se, književnost imala smisla samo dotle dok se moglo vjerovati da postoji samo jedan pravi njezin oblik, a svi drugi da su krivi. A kad su uvidjeli da nije tako, odustali su. Postupili su, dakle, slično kao i Čitačica, tek malo manje spektakularno i uz malo manje rizika.

Ipak, nešto je nakon svega ostalo: ostala je svijest da smo, razgovarajući intenzivno o književnosti, jedni drugima promijenili sudbinu. Mislili smo da neobavezno raspravljamo kao kakvi dokoni filozofi, a onda se pokazalo da to ima i te kakve životne posljedice. Jer, da nije bilo toga velikog spora, i da nije bilo Jasne – za čiju su se pažnju i za čiji pravorijek Radovan i Žarko borili – njihove biografije izgledale bi drugačije. Njih dvojica vjerojatno bi i danas pisali, a ona bi predavala književnost i odgajala studente. I, tko zna kako bi izgledao suvremeni naš kulturni krajolik da su njih troje ostali u njemu.

Ali, nisu ostali, nego je svatko krenuo svojim putem, premda s duboko usađenom sviješću o međusobnom dugu i međusobnoj povezanosti. Ja sam bio jedini koji sam se s Radovanom i Žarkom i poslije diplome sastajao, doduše sve rjeđe, a glavni sadržaj naših razgovora uvijek je bio onaj

veliki prijedor. I govorili smo o Čitačici, koju, međutim, nismo više vidali.

Ona se ubrzo nakon diplome udala za nekog tipa s Televizije, ali je njegovo ime nama malo značilo: nije se pojavljivao na ekranu, nego je bio nekakav šef ili urednik, premda se po svemu činilo da je prilično moćan. Jasna je neko vrijeme radila na Radiju, i ona na nekoj zaklonjenoj poziciji, ali je onda i odande nestala, i u javnosti je više nije bilo. Čuli smo glasove da je rodila troje djece jedno za drugim i da je odlučila posvetiti se posve obitelji. Je li što pisala, je li čitala, nismo znali. Činilo se da je ona za nas zauvijek izgubljena.

A ja sam sličan osjećaj imao i za Radovana i za Žarka. Jer, i oni su se pomalo udaljili od književnosti, pa sam tako u toj struci ostao samo ja, a i ja u stalnim dvojabama treba li da se okrenem nečemu drugom. Radovan je najprije postao političar i postupno se uspinjao po tim tamo njihovim hijerarhijama, dogurao je i do Centralnog komiteta, i pričalo se da su pred njim znatno veće stvari, samo ako bude znao dobro odigrati. A on je, čini se, znao, jer što je socijalizam više propadao, to se više govorilo o radnicima i o njihovim pravima, a tu je onda Radovan posegnuo za svojim davnim argumentima na temu kako se pravi život odigrava u rudniku i u tvornici. Zapravo, manje je posegnuo za tim argumentima, a više je upotrijebio svoju sposobnost da se predstavi kao netko tko dobro poznaje sferu života o kojoj jedva da ima ikakva pojma. To je neko vrijeme palilo, premda je Radovan zacijelo bio svjestan da više nije ni važno što pali: socijalizam je išao svome kraju, a on je to osjetio među prvima. Zato se i dogodilo da je pravovremeno reagirao onda kad su se stvari stale preokretati, pa je uletio u biznis, u privatizaciju, u pretvorbu, i silno se obogatio, te je postao ono što se u nas baš od toga vremena zove tajkun. I, opet je – sad kao kapitalist – paradirao sa svojim tobožnjim poznavanjem života najširih slojeva, i to je i sada palilo.

Sa Žarkom je bilo drugačije. On je odmah nakon diplome zaglavio u novinarstvo i u njemu je ostao. Ali, nije on bio ni politički novinar, a ni urednik, što bi bio normalan slijed stvari, nego je ostao kolumnist. Pisao je, doduše, povremeno i komentare o kulturnoj politici i o tome tko će biti direktor muzeja ili intendant kazališta, ali najviše je volio esejizirati o svemu i svačemu, od fenomenologije svakodnevnog života, pa do autorskog filma ili dekonstrukcije. To je svakako i razlog što nikada nije osobito visoko dogurao, niti stekao kakav utjecaj, nego je svagda ostao trudbenik koji isporučuje tekstove i od koga se mnogo više i ne traži. A meni se – prateći njegove napise – stalno činilo da on u svojim kolumnama pomalo ispucava sve ono što mu pada na pamet kao književna ideja, a što kao književnu ideju ne može upotrijebiti, jer je od književnosti digao ruke.

Kao što se vidi, obojica su bila prilično daleko od mene, i ljudski i profesionalno. A ipak, ja sam nekako mislio da se upravo njima moram obratiti onda kad je trebalo spašavati Čitačicu. Ne toliko zato što bi njih dvojica bili osobito moćni – koliko god da jesu moćniji od mene – nego

više zato što sam vjerovao da su na to obavezni: Jasna je promijenila njihov život, a još više oni njezin, pa kome onda da se obratim ja, koji sam svemu tome svjedočio, a samo rubno u cijeloj stvari i sudjelovao?

Nakon onoga mozganja na mostu u ožujsko predvečerje, još sam nekoliko puta otišao na Savsku cestu i još sam se malo bolje raspitao o Jasni. Uvjerio sam se da ona i dalje tresе one pelinkovce, da ponekad čak i tetura po ulici, a kad joj dođe sasvim gusto, uđe u kafić i nastoji se ogrebat i piće. A dodatno raspitivanje pokazalo je da je Jasnina situacija još gora nego što sam u prvi mah mislio: muž joj je umro, djeca su se odselila – sve troje u inozemstvo – i ona je ostala sama. Nije imala nikakvih rođaka, nije imala prijateljica, dok se od čitanja, izgleda, posve odviknula. Zapila je sve što je imala, i činilo se da će ostati i bez stana, tamo negdje u blizini Savske.

Tako sam bio siguran da je treba spašavati. Jer, odmah mi se postavilo ključno pitanje: zašto se Jasna uopće propila? Svjestan sam da na to pitanje postoje neki jednostavni i praktični odgovori. Jedan bi bio ovaj: to se nikad ne zna, jer da čovjek počne lokati, ne treba mu nikakav osobiti razlog, to se jednostavno dogodi. A drugi odgovor, još razumniji, glasi ovako: propila se zbog obiteljske situacije, zato što je sama, zato što je razočarana, zato što nema nikakvo drugo rješenje. Ali, ja sam znao da ti odgovori u ovom slučaju ne vrijede. Sve to možda doista jest tako, ali nipošto nije glavno.

Glavno je to što je Čitačica, još tamo, u mladosti, prestala biti čitačica. Književnost je njoj bila sve, i mogla joj je sve i ostati, da mi nismo željeli otkriti o književnosti jedinu istinu, da nismo analizirali i čačkali i da nismo cijelu stvar doveli do potpune relativnosti. Da svega toga nije bilo, Jasna bi možda još i sad čitala i pisala. A ovako, ostao joj je samo pelinkovac. Pa tko je onda dužan da je spašava, ako ne mi, koji smo u njezino srce usadili crva sumnje? Tko je za nju više odgovoran od nas trojice? Tako sam znao da je došao trenutak da joj vratimo ono što smo joj jednom davno oduzeli.

Ali, nisam znao kako to treba učiniti, pa zato ni jednom nisam stupio u razgovor sa Čitačicom (ili s bivšom Čitačicom), nego sam je svagda morio izdaleka, iskoristivši činjenicu da ona mene nije prepoznala. Htio sam se najprije posavjetovati sa Žarkom i Radovanom, da vidim što oni misle. Nisam pri tome želio organizirati sastanak utroje, nego sam Radovana posjetio u njegovu uredu, a Žarka u redakciji. Neću sad opisivati te sastanke, reći ću samo toliko da je Radovanov ured bio golem i raskošan, a da je Žarkova redakcija bila nekakva rupa, posve u skladu s ugledom lista za koji Žarko honorarno radi otkako je otišao u mirovinu. I, reći ću to da su obojica glatko odbila sudjelovati u spašavanju svoje nekadašnje idealne Čitačice.

Izvlačili su se na zauzetost, upućivali me na socijalne službe, nudili novac, lagali i muljali. Čak su išli tako daleko – i to obojica – da su hinili kako se ne sjećaju ni svojih polemika, ni uloge koju je Jasna u tim polemikama odigrala, a osobito da se ne sjećaju onoga famoznog glasanja o prirodi književnosti. Gotovo da su me htjeli uvjeriti kako sam lud i kako svega onoga nije ni bilo. Ili kako sam ja, u svojoj literarnoj pretencioznosti – jer ja sam

ipak i danas nekakav pisac – napuhao i nadogradio nekakve sitnice. Tako sam vidio da mi od njih neće biti nikakve pomoći.

Ali, nije me to najviše žderalo, nego činjenica da se u meni ugasio i ono malo prijateljstva što sam ga prema njima do tada osjećao. I što sam znao da u spašavanje Čitačice moram krenuti potpuno sam, bez ikakva zaleđa i oslonca. Da su me barem podržali, da su barem izjavili kako su na mojoj strani, bilo bi mi lakše. A ovako, sve treba brisati. Ako želim sačuvati svoju prošlost (jer ona očito više nije i njihova), ako želim zaštititi ono malo što je u mom životu bilo simbolično, onda moram spasiti Čitačicu. Ili barem pokušati.

I, to je ono što me neposredno čeka. Uskoro krećem u akciju. Ne znam još što ću poduzeti, ali znam da nešto hoću. Zapravo, sve sam ovo i napisao zato da bih dobio nekakav pregled nad situacijom i da bih znao kako treba da postupim. Došlo je pravo proljeće, Sava je narasla, i ja ću još sutra krenuti prema Savskoj cesti i starome mostu, pa kako mi bude.

Ljerka Car Matutinović

Dok su ti ruke u pokretu

ŽIVOT IZBUŠEN ČAVLOM

život izbušen čavlom
jednim od onih
što probiše Kristove ruke
koliko muke u prošlom
a buduće nedohvatno
kao da je sve stalo
u jedan smrtonosan čin
i ljubav i sunce i voda i vjetar
za sve neki drugi metar
sve postade sjena
sve se čini ko povrh mora pjena
život jednoga jutra
posta meka što na ulov čeka
gorka mi usta od suza
muza posta uza
u kojoj sušim svoje riječi
život jednoga jutra
obliven suzama i šutnjom
od koje treperi srce
ko ptiče ispalo iz gnijezda
život jednoga jutra
nesmiljeno se gubi
i ne nalazi u očima i slikama
korača umire od plača
život jednoga jutra
ko mučne postaje Križnog puta

odbačena krletka što pluta
izokreće se mahnita
zidove pomiče urlič
nad olujnim morem
život jednoga jutra
ko osamljena pusta daleka plaža
do koje više neću stići
da ispružim svoje umorne noge
i predam se suncu
život jednoga jutra
spleo se sa smrću
sav se oko smrti vrti
istu suzu više nikad
isplakati neću
jer istina je sve i ništa
a boli o zalazu sunca
kad i osmijeh plače
bog je čudesno rastresen
ni on ne vjeruje u ono što ostaje
nakon što je jednoga jutra
život izbušen čavlom...

SJEĆATI SE NE ZNAČI BITI

daj mi mrvičak tvog pogleda
neka se pomakne i pokrene
neka rasvijetli tminu u ovoj sobi
koja se širi sve do mora
pokrivajući valove i mene
u smješku si koji umire
koji odsutno korača mojim srcem
koje se prazno predaje
jer sjećati se ne znači biti
srce pogodeno istinom
penje se do grla guši se
samoćom, tjeskobnim riječima, ničim
daj mi mrvičak tvog pogleda
i ja ću otići na drugi kraj svijeta
ili ću se zavući s Mjesecom među oblake...

NA TVOJIM RUKAMA KRIJE SE SJENA SMRTI

sjećaš li se blijedog Mjeseca
i klupe pod magnolijom
more pritajeno bez mrmora
u iščekivanju potonuća
u naše osamljenosti
kako se obraniti od naleta
hudog vjetra suze zastiru oči
tamni veo sljepoće
plamen je ugašen cvjetovi tame
izlaze iz dubina i prekrivaju
naša odsutna tijela
na tvojim rukama krije se sjena
smrti, nećeš više rasuti dušu
žudeći druga tijela
ne očekujem čudo niti milost
dok tragičan teret raste
tisuću ledenih kristala
pritišće mi glavu u noći
bremenitoj sjećanjima
ni anđeli ne silaze s tmastih
oblaka jugo će, nevera
more se penje na klupu
potapa nas, razdvaja
tišina je skamenila Mjesec

DOK SU TI RUKE U POKRETU

obujmi srce mojih riječi
dok su ti ruke u pokretu
dok dodiruju kao balzam
dok razmiču sjene večeri
dok još nema gorkog vjetra
dok nas još ne mame pustinje
da tamo pohranimo svoju samoću
ne tražeći milost ni čuda
dok se još sjećamo Mjeseca
koji nam sterilnom bjelinom
zastire oči, dok još postoji
vjera u tebe, u nas
dok ignoriramo činjenicu
da je život okrutna igra

dok očekujem da se spustiš
s oblaka poput anđela
i svojim krilima obujmiš
srce mojih riječi
makemymindeasy
dušu mi izliječi

ČUDESNA POVORKA ANĐELA

koji silaze s krajnjih nebeskih margina
bučni i raspojasani
nose mačeve u rukama
srljaju prema Zemlji
koja se vrti u vrtlogu otpadaka
paklenskih zvukova
i mučnih umiranja
čudesna povorka anđela
utopljena u nečist
obnevidjela ubada
naoštrnim šiljcima
nasumce i bez reda
kako što naide
potpuni rasap čula
čudesna povorka anđela
zbunjena izgubljena u sebi
somniački natakne Mjesec
na oskvrnute i nečiste mačeve
prevrne ga i izbezumi
otkrivši onu nevidljivu stranu
za kojom žudi i anđeo i ljudi
chetempocheffa
južina

ONAJ KOGA LJUBLJAH, ŠUTI

Onaj koga ljubljah, šuti
oh kako šuti nemilice
ne izlazi iz kmice
ne uzima mi lice u svoje ruke
produžuje mi muke
a duša se opire nedokončana
u mreže snova upletena

onaj koga ljubljah, šuti
oh kako tjeskobno šuti
u ovoj noći magle i kiše
u kojoj oblaci naslijepo
niču sporo se miču
u tišini muka bez odgovora
mora ko kazna...

Onaj koga ljubljah, šuti
oh kako okrutno šuti
umotan u tamu galaksija
moja se duša nemoćno svija
i molitvu sluti kao šapat kiše
teško svakodnevicu diše
ne želi zaboraviti
ne želi biti...

PEPEO NA SRCU

Gledaj ispred sebe
u ono što ne vidiš
što ne možeš vidjeti
bit će ti lakše

ne plači za onim
što je bilo
što nije bilo
i što nikad neće biti

plači u sebi
s mukom jecaj priguši
uguši ga u duši
ridanju se ne daj

unatrag ne gledaj

nećeš promijeniti
nećeš iskorijeniti
ritam zemaljski
ritam svemirski

vjeruj u ono
što ne vidiš
što je himera

bit će ti lakše

ti si poput
prezrele jabuke
koja se sa stabla
otkida i na zemlju pada

raspuknuta

ZAPUŠTENA DUŠA

zapuštena duša skriva se u tami
tmina je mami
od svjetla se ježi
od Mjeseca i zvijezda bježi

žudi oblake gnjecave i tmaste
duša joj od njih raste
i dažd kad poteče
i strijela kad nebeska nori
zapuštena duša mukom gori

na pokoru Križnog puta kreće
izbavit se kmice neće
ne zna da je Usud kuša
ne zna što joj Usud sprema
zapuštena duša mira nema

KAD PAUČINA SRCE ZAMATA

kad paučina srce zamata
kad ga se ko hrđa hvata
kad ga ko suhim lišćem oblaže
kada se svim paučinama maže
kada ga bezočno laže
kad meko na ljubav sjeda
kad suzama se ne da

srce se za slamku hvata
domišlja se još nije kasno
još može biti slasno...

MALAHNI CVJETIĆI TANAHNI

malahni cvjetići tanahni
što računalom se šepure
i šire u neke sitne ure

gomilaju se i guraju
na ljubav se *furaju*
dušu u svoju *mrežu* meću

dušom se prpošno kreću
lagani su i poletni
bumo rekli fletni

virtualni ljepotani
a duša se ne brani
daje se i pušta

jubav bez mirisa gušta

ZATVOREN PROZOR

srce je kao zatvoren prozor
skriveno u uzi tijela
nečujan je njegov plač
nehotične suze padaju
kao suho lišće s grana
na mač nabodeno srce
mrakom se hrani
a dani odlaze tko im brani
usitnjuju se srce za njima klizi
tantissimissimo

ZAŠTO SAM DANAS TAKO PROKLETO TUŽNA?

Zašto sam danas tako prokleta tužna
ova me kužna svakidašnjost
u neke ponore vuče ni srce ne tuče više
kao prije kao da moje nije
a još jučer drhturilo je kao ptica van gnijezda
još jučer je tihim suzama pratilo
svaki dan i noć svaku i za dlaku bi se

u ridanje pretvorilo da jekne do neba
kome treba to što sam danas tako prokleta tužna
što su mi sva zrcala ružna
a kako bijah lijepa ni svekoliki svemir
ravan mi bio nije ja i moj ljuveni nemir
htijah zanoćit u tvom krilu dočekat zoru
ovu mi moru anđele moj otpuhni
leptom svojih krila da budem što sam bila
kojim sam smrtnim grijehom izazvala pedepsu ovu
kad uklanjaš se moru što tobom se talasa
što tobom se glasa što po tebi živi
dok prolaze dani sivi koji u ponore vuku
zašto sam danas tako prokleta tužna
tako nemoćno tako smiješno tužna
zašto su mi danas sva zrcala ubitačno ružna?

U OČIMA SU TI ZVIJEZDE SJALE

U očima su ti zvijezde sjale živahne zvijezde
što su na telegrafsku žicu pale
ljuljajući se ošamućeno do zvjezdanog zaborava
nebo u kmici zbog vjetropirastih zvijezda
sve dok ne svane zvijezde zvjezdano pate
i treperi njihova duša... Dušu bi svoju dale
zvijezde premile što su na telegrafskoj žici
gnijezdo svile pune tjeskobe i straha
o moj svijete da mi je njihovog zvjezdanog praha
da se njime ko pepelom ospem
da se njime ko ospicama ospem
bolje no da se razbolim od moga gnjeva
pravednog i silnog do neba i zvijezda

ZAZUBICE

Koji puta sama sa sobom naglas zborim
u nadi da ćeš me čuti, mrkla noć i ne sluti
kako moje usne u koroti samoće
strasne cjelove žele one bi to žudno htjele
a nisam bez mane pa sam sebe u krletku
zatvorila, listićima mirisnog bosiljka se hranim
i tako se branim od ljubavi i kmice
a ipak mi rastu slatke zazubice...

OD SATA DO SATA

Od sata do sata tjeskoba me u svoju mrežu hvata
pretresa me gubim dah nemilosno me gazi
kao da sam prah u koji ću se jednom pretvoriti
u sve kutke moje duše tjeskoba plazi
do ludila me ko na vrtuljku ljulja
obnevidjelo nesuvislo mulja
laže me mekom varave nade za koju se ludo hvatam
još sve propalo nije...Tjeskoba mi se zlorado smije
dok se ja sa zrcalom gušam
svoje mu bore utisnuti kušam
zrcalo se tvrdoglavo koči s mojim se borama zrcalo boči
mojim se suzama moči i ne vidi ništa
ulučivši jedinstvenu priliku bježim s poprišta
ove tjeskobne kmice: Ja i moje ponovno rođeno lice
brišemo u novi dan...

Tomislav Kovačević

Kruni se moje lice

SNIJEG U MOJIM OČIMA...

Snijeg u mojim očima uredno troši plamen hrapavih
cjepanica i oslobađa namršteno čelo neba korak prije ljupke
svečanosti na obrazima neposlušnog svibnja kamena noć
legla je iznenada između trepavica neverina na pomolu
i prastare fotografije u uglu izgrebanog ogledala kao da je
netko dao dogovoreni znak odbacili smo s gnušanjem
pokušaj da nam pripišu ozbiljnu vezu između suhog lišća
i sretnog trenutka erotičnosti slapa i zmije što je teško
izvesti i u razumnijem ozračju taj će detalj neprikladno
rastezati zbunjeni sveci i remete zapijajući milodare
u predvečerjima gradova kojih nema u raskošnim
monografijama te planinskim kartama i vodičima
umorni od puta kroz ljekovito tajanstvo otočja
zabrinuto pogledavamo u zapušteno nebo tražeći
predznake moguće pobune leptira i ptica pjevica
nezainteresirani oblaci zapurpuriše svršetak dana
opsluživši ga očekivanom scenografijom

...ne znam kako ti ali ja ne bih mogao
čak i iz nehaja živjeti mirnije od ovoga...

ULJE ŠAPTAČEVA GLASA...

Ulje šaptačeva glasa smiruje oznojeno valovlje na dlanovima sumračnjaka dok more strpljivo razgovara sa stijenama o uzroku i posljedicama promašaja nervoznog i neispavanog vala vičnijima prepuštamo traženje svetog graala razuma u teškim i gustim vinima koja se tako dobro prodaju na otoku s kojim smo se jutros mimoišli vjerujući pomorskim kartama kupljenim jeftino od lukavih trgovaca svim i svačim u krčmi zagubljenoj u trnovitom raslinju legitimni baštinici nervozno rasprodaju u pola žuljevito naslijeđe i nestaju bestraga koristeći povoljne vjetrove u preponama jedrilja odblesak vatre na vodi ozbiljno računa na zbunjenost naftne mrlje i riblje krljušti u prenapućenom zaljevu neosnovano sigurni u mračne proroke i lude znanstvenike ponavljamo njihove promašaje u talogu neba i kamenici sna plaču prozori ostakljeni šarenim korijandolima lomeći tvrdoglavost magarcu a zvijezdi repatici putanju dugo i pomno pripremano slavlje može započeti oponašanjem raspamećenog krajolika oblikovanog brzinom krika usplahirene burnice preko djetinjastog plavetnila neba

...gotovo da više i nije važno
tko će se useliti
u zapuštene odaje vremena...

ODZVANJA GRUBA KIŠA...

Odzvanja gruba kiša kao limeni tanjur po mramornom podu postaje dok plahi putnici pridošli iz pokrajine cipelare posrnule ciklame i cmizdrave maćuhice tog je dana nepovratno izgubljeno sve ono što je stajalo na putu konačnim odlukama i naprečac zbunilo i pobjednike i poražene prizor je zastrt opsjenom i ušutkan dobrotom vlažne ptice munjevito raznose precizne upute o mjestu dostojanstvene svečanosti koja će me zateći na krivoj nozi a upravo sam htio poreći glasine koje se potajno ali uporno šire o mojoj skorašnjoj ali pravednoj smrti mali uplakani štićenici nemoćno sudjeluju u patnji strahujući nad svakim posrtajem zvona i kandila na moje upražnjeno mjesto neplanirano čekaju prekoredni priučeni i neotesani besmrtnici

...propao je pokušaj da moja sjena
ne padne na nečije lice...

SPUTAN OBZIROM PREMA OBRISU PUSTINJE...

Sputan obzirom prema obrisu pustinje ostavljam dojmive tragove na pepelu svjetlosti razbarušena šuma upozorava rastočene usne leptira na grubu razliku između drevnih zapisa i ludog noža koji nam visi nad umom kao antikni svijećnjak iz prohladnog svitanja kaplje plahi strah po ulici i vraća ovaj zbunjeno grad u neprirodnu putanju oko nejasne zvijezde natkriljene rđom i paučinom dok dokoni suci sude moru i jesenjim kišama mi posrćemo pod teretom mirisnih trava i endemskog cvijeća s velebitskih raspuća glad za znanjem nepovratno je opustošila pristrane pod snijegom trujući raspamećene golubove po razularenim raskrižjima i zapuštenim dvorištima zgrbljenih kućeraka zaštićenih zakrčljali krošnjama trešanja i prstolikih oraha u prigradskim naseljima koja su sasvim slučajno izmakla izbuljenim očima buldoždera i brundanju rovokopača u dobi smo kad kapi kiše vlaže krajičak oka pčeli i gusjenici a svaki je uzmak do u detalj pažljivo planiran i ima miris djetinjstva bahati pohod mrava unosi samo dodatnu paniku među ptice pjevice na bademu i punoglavce u lokvi uz tramvajsku stanicu

...proročanstva su se obistinila
sad ih samo treba objasniti...

NEVRIJEME PROŠARANO SVITANJEM...

Nevrijeme prošarano svitanjem nesigurno ljubi šapat cvijeta i snom o vječnosti najavljuje trag o kojem ni lovci niti zvijeri nemaju pohvalno mišljenje svoju tjeskobu vješto prikrivaju skretanjem naše pozornosti na glasanje promrzlih ptica i ljepotu umiranja lišća pod udarcima hladnih pramenova kiše vrijeme nestaje u pješčaniku kao noćni brod na pučini prevaren nepoznatim podnebljem i samotnim kapetanom koji jedini od posade zna da memljive brodske karte ni približno ne odražavaju stvarnost više ne znaš na kojem boku zaspati koje vrline a koju od mana njegovati kakva iskušenja otrpjeti koju pjesmu zapjevati a koju prešutjeti i koju od raspoloživih zastava bez pogovora na krmi i glavnom jarbolu zavijoriti iskusni starci samotnjaci uporno nude oneređena iznenađenja mojoj potrebi za avanturom plača dok mi svijet šalje razumne signale želeći me nagovoriti na crne boje duge na krilima leptira i bijele čipke na krijesti zaigranog vala

...zatvaram ti oči poljupcima da ne vidiš koliko patim
što me ova pjesma izdaje smeteno tvrdeći da je svaka
sličnost s vodom i vatrom u cvatu slučajnost na koju
se ne trebam osvrutati...

DRŽEĆI TI RUKU PREKO RAMENA...

Držeći ti ruku preko ramena pokušavam slijediti put
kojeg ukrštavaš s usputnim pozdravljanjem i razgovorima
o vremenu i starijoj sestri koja je svojevremeno otišla po kruh
i mlijeko a ne javlja se eto već godinama nismo predodređeni
za proroke i vjesnike ali po instinktu razlikujemo stvari u pokretu
koje nam mogu nauditi svojim višeznačjem i mi ih nastojimo ne
izgubiti iz vida dok umnožavamo prostore smijeha kao vlasnici
obične kapljice vode razrijeđene preciznim omjerom bolesti i
zdravlja konačnu sudbinu platna s otiskom lica i trnove krune
oponašamo posuđenim riječima nadzirući istovremeno povrće
posadene s lakoćom u rane što je i nas same zaprepastilo prije
nego li krenem u izmišljenu prošlost raspoklanjao sam sve što
sam imao i rasterećen od boljih dana marno brišem godine
naprašene po požutjelim fotografijama iz zbunjenih i burnih
sedamdesetih suprotstavljajući se pomisli da sam lica supatnika
i imena trgova i zalagajnica iz tog vremena nepovratno zagubio

...grad me hrabri u odustajanju naočitim poprsjima otoka
prema kojima trajekti i katamarani plove prema redu plovidbe...

U OVU SAM SE PLOVIDBU UPUSTIO...

U ovu sam se plovidbu upustio vjerujući podnevnom vjetru
i oneređenoj stvarnosti koju trebam povremeno provje(t)ravati
mazno mi se nude prevrtljive stramputice dovodeći u pitanje
valjanost kušnje i iskustva mirišu otvorene rebrenice kao znak
ribe na kardinalskim zastavama mameći pjevom malovječne
da zatvore vrata na kamenim kućama i sakriju ključeve ispod
kamenica te se zaklone iza grudobrana od suhe trave i ponoćnih
tragova u prašini (stvarno mi nije jasno zašto prigodno ne nudim
preplanulo vino i mrke rogače predstavljenima) no znam da ću
sve učiniti za tebe uzmogneš li kretnjom neopreza razoriti mrko
lice krivokletnika u najboljim restoranima u tom trenutku ružni
naslonjači glume da su tu sasvim slučajno dok kao obmana
djeluje preporuka usrdnog natkonobara da svakako kušamo

specijalitet glavnog kuhara koji je u trenutku nadahnuća stvorio čudo iz dvije jabuke jednog jajeta šake groždica i malo brašna u dobi smo kad je svaki uzmak pažljivo planiran u ovom danu kao stvorenom za kišu i ima prepoznatljivu boju koja je uvijek mimikrija pobjedničke po šarenim stolnjacima ispred kafića san ispisuje povijest koju zasigurno nećemo naći u udžbenicima za peti razred osnovne škole i drugi razred klasične gimnazije jer ih marno preskaču potplaćeni povjesničari i preplaćeni političari

...nesavršenstvo blagoslova naprosto nudi
neoprezno rješenje jezgri drveta
na pramcu broda...

SAKUPLJAM KOMADIĆE OGLEDALA...

Sakupljam komadiće ogledala koje je zapamtilo tvoju haljinu prije odlaska u tajnu lažni nas tragovi dovode na prava mjesta dok blistavi oblaci pomlađuju ulje u plodu starodnevne masline mrvli se more o zidine razgrćući nepažnjom prosute riječi zvuci klarineta urezuju brazde u olupine otoka u krik galeba i ljepušnu kosu lavande dok se na prisojima ljeta grči lozje bez predrasuda primam savjete od otrgnutih latica sveprisutnih ivančica i endemske velebitske degenije o korištenju izobilja unutar suhozida sna miruju nabori škrtih riječi ispod očiju javnosti i iza odškrinutih vrata ormara nema upotrebljivih uputa o snalaženju u krajoliku i sve je teže stići posljednji i ostati nenagrađen mravi užurbano vuku vlati trave i odbačene ogriske jabuka kako bi nahranili mnogobrojno potomstvo a cvrčci bezbrižno gude nadolazeću jesen i bezrazložno računaju na poznatu basnu dok crvotočne motike marno zgrču posnu crljenicu predvečerja računajući da će im jutro pjevom ptica izdašno nagraditi uloženi trud

...uzimam lijek razorniji od bolesti
dok se lošim prorocima obistinjuju
predviđanja...

OVO ŠTO SE NAMA DOGAĐA...

Ovo što se nama događa već se dogodilo nekom drugom
mi samo nismo na vrijeme dobili pismo
s jasnim uputama o snalaženju u novonastaloj situaciji
improviziramo računajući da će nam se posrećiti i da će
svaki naš pokret biti sudbonosan a svaka riječ vrijedna
zapisanosti za generacije koje dolaze
kad je vjetar popustio sišli su tumači i nevino naručje
vremena oneredili ustaljenim redom banalnih objašnjenja
o strpljenju časti tradiciji poniženju i umiranju
kao da i mi nemamo jednako nesigurne odgovore na sva
postavljena pitanja domišljato svjetlo zmijulji do naših zjenica
varajući usput šibicare i mjesečinu na prigradskom prstenu
pospanih tračnica koje su se mogle proslaviti da su vodile
do nevidljive kože ljubavi kada iščeznu zvijezde oči se ispune
neбом kao žedni bunari vodom a vile nas poljube u nezgodna
mjesta sakupljajući u pritom naše zbunjene uzdahe

...u staklene knjige proroci upisuju našu sreću
odlažući ih namjerno na rub stola ako padnu
(samo ako padnu!) i ne razbiju se mi smo
svoje učinili odavle do vječnosti...

POVLAČE SE TIHE RIJEKE...

Povlače se tihe rijeke pred crnom haljinom noći
iz vlažnog skrovišta zmijulji ta praznina otvarajući se poput
cvijeta poput zagnojene rane obližnjeg kamenoloma jamčeći
nam ljepotu straha i povratak zabludjelim riječima poput kiše
brišu vjeverice posljednje tragove dana računajući da će se to
kad tad pokazati korisnim u kotlu priručnog svemira ključaju
neoprezni vjetrovi provlačeći hrapave prste kroz plamene kose
dugovječnog drveća sjene kuća zapućuju se u razgaljena prsa
jedara i ljubavnika zaobišavši cijuk izbezumljenih šišmiša i sluh
ptica pjevica suhi list pada u prolaz između zbunjenih mirisa
vrtova i svježe pomuženog mlijeka zacijelivši rasušena rebra
potonulim kontinentima dozvolivši nam da istrčimo iz ostatka
pameti znajući da nam se više ništa lošeg ne može dogoditi

... prašina u očima cvijeta
jedini je čvrsti dokaz
da sam postupio ispravno

dok razgaljenom košuljom
dočekujem bezbrižni
zvuk metka...

ZAKONI SA DOBRIM I LOŠIM STRANAMA...

Zakoni sa dobrim i lošim stranama događaju se kao uspomene koje sam namjerno zapamtio u suvišne riječi pokrivenne marcipanom unosim prizvuk izvornog nesnalazjenja u progonstvu blijedi krajolik bez ostrašćenih tonova u oku lovca i u oku lovine vrijeme nikome ne ide na ruku

u raspravu o istini ulazim nimalo svečano unoseći u nju stanovitu pretpostavku izmišljenog šteta što si više bila posvećena stvarnosti a manje skretala pogled prema predvidljivoj pustolovini o kojoj sam svojevremeno izrekao smušeno proročanstvo za koje ne bih volio da se obistini

...noć polaže pravo na poljupce nespretno raspoređene po tvom licu ne tražeći usput moguće sljedbenike...

ZADNJI JE TREN DA OVO LICE...

Zadnji je tren da ovo lice pažljivo odložim u brušeni kristal i sa svih ga strana obložim zimskim oblačjem bliskim prijateljima i narogušenim morem više nemam što poduzeti nemam što ni odgoditi govore mi kako nema prikladnije nagrade od kazne dok mi prestrašena usta izgovaraju suludosti o otisku preleta leptira u glini lopoči hlade rijeku zelenim šeširima šuškajući o meni sve najbolje u nadi da ću ih uzeti pod svoje u grubom vremenu koje iza ugla strpljivo čeka svoj trenutak začudo samo pijanci preko rubova čaša unaprijed odobravaju poteze koje nisam spreman odigrati magleno vjerujući kako nigdje nema toliko zdravlja koliko ga ima u smrti

...stvarno nema nikakve razlike
između prehladene zvijezde
i ptičadi na rubu gnijezda
u olujnoj noći...

NA VLASTITU ODGOVORNOST...

Na vlastitu odgovornost iskradam se pred sivu večer zaogrnut nevjericom natovaren riječima koje mi u ovom trenutku ne rabe ali bi mogle dobro doći ako me uhvatiš u laži da ću skočiti samo po „žuju“ i „jutarnji“ i dok kažeš „keks“ eto mene na mojoj strani kreveta i perine na mojoj strani stola u kuhinji i mojoj napuklini neba i vremena u kojima više ne znam upotrijebiti muk i prikladnu kretnju za korištenje nesnosne žege u kolovozu kiše u listopadu i snijega u veljači u svoju korist stižem samo što nisam s pregrštom toplih peciva i hrskavom koricom čipsa i ribe zamotanima u papir s neiskrenim riječima visoke politike usput sam u isušenu barku upitne plovidbene sposobnosti ubacio mornarsku vreću punu usoljenih i do sada neiskorištenih fraza i frazema koje ću zasigurno iskoristiti u lažnom brodskom dnevniku ili uspaničenoj zbirci pjesama ako me u plovidbi zatekne višednevna bonaca pa ne budem mogao niti naprijed niti natrag staromodan kakav jesam ne znam se služiti blagodatima suvremene navigacije a sikstant i signalne rakete neće mi biti od neke pomoći doba svjedoka polaže znojne ruke na tihe rubove nevjerice i mi se možemo probuditi usred jave pamteći usput veličinu malih stvari u uzbibanom koloritu praskozorja koje omeđuje razbarušenu liniju broda porinutog da se snađe kako zna u zaoblačnoj zemlji nedodijeli u kojoj nemoguće ima prednost pred mogućim a zatrčane planine s nevjericom vijore prgave zastave na pucketavim jarbolima broda

...ispod radara prošla je vijest da se suze svetog lovre u stražnjem dvorištu razuma dogovaraju oko prljavih kretnji predaje usplahirenom moru...

Lada Žigo Španić

Pustolovna smrt

(odlomak iz neobjavljenoga romana *Sjaj u pomrčini*)

Ne sjećam se kako su se brojna razočaranja taložila u meni, ne pamtim što se sve događalo šest mjeseci nakon što sam dala otkaz u Zavodu. I ne želim se sada svega sjećati – sve to nekada sada u mojim mislima odnosi tihi, mukli vjetar. Znam samo da me je bijela boja i dalje pratila – nije se više javljala na bijelim vratima, u bijelim hodnicima, u bijelim slutnjama zla, nego je sipila s neba... kao snijeg i zatrpavala mi dušu, zaleđivala je.

Te hladne veljače dva sam tjedna bila zatvorena u kući, zurila kroz prozor u bezličnu bjelinu i pahulje – sve misli kao da su mi sporo lepršale u zraku, padale i otapale se, baš kao i pahuljice snijega... sve je lagano nestajalo iz moje glave... stapalo se sa krajolikom koji je bio posve bijel, a u meni se svejedno razlijevala crna boja. Bijela i crna boja u mojoj su se svijesti izjednačavale – obje su bile jednako monotone, apatične, izazivale u meni jednaku potištenost, čamotinju. Dvije krajnosti stopljene u Ništa. Tupo bih razmišljala o zlim ljudima koje sam srela, zaiskrila bi mi u sjećanjima neka mrska lica i onda nestajala... razmišljala bih kako je život satkan od prijevara kao otrovna paukova mreža, a onda bi se i te krhke niti mreže otkidale, pucale, nestajale. Nisam mogla u glavi zadržati ni jednu sliku – svaka bi se rasplinjavala negdje u zraku i hujala u bijeli bezdan.

Ta dva tjedna, dok sam ležala u krevetu ili pušila za stolićem, nisam osjećala nikakav puls života – osjećala sam samo da život postoji, jer sam živa, ali da ne obećava ništa... doživljavala sam ga kao niz tromih koraka u nekom bezličnom prostoru, od jedne točke do druge, od jednog razočaranja do drugog... koraci su mi u mislima bivali sve sporiji, a onda bi se život zaustavio, posve zabijelio, zamro. Tonula sam u beznađe, iz dana u dan, iz noći u noć.

Pokušavala sam sebi opravdati tu obamrlost – opet sam bila bez posla, živjela sam od skromnih honorara i od ružnih uspomena. Opet bi mi se u mislima javljali ružni isječci prohujala života – namrštena lica ljudi koji

me ogovaraju, izresci iz loših kritika mojih knjiga, ljudi koji prekapaju po kontejnerima... No sve slike opet bi se slijevale u jednu jedinu bezličnu sliku, mračnu i zaleđenu, koja nije obećavala drugu. Onda sam u toj tami počela posve otupljivati, bez potrebe za hranom i spavanjem – zurila bih u zid i pušila, pa legla na krevet i zurila u strop. Zid i strop omedili su sav moj životni prostor – u njemu nije bilo više ničega osim mene, same, suviše i beživotne.

Nataložena tuga toliko me je obuzela da bih u njoj katkada gotovo odrvenjela, čak više ne bih osjećala ni patnju – sve mi je postalo ravna crta na kojoj valja samo u nekom trenutku odustati. Kao da više nisam osjećala sebe – ja, takva, posve izgubljena, mogla sam biti i neko drugo biće ili neko treće... osjećala sam još samo svoje umorno tijelo, a duša je u meni mirovala, nedefinirana, odbačena, kao isušena spužva.

Sjećam se da su te kobne noći padale guste pahulje snijega – stajala sam pred prozorom ukočena, razapeta između bijelog i crnog. Obje sam boje te noći doživljavala kao dva lica smrti. Svečan snijeg, ravne, nerazgažene površine, bijela noć bez ljudi – sve mi je to bila bezrječna praznina, u kojoj još samo s neba sipe ostaci života. Ni čovjeka na vidiku – kao da je bijela, sterilna monotonija obuzela čitav svijet koji odumire još samo u šutnji. Crnina u mojoj svijesti bila je poput neke crne spuštene zavjese – predstava (moga života) je gotova, izgubila sam sve, posao, ljubav, nadu, a bijela pozornica nije više dozivala nova lica.

Zapazila sam kroz prozor prosjaka koji izvači neku tkaninu iz kontejnera – bio je nizak i pogrbljen, upirao se na prste da vidi sadržaj te rupe iz koje će možda izvući komadić kruha. Odjednom se poskliznuo i pao. Zatvorila sam oči – suze su mi počele kliziti niz lice, krupne suze, kao kiša. Bilo je to neko apsurdno, neopisivo stanje – život mi sveo na nulu, no u meni se opet počela buditi bolna sućut... prema svakom, i znanom i neznanom, no nisam znala s kim bih mogla podijeliti tu tešku emociju.

„Možda je posve napušten, gladan, možda nema gdje spavati... kako je moguće uživati vlastitu noć kada u njoj vidiš jednog takvog čovjeka?“ pitala sam se, opet gledajući pred sobom zid – život bez ikakva odgovora.

Sjela sam pokunjena za stolić u dnevnoj sobi, upalila svijeću i zurila u plamen. Mislila sam na Juru koji je onako glupo nestao iz moga života. Sjetila sam se Marka kojim sam bila u vezi oko dva mjeseca i koji me je ostavio bez riječi. Bez objašnjenja. Ustao je na Sljemenu od stola, rekao da više nemamo jedno drugome što dati i otišao u svojoj crvenoj Mazdi. Vidjela sam njegovo nasmijano lice, a onda mi se ono počelo mračiti... crte na njegovu licu su nestajale, kao da je taj živi čovjek bio zapravo glumac, lutak, nestvarno biće. Nisam uspijevala shvatiti nikakav uzrok ni svrhu događaja... sve mi je djelovalo kao niz slučajnosti, nesporazuma, koji zajedno ne vode baš ničemu nego praznoj, osljepljujućoj bjelini.

Buljila sam satima u zid, a da se nisam ni pomaknula, misli su mi se rastezale kao žvakaća guma i ni u čemu nisam nalazila smisao. Život mi

je u mislima bio hrpa zgužvanih framenata koji su se rastapali u mokrom snijegu.

Iako sam bila posve utučena, sravnjena sa svime, ipak su u meni kuckali turobni životni trenuci... koji su me jedva održavali na životu... no ti jadni trzaji išli su mi na živce, kao da mi je život davao umjesto disanje, a znala sam da ne mogu i ne želim preživjeti.

Te noći duboko sam poželjela umrijeti.

Nije mi bilo ni na kraj pameti da dignem ruku na sebe u stanu – taj dramatičan prekid života u prostoru u kojem sam živjela dvadeset godina bio mi je nešto zastrašujuće, nešto egoistično i potpuno besmisleno. Auto će mi biti pred kućom, ja se neću javjati, moji će provaliti u stan, naći me mrtvu i ta će ih slika ubiti za sva vremena.

Negdje oko pola noći, ispijena i očajna, donijela sam veoma čudnu odluku – zaputit ću se nekamo, naći ću neko napušteno mjesto, progutati hrpu tableta i zaspati. Smrt se, mislila sam, mora dogoditi na nekom drugom, drukčijem, udaljenom mjestu – kao da se tako fizički odmičem od života koji sam u sebi napustila. Izaći ću vani, naprosto otići, hodati... hodati, dok mi se zadnja iskra volje ne ugasi. Sklopila sam tihi sporazum sa samom sobom – budu li mi se na tom noćnom putu pojavile ikakve žive slike života, odustat ću i vratit ću se kući; budem li i dalje ovako oronula i bezvoljna, ući ću u neki podrum, kućerak, što ja znam, popiti te tablete i konačno prekinuti bezlične niti ovoga usranog života.

Počela sam razmišljati o smrti – rečenice su mi u svijesti postale kratke, jasne, bez ikakva dramatiziranja ili patetike.

„Život je težak, dosta mi je svega, iako ću jednoga dana otići s ovoga svijeta, pa posve je svejedno kada“, tješila sam se.

„Patnja je samo besmisleno odgađanje smrti“, uvjerala sam se.

Nisam htjela zapadati ni u kršćanske dvojbe.

„Ako ima Boga, on mora oprostiti osjetljivom biću koje je izgubilo snagu.“

Te noći zapravo nisam bila svjesna da je u meni još blago titrao život – jer da nije, on bi se pasivno gasio na jednom te istom mjestu, na kojem sam se zatekla. Kada čovjek potpuno izgubi volju za životom, prostor i kretanje postaju mu posve nebitni – bitno je samo njegovo trulo „ja“ koje se želi ugasiti u statičnom tijelu. Te noći nisam razmišljala tako – nešto čudno me je pokretalo da pronadem tajnovito mjesto svoje smrti, mjesto na kojem ni u mašti nikada nisam bila. U meni je kuckala tiha želja da se u jednoj noći oprostim sa životom, da bacim posljedni pogled na njegove oronule prazne postaje; htjela sam se rastati od svega emotivno, suosjećajno, a ne naglo, naprasito. Obrisala sam suze i sebi zamucnula:

„Kristina, zaputi se nekamo, lutaj, oslušuj još zamrle taktove svijeta, a onda će ti se dogoditi ono što se dogoditi mora.“

Počela sam navlačiti na sebe traperice, majicu, sako, jaknu, čizme, šal. Uzela sam dvije kutije Fluzepamama, natočila flašu vodom i to stavila u tor-

bu. Sve sam odrađivala mirno, kao da mi je sve zadano. Odlučila sam postupati kao u nekoj Kafkinoj priči – bit ću jednostavna, potpuno mirna, predana svakoj situaciji u koju će me sudbina dovesti, kao da se sve, kao što rekoh, događa nekom drugom. Ta želja da budem netko drugi nikada mi se nije ostvarila, pa ni te noći.

Izišla sam iz stana, lagano se spustila stubama i izišla u bijelu noć.

Ulice su bile prazne, na svim prozorima bile su spuštene rolete – obuzela me je hladna, čelična tišina, jedva sam disala. Pomislila sam: „Koliko se iza ovih zatvorenih prozora krije tužnih sudbina... ovrha, nesretnih brakova, otkaza... mučnih daljina među ukućanima koji žive zajedno... možda je rat doveo do toga da u ovom društvu više nema empatije... Je li bogati kriminalci noćas spavaju mirno?“

Opet sam zaplakala, ali zbog hladnoće nisam osjećala suze... samo led, samo veliku kocku leda u kojoj je bio zatočeno baš sve.

Mračna depresija u mojim mislima nije obavila samo Zagreb – njezine crne koprene lepršale su po cijelom svijetu... doticale sve neudžne, ponižene ljude... sve neostvarene živote, sve apsurdne ljubavi, svu nesreću bez objašnjenja... sve rastanke bez razloga... osjećala sam duboko sva ta suvišna bića, iako im nisam vidjela lica. Uvijek sam mrzila patetiku, taj rascvali verbalni kič, no te sam noći shvatila da je svaka duboka bol u srži patetična – to je iskonska, romantičarska, vihorna žudnja za pravdom koja se nikada i nigdje neće ostvariti. Iako sam se tresla od hladnoće i boli, u meni je zastrujala neka čudna toplina... danas mislim da je taj osjećaj bio neka nedefinirana čežnja za mojim novim, drukčijim životom.

Opet sam zapala u stanje koje sebi nisam mogla objasniti – ako sam htjela umrijeti, odakle onda sva ta silina suosjećanja prema ljudima koje i ne poznajem? Rekla sam sebi, opet jecajući:

„Kristina, ako razmišljaš o drugima, onda to znači da te život nije posve napustio.“

Začula sam cvilež i trgnula se. Pogledala sam ispred sebe – neko mršavo pseto šepalo je u snijegu i dahtalo. Neki čovjek je vikao iza zgrade, dozivao njegovo ime. Ugledala sam ga – bio je visok, plećat, mahao je štapom po zraku i pljuvao po snijegu.

„Kako okrutno više na njega, pomislila sam. Zašto ga nije odveo veterinaru? Ima ti taj gad imalo milosti?“

Naravno, u tako jadnu stanju, svaka pojava, svaki zvuk, svaki pokret u toj tihoj noći zadobivao mi je status simbola, pa mi je i taj ubožni pas prerastao u sliku jadnih, anonimnih bića po kojima se izivljavaju frustrirani gospodari. Zatvorila sam oči, htjela sam potisnuti tu misao, smučile su mi se vlastite emocije, vizije, komparacije... Požalila sam što sam uopće izišla van... na trenutak sam se okrenula da ću kući, leći u krevet, opet zapasti u letargiju i popiti tablete što prije, ali me je neka sila zadržala te sam počela hodati, gazeći dubok snijeg. Osjetila sam u sebi neku iskricu prkosa – ni danas ne znam jesam li tim dubokim gaženjem ubijala u sebi život ili misao na smrt.

Morala sam se maknuti iz svoga kvarta, s mrtve točke, a nisam znala kamo ću. Na pamet mi je pao željeznički kolodvor.

„Oprostiti ću se s ovim jebenim životom među ljudima, među poniženima i odbačenima“, pomislila sam, „a onda... onda ću se zaputiti nekamo, polokati tablete i staviti na sve točku.“

Nazvala sam taksi i čekala ga gledajući u jednu bijelu krošnju koja je stajala mirna, kao nacrtana i koja mi se činila apatična, poput mene.

U taksiju sam bila mirna. Auto je na snijegu vozio polako, a ja sam gledala grad koji mi se činio posve napušten, kao da je iz njega isparila sva nada. Svaka zgrada, svako stablo, svaki čovjek – sve mi se činilo zadano i zauvijek ukopano na ukletom mjestu.

„Koliko li će ljudi sutra biti proglašeno tehnološkim viškom... a kamo će? Nigdje. Čovjek teoretski može birati, ali ima samo jednu jebenu egzistenciju. Sada i ovdje. A to su okovi, prokleti okovi u kojima čovjek samo žudi slobodu“, mislila sam u sebi, osjećajući kako mi duša posve klone, a ruke mi klize s nogu kao da su od gume.

Bacila sam pogled na lice taksista – umorno, bezvoljno, staračko.

„I on je jedan od suvišnih ljudi koji čitav život rade jedno te isto... I on će jednoga dana umirati u bolnici sa sondama, metastazama...“, pomislila sam. Svi životi ovoga svijeta učinili su mi se jadni, suvišni, duboko sam osjećala sve smrti...

„Za samo sto godina ovih šest i pol milijardi ljudi ovdje više neće postojati. Jedan cijeli mravinjak čovječanstva nestat će sa lica zemlje.“

Vidjela sam jednu pogrbljenu staricu kako jedva korača na snijegu sa štapom i poželjela joj bezbolnu smrt.

„Neka umre u snu, neka se sirota ne pati“, pomislila sam, stisnula oči i dopustila opet suzama da isure... u smrti sam počela gledati utjehu, posljednje mirno počivalište života, posljednju oazu tišine i mira.

Kada sam stigla na kolodvor, ušla sam u prostoriju sa zatvorenim šalterima, s klupama na kojima su ležali beskućnici, ispuštajući neugodne mirise – smrad neoprane odjeće, smrad oronula života. Na jednoj klupi ležao je prosjak umotan u odrpanu deku, kašljao, teško disao – u rukama je stiskao neku vrećicu.

„Možda je u toj vrećici njegova životna ušteđevina – obiteljske slike, pokoja razglednica, pokoje pismo staroga prijatelja“, pomislila sam i čučnula pored njega. Lice mu je bilo duboko izborano, oči upale, beživotne, prsti su mu drhtali dok bi stiskao tu vrećicu na prsima.

„Gospodine, treba li vam pomoć?“ jedva sam izustila i pritom osjetila duboki strah – možda sam provalila u njegovo posljednje intimno konačište, u njegova sjećanja, možda sam ga uznemirila.

„Vode, čašu vode“, zavapio je.

Izvadila sam bocu vode iz torbe i pružila mu je. Podigao se i ispio dva gutljaja, a potom mu je glava pala na hrpu novina koje su mu poslužile kao jastuk. Prošao je kondukter i ja sam zavapila:

„Gospodine, ovaj je čovjek loše, pozovite Hitnu!“

Konduktar je odmahnuo rukom i hladno rekao:

„Nije mu ništa, to je pijanac, ima ih ovdje napretek. Gospodična, idite svojim putem, ima ovdje i džepara.“

„Gospodine, da li da zovem Hitnu?“ plaho sam izustila beskućniku na uho i stavila mu ruku na rame, no on mi je drsko odmaknuo ruku i zatre-sao glavom.

Odmaknula sam se od njega i zaključila:

„Možda je, Kristina, odlučio noćas umrijeti kao i ti. Možda mu u misli-ma dogorijeva životna svijeća, nemoj mu remetiti tu blagost. Možda upra-vo sada misli na svoga druga s kojim je davno pecao na Savi... možda sada misli na vrijeme kada je imao siguran posao u nekoj pošti... i na svoju ženu koja ga je dočekivala s gulašom na stolu poslije posla.“

Ustala sam, osjetila sam kako sva drhtim, kako se gubim u tom prostoru u kojem ljudi umiru u sebi. Bacila sam blag pogled naokolo – na klupa-ma su ležali drugi beskućnici, starci su tumarali uokolo i pružali dlanove za nekoliko kuna. Osjećala sam da hodam kroz odlagalište suvišnih života... opet su mi vlastite emocije postale strašan teret i rekla sam sebi:

„Kristina, dosta je s tim sranjima, uđi u neki vlak, daleko od svega, iskrcaj se negdje i ubij se kad si takva kukavica.“

Dok sam tromo hodala do prvoga perona, život mi se pretvarao u puke slike – sve su mi bile crno-bijele. Kao da sam prestala doživljavati boje i zvukove, premda sam bila svjesna svega – život je bio obična traka na kojoj, eto, prolaze neki ljudi koji će jednom iščeznuti, kao da ih nije ni bilo.

Na prvom peronu stajao je vlak. Vidjela sam putnika kako prilazi koli-ma – nosio je dugačak pohabani kaput koji se vukao po podu i držao je u objema rukama velike vreće. Stalno su mi na vidiku bili neki jandnici koji vuku neke vreće – te velike vreće doživljavala sam kao posljednji teret ži-vota koji valja negdje uskladištiti, odbaciti. Mirno sam pošla prema vlaku drugog razreda na prvom peronu, ušla i otvorila prvi kupe. Bio je prazan, smrdljiv, mirisao je na luk i špek. Sjela sam do prozora, izvadila mobitel i pogledala na sat – bilo je skoro jedan u noći. Otvorila sam torbu, da se uvjerim da nisam zaboravila tablete – da, odmah na vrhu stajale su dvije kutije hipnotika Fluzepama... dvije kutije bezbolne smrti, vječnoga sna.

U kupeu je bilo jako hladno, nije bilo grijanja, ali mi je pomisao na smrt stvarala neku čudnu toplinu oko srca. Sjetila sam se Hemingwaya, Jesenjina... mnogih veliki ljudi koji su počinili samoubojstvo.

„Eto, nisi jedina. Mnogi hipersenzibilni ljudi negdje su u duši s tobom. Kad su to mogle učiniti velike ličnosti, možeš i ti. Tebi je još lakše, jer nemaš što ostaviti iza sebe. Nemaš se s čime ni rastati. Ti si samo jedna anonimna jandnica u ovome svijetu. Nećeš nikome nedostajati.“

Odjednom je nestalo one topline oko srca i počela sam osjećati mržnju prema samoj sebi – našla sam se u željeznom obruču svoga života i poželje-

la da se on još jače stegne, da me samelje do kraja, jer ionako ne mogu iz njega izići. Poželjela sam se izbosti tisućama strelica, izranjavati se, jer mi je vlastita suvišnost počela strašno ići na živce – to je bila praznina koju ja punim mislima i emocijama, kao da u prazan bunbar trpam kojekakve predmete koji su sami sebi svrha.

„Puko taloženje besmisla, jadna Kristina, ostao ti je samo monolog.“

Odjednom sam naglo briznula u plač i osjetila neopisivu bol u duši, kao da mi netko u nju zario krvav nož. Prvi put mi je bilo duboko žao same sebe. Osjećala sam se kao jedini svjedok vlastita života dok svi drugi prolaze nezainteresirano pored mene, kao da me nema. Bio je to strašan osjećaj istodobnog postojanja i nepostojanja – tu sam, živim, a nikome nisam potrebna, jer moj život nije nigdje utisnuo nikakve tragove.

„Jadna moja, Kristina“, ridala sam samoj sebi, „kako si sama i suvišna na ovome svijetu, preostale su ti samo dvije stvari – ili ćeš sama sebi biti prijatelj ili neprijatelj. Ako ne znaš voljeti sebe, nema smisla da se sama na ovom svijetu mrziš. Onda ti je bolje da se dokineš. I sada prestani plakati, uskoro ćeš se negdje iskrcati, nabasat ćeš na neku napuštenu potleušicu i konačno ubiti tu svoju usranu suvišnost! Krepaj, jer drugo nisi ni zaslužila. Ti si hodajuće Ništa koje se koprca samo u sebi.“

Suze kao da su presušile. Uvjeravala sam sebe da sam nitko i ništa i to me je nekako umirivalo. Sada, dok pišem ovu ispovijest, rekla bih da je to bila čudna mješavina apatije i mazohizma – osjećala sam se potpuno promašenom, ali me je trebalo i kazniti, baš zato što svom životu nisam dala nikakav smisao. Ako sam bila anonimna novinarka, propala kritičarka, loša osoba, sama sam kriva za to – nisam možda iskoristila druge šanse koje mi je život pružao. Zato sam se, prije smrti, trebala kazniti mržnjom prema sebi, jer čovjek koji je izigrao vlastiti život zaslužuje prijekor. Ta duboka autodestruktivnost u kojoj sam se gušila u praznom kupeu bila je jedan od najmučnijih osjećaja u mom životu – kao da sam na pozornici trebala izvesti posljednji čin svoje tragedije, zabosti sebi mač u dušu, a da sam pritom svjesna da nema publike koja bi podržala taj patos. Trebali su mi ljudi koji će me sažalijevati, koji će me uvjeriti da ta scena ima smisla, ali nitko nije došao pred moju posljednju postaju. Morala sam taj posljednji čin odigrati samoj sebi, biti sam svoj i napadač i sućutnik, a taj teret bio je strašan – toliko emocija u okružju potpune praznine.

Vlakovođa je zapištao i vlak je krenuo. Naslonila sam lice na staklo i buljila, samo buljila preda se – registrirala sam kuće, zgrade, ulice, mostove, kao da tupo gledam niz fotografija. Nisam imala pojma u kojem se vlaku nalazim i kamo idem – za mene su postojali samo bezlični trenuci sadašnjosti, tmurne sličice iz prostora koje je vlak ostavljao iza sebe.

Trgnula sam se. U kupe je ušao jedan visok čovjek s brkovima i naočarima. Odložio je kofer na gornju policu i sjeo.

„Hoće li vam smetati svjetlo?“ upitao je kulturnim tonom.

„Ne“, jedva sam izustila i nastavila gledati bijela brda i padine.

Čovjek je upalio svjetlo, izvadio iz torbe knjigu, naslonio se i počeo čitati.

„Idete li do Karlovca ili dalje?“ odjednom mi se obratio.

Odsutjela sam.

„Čuo sam da je u Karlovcu počela strašna mećava“, rekao je.

„Možda bi bilo dobro da se iskrcam u Mrzlom polju. Tamo stanuje moj stric. Pa da odspavam dok oluja u gradu ne prođe. Ali, glupo mi je, što bi čovjek u ovo doba radio u toj selendri.“

U tom trenutku sjetila sam se tete Vinke, mamine prijateljice iz studentskih dana, o kojoj mi je pričala dok sam još bila djevojčica. Sjetila sam se kako mi je jednom rekla:

„Teta Vinka se poskliznula u kadi i umrla. Tata i ja idemo sutra pokopati jednu ženu u Mrzlo polje.“

Tu ženu nikada nisam upoznala niti mi je ikada pala na pame Ali, kada je putnik izgovorio ‘Mrzlo polje’, sjetila sam se mamine rečenice, točnim redoslijedom kako ju je izgovorila.

„Tata i ja idemo sutra pokopati jednu ženu u Mrzlo polje.“

„Sam naziv Mrzlo polje povezan je sa smrću, pa neka to bude moje posljednje mjesto“, pomislila sam i nastavila tupo buljiti kroz okno.

Kada je vlak stao na stanici, mirno sam sišla, i ne pozdravivši čovjeka u kupeu. Čim sam se odmaknula od perona, počela sam prekapati po jakni i sjetila se da mi je u vlaku ostao mobitel koji sam bila izvadila iz torbe da pogledam na sat. Nisam se uopće uzбудila, samo sam nastavila hodati naprijed, iza zgrade kolodvora, i uvjerila sebe:

„Ako sam zaboravila mobitel, to znači da mi više ni vrijeme ni ljudi nisu važni. Znači da mi zbilja nije ni do čega. Kristina, nemoj se predomišljati. Ako se poželiš vratiti kući, zapitaj se što te čeka. Besparica, depresija, teške noći u onoj dosadnoj sobi... patnje, nesаницe... Životarenje u ovoj jalnoj sredini u kojoj svatko svakoga ogovara, u kojoj se i mrvica kreativnosti posipa otrovom, u kojoj je 400.000 ljudi na burzi... čeka te pisanje koje nikoga ne zanima, bol na koju se nitko ne osvrće.“

Hodala sam tako iscrpljena i izgubljena nekom mračnom, vijugavom, bljuzgavom cestom uz koje su bile kuće siromašna izgleda, bez ikakva svjetla. Kada sam skrenula u neki zavoj, ugledala sam potleušicu, u njoj slabo svjetlo i neku pognutu siluetu za stolom.

„Još jedan jadnik koji pati u turobnoj anonimnosti“, pomislila sam, „možda je neki pregledač kola na željeznici, usamljen, možda sada traži srodnu dušu preko oglasa.“

Pred očima su mi se počela nizati razna tužna nevažna lica – starica s dubokim borama i crnom maramom na glavi, ćelavi čovjek s cvikerima koji bezvoljno bulji u televizor i ispija pivo, neispavana žena koja stoji za blagajnom u Konzumu...

Gazila sam besciljno gledajući u svoje cipele, u svoje jadne noge koje ne vode nikamo, koje obavljaju mučnu rutinu života, podižu se i spuštaju na

tlo. Poželjela sam popiti kavu i zapaliti cigaretu, ispuhati u taj statični svijet posljednje kolutove dima, oprostiti se sa sobom u svojoj najdražoj rutini, s cigaretom u ruci. Negdje u daljini ugledala sam neko svjetlo, a što sam dulje koračala uzbrdo, činilo mi se da čujem i neke glasove.

„Vjerojatno neka gostiona“, rekla sam sebi, „hajde, Kristina, popij tamo svoju posljednju tursku kavu, sigurno je kuhaju cijelu noć. I zapali posljednjih nekoliko cigareta.“

Pored mene je prošao neki auto i poprskao me. Potom je vozač zaustavio i okrenuo u rikverc. Zastao je pored mene. Čovjek za volanom spustio je prozor i upitao:

„Oprostite, trebate li prijevoz?“

„Da“, mirno sam rekla. „Do one krčme gore.“

Ušla sam u auto, jedva izustila „hvala“ i sebi rekla: „Kristina, još malo, ne boj se. Uskoro će završiti ova patnja.“

Bacila sam pogled ulijevo i promotrla čovjeka – bio je neobrijan, u podmakloj dobi, sličio mi je na nekakva siromašnog seljaka. Pomislila sam da mi je smrt poslala vozača, da se ne iscrpim hodajući uzbrdo i da se ne predomislim – da se ne odlučim vratiti u život u kojem me ništa ne čeka.

Vozač je zaustavio pred krčmom. Zahvalila sam, mirno izišla, dovukla se velikih drvenih, otvorila ih i zakoračila unutra, u svoju posljednju noć.

Krčma je bila puna dima, bio je težak kao zavjesa. Prišla sam prvom drvenom stolu zdesna, pomakla stolac koji je zaškripao i pucnula prstima konobarici.

„Jednu kavu, duplu, molim.“

Iznenadila sam se kako sam to izgovorila u trenu, odlučno – počela sam se pribojavati da se život u meni ipak probudio, da će me svi ovi ljudi u krčmi potaknuti da se opet vratim turobnoj svakodnevnici, da ću odgoditi svoju smrt za neko drugo vrijeme. Jer, ako svi ovi nesretnici ovdje, Bogu iza leđa, imaju snage odživjeti svoje jebene zadane živote, možda imam i ja.

Pušila sam, srkala kavi i piljila u drveni stol na kojem su bila izrezbarena imena, pozdravi, ljubavne izjave, psovke...

„Neki ljudi uzalud pokušavaju ostaviti svoje tragove“, pomislila sam, „pokušavaju se potpisati na praznom platnu života. Ali, čemu to? Netko će skrenuti pogled na njihov potpis, kao ja sada, i neće zapamtiti ništa. Što ikome znači neki Ante, Josip, Ivana... mogu biti i gusjenice, mravi, muhe... To je zapravo duboko tužno, jadno. Kao da muha koja stalno zuji u istom prostoru pokušava ostaviti svoj trag. Ako i umre, ako, recimo, upadne u čašu s vodom, ta će se voda izliti u sudoper i nikome nikada ta muha neće pasti na pamet. Takav je i ljudski život, samo što ljudi govore i pišu, pa mogu ostaviti neki materijalni trag. Ali taj trag, u milijunima drugih tragova, opet ne znače ništa. Ovaj stol, prenapunjen banalnim porukama djeluje potpuno isto kao prazan stol.“

Opet me je obuzeo val samosažaljenja – pomislila sam kako nekome postrance izgledam jadno dok buljim u stol odsutna i blijeda. Okrenula

sam pogled udesno – za velikim stolom ljudi su kartali, nadglasavali se, primicali novčanice sa središta stola k sebi ili ih bacali na stol, ispijali vino iz čaša, neki i iz flaša. Nisam se zagledala u lica, ali sam osjećala nesreću – pomislila sam da će te noći netko od njih izgubiti kuću. Ta vizija tuđega gubitka činila me još snuženijom.

„Svi gube, pa i ja“, pomislila sam i počela srkati kavu.

Onda sam podigla pogled preko puta – za stolom je sjedila neka odeblja žena, duge neraščesljane crne kose, pušila je cigaretu, ispijala piće i zurila u mene. Pomno sam pogledala u nju – djelovala mi je jedno, propalo, zapušteno, ali iz njena oštrog pogleda kao da je izbijao neki prkos.

Uporno me je gledala, zapravo je zurila u mene kao da smjera nešto, kao da mi želi nešto reći.

„Ako mi ova jadna žena priđe, ako upoznam još jedan propali život, samo ću dobiti razlog više da crknem. Na svojoj posljednjoj postaji trebam upoznati nekoga tko je izgubio sve kao i ja, trebam uronuti u tuđu prazninu da bih se ja osjećala još praznija. Da ne bih odustala“, zaključila sam.

Žena me je oštro ošinula pogledom, ustala, uzela flašu, piće i cigarete, prišla mi i rekla:

„Sestro, mogu li ja kraj tebe?“

Silom sam joj se nasmijala, iako su mi navirale suze na oči. Uostalom, lice mi je već bilo otečeno od plača, podočnjaci su mi bili upadljivi, pa sam joj i time dala do znanja da ju na neki način trebam.

Žena je zasjela na stolicu, natočila i ispila čašicu nadušak. Lupila je njome o stol i rekla:

„Sestro, vidim da ti nije dobro. Nešto ti se grdo dogodilo. Nije ni meni lako, ali, evo, još sam živa.“

Govorila je promuklo, kao da je i njezin život počeo gubiti glas.

„I ja sam još živa“, odgovorih tmurno i zapiljim se u stol.

„Čim si ušla, sestro moja, vidjela sam da ti se loše piše“.

Pogledala sam na veliki zidni sat koji je stajao nasuprot šanka – bilo je deset do dva u noći. Ni danas ne znam kako sam, među tolikim čudnim predmetima koji su bili na zidu, starim satovima, slikama, nekakvim značkama, ukrasima, uspjela zapaziti baš sat. Čim sam odmah skrenula pozornost na njega, to znači da odluka o smrti ipak u meni nije bila sasvim dozrela, inače me uopće ne bi zanimalo vrijeme.

„Imate pravo, loše mi se piše“, ponovila sam. „Jako loše. Noćas ću učiniti jednu važnu stvar.“

„I vrijeme je, sestro, da poduzmeš nešto, jer izgledaš kano suho meso obješeno o kuku.“

Još sam se više stisnula u sebe i pomislila:

„Kristina, odslušaj ovu ženu. Nju ti je dovela sudbina, da te do kraja uvjeri da ničiji život nema nikakva smisla.“

„Sestro“, trgne me žena i pogleda me buljookim očima, „koliko ti para imaš u sebe?“

„Dvjesto kuna“, odgovorih joj i odrvenjelom rukom primaknem šalicu kave usnama.

Žena opet ispije jednu naskap. Protrese glavom i reče:

„Brat bratu, nemam ni ja više. Sve sam izgubila. Eno, tamo na onom brdašcu, dva kilometra od krčme, imam još jedan kućerak. Ostalo mi je muž založio, avaj njemu, avaj meni. Ajmo mi u mene, sestro, pa da zakartamo. Pa tko dobije, ima neke šanse, a tko izgubi, vesela mu majka.“

Žena me je pogledavala čas srdačno, čas podozrivo. Počela sam je pomno promatrati – njezinu žutu vestu, modri šal oko vrata, smeđu ogrlicu. Čak sam uočila i nijansu njezinih očiju – bile su podmuklo tamnozelenene. Sve mi je postalo dvojako – i mučno i slikovito, i tragično i groteskno, kao da kao da sam zapela u nekoj mračnoj fikciji, a ne zbilji.

„Čim zapažam boje, to znači da se u meni budi život“, tješila sam se, mučno razapeta između života i smrti. „Ali, neću dopustiti životu da me zavara, da se opet vratim njegovoj čamotinji. Neću padati na te njegove sitne izazove. Mijenjam odluku – noćas ću se ubiti pod svaku cijenu. Sigurna sam u to“, šapnula sam samoj sebi.

„Hajdemo“, rekla sam ženi i ispila posljednji gutljaj kave. „Idem odigrati tu svoju posljednju igru. Draga ženo, nemam što izgubiti.“

„Ja častim, na veresiju, ja ovdje pijem i kartam otkad je svijeta i vijeka“, rekla je, ustala od stola i neugodno podrignula.

Krenula sam za njom i izišla na hladan zrak. Snijeg je prestao padati – pogledala sam u bijele brežuljke i bijelu planinu u daljini – sve se u toj zaglušujućoj tišini izjednačavalo s blijedom vječnosti.

Žena je prišla autu, starom Stojadinu. Otvorila mi je suvozačka vrata i rekla:

„Sjedi, seko moja, i ne misli ni na šta. Sve će to pomesti vrijeme.“

Ušla sam u auto, gledala ustranu dok je žena sporo vozila nekim puteljkom uzbrdo. Zaustavili smo se pored neke drvene kućice – u njoj je titralo malo svjetla, kao da je bila upaljena svijeća. Izišla sam i učinilo mi se da negdje izdaleka do mene dopire zavijanje vukova. Sve oko mene bila je bijela pustopoljina – idealna prazna pozornica smrti koja mi je, evo, poslala malo zvukova divljih živina i malo ljudske topline.

Žena je otvorila vrata i ja sam ušla u kuću. Zbilja, na okruglom stolu na sredini gorjela je velika bijela svijeća. Na stolu je bila još hrpa novina, mnogo flaša, čaša i tanjura. Iako je sve bilo u polutami, uspjela sam se orijentirati, čak i razaznati predmete – preko puta bio je neki nahereni ormar, desno je bio neki prastari televizor, na podu su bili nabacani razni tepisi, raznih veličina, a pod koracima je škripao pod, kao da ću svakoga časa propasti u rupu.

Hans Blumenberg

Brodolom naočigled promatraču

Plovidba kao kršenje granica

Čovjek provodi svoj život i gradi ustanove na čvrstu tlu. No gibljivost svog opstanka u cjelini on nastoji poimati prvenstveno kao metaforiku odvažne plovidbe. Iz te nautičke metaforike opstanka bogat je izbor. Ima tu obala i otoka, tu su luke i pučine, morski grebeni i oluje, pličine i utihe, jedra i kormila, kormilari i sidrišta, kompasi i astronomska navigacija, svjetionici i peljari. A predodžba o ugrozama na otvorenu moru često služi samo da nam predoči lagodu i spokoj, sigurnost i vedrinu luke u kojoj bi plovidbu valjalo privesti kraju. Samo ondje gdje nam valja isključiti dosezanje cilja, recimo u skeptika i epikurejaca, utiha na otvorenu moru može predstavljati i nazor o čistoj sreći.¹

Od svih zbiljskih elemenata s kojima se ophodi čovjek – bar dok puno kasnije nije osvojio zrak – realiteti mora najmanje su mu povoljni. Za njih su nadležne sile i bogovi koji se najtvrdoglavije otimaju sferi odredivih sila. Iz Oceana, koji okružuje rubove nastanjiva svijeta, nadolaze mitske nemani koje su najudaljenije od poznatih likova te se čini da sa svijetom kao kozmosom ne žele imati baš ništa. U nevolje te vrste spada i to da je prirodna pojava koja je ljudima inače oduvijek bila najzastrašnija, potres, spadala u mitske ovlasti boga mora Posejdona. U polumitološkom

¹ Prikazivati duševna stanja stupnjem uznemirenosti mora najpotpunije je, a možda i prvi, pokušavao Aristip Cirenjanin, koji je, znakovito, i jedan od likova iz pustolovne anegdote o filozofovu brodolomu (fr. 201, izd. Mannebach). “Utihu mora” (galēnótēs) pironisti i epikurejci isto su tako, samo negativnim putem, isključivanjem nepovoljnih čimbenika kao što su vjetar i oluja, učinili metaforom koja suodređuje zdravlje: *Sretan tko nesmetano živi te se... zatekne u miru sred utihe morske*. (Sekt Empirik, *Adv. Math.* XI, 141; daljnje potvrde u M. Hosenfelder, uvod u: Sextus Empiricus, *Grundriß der pyrrhonischen Skepsis*, Frankfurt 1968, Theorie 1, 31). O metaforici utihe u Epikura i o povijesti njezinih učinaka vidi dalje: W. Schmid, čl. *Epikur*, u: *Reallexikon für Antike und Christentum* V, 1961, st. 722, 805 f.

se objašnjenju prvoga jonskog filozofa prirode, Talesa iz Mileta, ona uspoređuje s posrtanjem broda na moru – i to ne samo metaforičkim, jer njemu svekoliko kopno plovi ponad oceana svijeta.² Time protofilozof gradi i najranije mostove prema razumijevanju svojevrstna paradoksa od kojega sam i pošao, naime da čovjek kao kopneno biće cjeloviti svoj svijet ipak prikazuje pretežito zamišljajući plovidbu morem. Značenje kojim je opterećena metaforika plovidbe i brodoloma određuju prvenstveno dvije pretpostavke; prva, more kao prirodna granica kojom se omeđuje prostor ljudskih pothvata, i druga, njegovo demoniziranje kao sfere neuračunljivosti, bezakonja, nepostojanja orijentacije. I u kršćanskoj je ikonografiji more mjesto pojavljivanja zla, uz gnostičko obilježje da stoji umjesto sirove materije koja sve guta te vraća u se. U zavještaje Ivanove *Apokalipse* spada i to, da u mesijanskom stanju više neće biti mora (*he thalassa ouk esti eti*). Lutanje je u svom čistom obliku izraz samovolje sila, odbijanje povratka domu, kako je to s Odisejem, neko besmisleno motanje uokolo, na kraju i brodolom, pri čemu se u pitanje dovodi pouzdanost kozmosa a pridaje mu se gnostička protuvrijednost.

Kritici kulture more je oduvijek bilo sumnjivo. Što bi naime drugo zakoračaj s čvrsta tla na more moglo motivirati ako li ne omraza s oskudne zbrinutosti prirodom i s jednolična rada na njivi, ako li ne žudan pogled na dobitak otprve, na nešto više od onoga što iste razumna potreba, za što se filozofski razgovima lako nađe formula na jeziku; na neko izobilje i luksuz? Da tu, na granici koja dijeli čvrsto tlo od mora, doduše nije napravljen prvi grijeh ali jest promašen korak u nešto neprimjereno i u neizmjerje, o tome kao trajni toposi postoje zorni biljezi.

Već Heziod u svojim *Erga* zabrinuto promatra brata svog Persa, koji je srce *prepuno lakomisenosti* usmjerio s rada na zemlji prema izgledima što ih nudi obalna plovidba, baš kao što mu je i otac *u težnji za boljim životom* često bio na brodu. U strani element Heziod nema povjerenja već zato što on nije pod izravnom vlašću Zeusovom, ondje vani naime *po vlastitoj odluci* vlada *zemljotresac Posejdon*. Odatle bratu i savjet da se što je moguće brže vrati kući te da ne prekoračuje granice povoljna godišnjeg doba. Pravila vremena, čini se, ono su što je od kozmosa prepušteno moru. Zato Heziod oštro kori plovidbu u doba neizvjesna ranog proljeća, ona je tad naime žurna i drska. Ljudi međutim, *s nerazbora svog srca*, ipak se upuštaju i u nju.

Baš u vezi s tim prijekorom prvi se put javlja kulturološko kritičko spajanje svojstava dvaju elemenata, vode i novca, s protočnošću: *baš kao život*,

² Premda Tales o tome ne ostavlja zapisa, riječi mu navodi Seneca: *hac, inquit, unda sustinetur orbis velut aliquod grande navigium et grave his aquis, quas premit* (Naturales Quaestiones VI 6). Na znakovitost toga navoda upućuje već i Nietzsche (*Die vorplatonischen Philosophen*; pred. 1872. Ges. Werke, izd. Musarion IV 273). Nadalje u Seneca, Naturales Quaestiones III 14: *... it enim terrarum orbem qua sustineri et vehi more navigii mobilitateque eius fluctuare tunc cum dicitur tremere*. – Razoružavajuća je tu uputa: *Da ta analogija ne pogada stvar moglo se uočiti već tada, kad je postalo posve jasno da su potresi nešto regionalno*. (G. Patzig, *Die frühgriechische Philosophie und die moderne Naturwissenschaft*, u: Neue deutsche Hefte 1960, 310).

toliko su dragi jadnim ljudima.³ Među prirodno podijeljenim narodima tim se sredstvom apsolutnog spajanja svega sa svime probija još neutrta staza koja će ih povezivati. U skladu s tako zacrtanom shemom Vergilije u Četvrtoj eklogi, manje apokaliptično negoli vidjelac Ivan, naviješta doduše ne svršetak mora, no svršetak plovidbe u doba budućnosne sreće.

Što preostaje brodolomcu?

U tom predodžbenom polju brodolom je nešto poput “zakonite” posljedice plovidbe, a sretno pronađena luka ili vedra utiha tek varljiv vid neke duboke upitnosti. Ta sučeljenost čvrsta tla i nestalna mora, kao vodeća shema paradoksa metaforike opstanka, čini da očekujemo kako bi, radi još snažnijih predodžaba o olujama na moru i o potonućima, morala postojati još jedna, takoreći posebno naglašena konfiguracija, u kojoj se brodolomu na moru pridružuje i nepristran promatrač na kopnu. U književnosti se ta konvergencija, skoro bismo rekli a priori, nije nipošto mogla zanemariti; a nije se mogla zanemariti ni pomutnja njome kad bi do riječi dolazio nepristran gledatelj, spoznavatelj koji bi, sa zadovoljstvom pa i s užitkom, zauzimao kulturnokritički ili čak estetski odmak prema nečemu neprimjerenu. Vodit će nas tu proemij drugoj knjizi Lukrecijeva poučnog epa, i povijest njegove recepcije.

Najprije nam valja razmotriti prastaru sumnju koja se pretpostavlja u metaforici brodoloma, da se naime u svakoj ljudskoj plovidbi krije nekakav frivolan, ako ne i blasfemičan moment, koji se može usporediti s prijestupom protiv neranjivosti zemlje, zakon dakle o *terra inviolata*, koji kao da zabranjuje probijanje umjetnih nasipa, gradnju umjetnih luka, to jest ugradbene promjene u suodnosima kopna i mora. O pridržavanju ili nepoštivanju tog zakona postoje potvrde još iz antičke historiografije. No zabrane su uvijek definirale i što su to i gdje su ekstremi odvažnosti i izazova.⁴

“Brod državu” uveo je Horacije u političku retoriku, u kojoj ona igra stanovitu ulogu do dana današnjega.⁵ Međutim zaglavni dio *Ode* I, 14, svojim izričajem *navem pro re publica* Kvintilijan ju je s pravom nazvao alegorijom, tumačeći oluje kao građanske ratove, ali je tu ne treba lišiti svake

³ Heziod, *Erga*, 618-694; njem. W. Marg (Sämtl. Gedichte, Zürich, 1970). – Hrv. Bazala/Milićević.

⁴ Nešto je takvih potvrda pod natuknicom *isthum perfodere* u svojoj knjizi *Adagia* dao i Erasmov otpor prirode potvrđuje uzaludnost naših napora.

⁵ Pa i ulogu da u autora upadica potiče asocijacijske nizove. Evo primjera iz njemačkog Bundestaga (v. R. Zundel, u *Die Zeit*, 4. IV. 1975): Tijekom jedne rasprave o proračunu zastupnik vladajuće koalicije opisuje čvrst kurs kojim plovi državni brod zahvaljujući posadi koalicije, a oporbu pripodobljuje s nemirnim putnicima koji bi glede daljnje plovidbe imali slijediti taj kurs, kane li jednoga dana opet doći na zapovjedni most. Upadica iz oporbe: *Ali mi nismo ni u kakvoj brodicu.* – Govornik: *Ja govorim o brodu naše zemlje, a na njemu ste ipak i Vi!* Upadica Wehnerova: *On je slijepi putnik!* – Upadica iz oporbe: *Budete li i dalje ovako, uskoro ćete na dno.* – A kad je govornik svoje izlaganje zaključio opetovanom porabom metafore: *Budući dakle da ovaj brod plovi pravim smjerom pa mu je plovidba i nadalje povoljna...*, pri silasku s govornice dobio je još i zadnju upadicu: *A vi ćete biti onaj zlokobni brodski zloduh.* – Uzoran primjer načina na koji metafore ravnaju, vode i zavode, u svakom slučaju potiču i nastavljaju lanac misli.

dvojbe. Lađu u koju šumno udaraju oluje pjesnik gleda iz položaja domotuzna ali ne i pogođena gledatelja. Glede daljnje predaje Kvintilijanov je ključ bio mjerodavan, iako se izraz inače bio udomaćio još od Alkeja.⁶ Ali brod iz *Ode I* te njegovo žalosno stanje dobro se slaže i s opomenom pred plovidbu što ju je Horacije izrekao u svom *Propemptikonu* a potom i Vergilije u vezi sa svojim plovom u Atenu, pa mu se uglavnom najviše i pripisuje. Izričito se tu govori o nepouzdanim putovanjima morem i brodovima, a oni da su “*inpiæ rates*” [bezbožne splavi] koje preuzetno spajaju što je boštvo bilo razdvojilo. To da se more obara na krhku lađu opomena je s te iskonske razdvojenosti kojom je raspolagala mudrost Božja, a ona natkriljuje drzovitost čovjekovu:

Audax omnia perpeti / Gens humana ruit per vetitum nefas...

Takvu drzovitost Horacije uspoređuje s drskošću Prometejevom, koji je isto tako nasilno oteo element čovjeku tuđ i nedostupan. Dedal pak zastupa i treći čovjeku uskraćen element. Let zrakom, plovidba morem i otičačina vatre zatječu se u istom kontekstu. Ludost kao da tu juriša na samo nebo; zato Bog s punim pravom odapinje svoje ljutite munje. Pošteđen element: zemlja; unesena misao: čvrsto kopno kao boravište primjereno čovjeku.

Brodolom, doživljen, figura je iskustva filozofskog polazišta. O utemeljitelju stoičke škole, Zenonu iz Kitija Starijem postoji izvješće kako je ploveći s tovarom purpura iz Fenicije doživio u blizini Pireja brodolom, pa je tako došao do filozofije kojoj je zaključak: *nyn euploeka, hote nenauageka – tek kao brodolomac sretno sam plovio morem.*⁷ Vitruvije o sokratovcu Aristipu veli kako je bio doživio brodolom koji ga je potom bacio na obale otoka Rodosa, pa je blizinu ljudi prepoznao po tome što je u pijesku na žalu naišao na crteže geometrijskih likova. Tom prigodom da je filozof, a ostali Sokratovi učenici nisu osobito držali do njega jer je navodno bio sklon novcu i užiticima, doživio neku vrst obraćenja. A svim svojim povratnicima domu namro je obavijest, da djeci kao poputbinu treba ostaviti smo onoliko blaga koliko mogu spasiti nakon kakva brodoloma (... *quæ e naufragio una possent enatare*), jer je za život od važnosti samo ono čemu ne mogu naškoditi ni udarci sudbine ni prevrati ni ratovi.⁸ Moralni je to

⁶ O alegoriji broda države, kojom se dalje više ne ćemo baviti, vidi: Eckart Schaefer, *Das Staatsschiff. Zur Präzision eines Topos*, u: P. Jehn, ur., *Toposforschung*, Frankfurt, 1972, 259-292. Iz pravničkih izvora: H. Qaritsch, *Das Schiff als Gleichnis* [Brod kao metafora], u: *Recht über See*, Festschrift für Rolf Stödter, Hamburg, 1979, 251-286.

⁷ Diogen Laerčanin, VII, 1,2.

⁸ Vitruvije, *De architectura*, VI, 1-2, izd.V. Rose, str. 130: ...*namque ea vera praesidia sunt vitae quibus neque fortunæ tempestas iniquia neque publicarum rerum mutatio neque belli vastatio potest nocere.* – Tumačiti položaj spašena brodolomca, spada u tradiciju homerske alegoreze: Odisej na feačkim žalima, naplavljen slanin morem, na tragu je Nausikajinim dvorkinjama; Atena, uplevši se, mora Nausikajij odagnati strah “iz koljena”. Pa budući da Feačani stanuju na rubu svijeta te ne znaju za neprijateljstvo prema strancima (boraveći naime u daljini, oni za kakva stranca i ne znaju!), Odisej nailazi na prijateljstvo. – Alegoreza Bazilija Velikog, biskupa Kapadocije iz 4. stoljeća, vidi to drugačije; vrlina se tu eto nadvila nad golotinjom: *Homer kao da veli: Morale biste se potruditi oko vrline, koja je tu naplavljen zajedno s brodolomcem te ga je, premda bez odjeće na žalu, učinila dostojnim*

sažetak jedne anegdote koja iskonski poima sofističku praksu: filozofiji vič-
na glava i u beznadnoj će situaciji brodolomca na dalekom žalu nastojati
naći nekakav savjet i izlaz, tako naime što će po geometrijskim crtežima
znati prepoznati civiliziran um i potom donijeti odluku da smjesta pođe u
gradsku gimnaziju te ondje, raspravljajući o filozofskim pitanjima, zaradi
sve što mu je potrebno da nadoknadi svoj izgubljeni imetak – čovjek dakle
koji si zna pomoći, umjesto da izvlači pouke iz brodoloma. Vješto je to
reklamiranje sofističkog nauka, a unosan, kakav je bio, Aristip si je među
sokratovcima pribavio zao glas. U popisu Aristipovih izgubljenih dijaloga
koji nam je ostavio Diogen Laercianin na drugom se mjestu nalazi i naslov
Brodolomcima.⁹

Kad je Joachim Rheticus početkom svibnja 1539. napustio svoju ne-
tom zadobivenu katedru za matematiku u Wittenbergu, kako bi u dale-
koj Pruskoj pohodio onog tek po glasinama mu znana reformatora as-
tronomije te upoznao i njegov autentičan nauk, put u Frauenburg činio
mu se kao nešto što je pretkazao još brodolom Aristipov. U svom *Prvom
izvješću* koje, objavljeno 1540. u Gdanjsku, donosi autentične obavijesti
o Kopernikovoj teoriji, Rheticus piše o osvjedočenju jednog matematičara
na stranjoj obali: Često se spominje brodolom Aristipov, koji *da se navod-
no zbilo na otoku Rodosu; nasukanik je, spazivši na žalu geometrijske likove,
sudrugove ohrabrio usklikom da vidi tragove ljudi. I nije se prevario, jer je za-
jedno s pratnjom u izobraženih i vrlih ljudi svojim bogatim znanjima stekao
sve što mu je bilo potrebno za život. I Prusi su tu vrlo revni i gostoljubivi,
i jedva da sam u toj zemlji stupio u kuću kojeg uglednika a da mu već na
pragu nisam naišao na geometrijske likove ili zamijetio kako je ljubav prema
geometriji u njih duhovna potreba...*

Göttingški matematičar Abraham Gotthelf Kästner u svojoj je raspravi *O
vrijednosti matematike kao razonode* u priči o brodolomu manje pozornosti
posvetio filozofu brodolomcu a više onom neznancu čije nam je zanimanje
za geometriju ostavilo njezine likove na pijesku, pa je tako pružio dokaza

vašeg strahopoštovanja. (Ad adolescentes, 4; Patr. Gr. 31, 572.) Pascal tu situaciju brodolomca pre-
tumačuje u komediju zabluda glede prividnih ljudskih odnosa: brodolomca na žalu neznana otoka
njegovu žitelji, ostaviš bez kralja, stanu zbog slučajne sličnosti držati kraljem, pa on iskoristi povoljan
trenutak te im dopusti da mu iskazuju službe i časti. Kako to izgleda u samom tom čovjeku? Svoje
“prirodno stanje” on ne može zaboraviti, pa dok jednom misliju spoznaje neophodnost da i dalje
igra ulogu kralja, pronomi ka druga, naime misao o slučajnosti njegova dobitka. Jedna određuje
njegovo vanjsko, druga unutarnje ustrojstvo: *C'était par la première qu'il traitait avec le peuple, et par
la dernière qu'il traitait avec soi-même.* (Trois discours sur la condition des Grands I.) Usp. i H. B.:
Das Recht des Scheins in den menschlichen Ordnungen bei Pascal. U: Philosophisches Jahrbuch
17, 1947, 413-430.

⁹Da se nazor kojim se izlaže totalitet života na poseban način tiče pjesnikova samospoznavanja
potvrđuje već i Ernst Robert Curtius glede rimskog pjesništva (Europska književnost i latinsko
srednjovjekovlje, Bern, 1948, str. 136-138): *Dovršetak nekog svog djela rimski su pjesnici znali us-
poređivati s plovidbom ...* Pa slijedi i “malen izbor” primjera. [Opaska A. S.: Istovrsnom zaglavnom
alegorijom svoju *Juditu* godine 1501. dovršava i Marko Marulić!] Znakovito je tu baš ono što se *ne
događa*: uza sve pogibli što ih uzrokuje brodarovo neiskustvo, pa krhkost njegove brodice, grebeni i
hridi, morske nemani i oluje, kao da tu na djelu nije i estetski brodolom. Takvo što stvar je filozofa.

Kästnerovoj tvrdnji: *Na ovom svijetu nema pusta mjesta koje stručnjak za matematiku ne bi izmjerio veličinama, likovima, silama... Pješčana je obala zemljomjeru s Rodosa poslužila bar za to da na njoj zacrta neke likove i tako filozofa brodolomca potakne na otkriće da tu ipak ima ljudi.*¹⁰

Klasični savjet, da bi čovjek u svom životu potrebe za poputbinom trebao svesti na to da ih i kao plutajući brodolomac može nositi sobom, u Diogena Laerčanina pripisuje se još jednom sokratovcu, Antistenu. Pa se skoro i samo po sebi razumije da izreku nije mogao zaobići ni Montaigne; u svom eseju *De la solitude* on joj pribavlja novu oštricu u korist moralne autarhije. Doslovce navodi Diogena pa mu daje i nezamjenljiv izraz: *Jasno, ima li razborit čovjek sebe, nije izgubio baš ništa.*¹¹ Što se u brodolomu opstanka može spasiti, potvrđuje se, nije posjedovanje nečega povratno stečena makar i iznutra, nego posjed sebe stečen u procesu samootkrivanja i posvajanja sama sebe. Još davno prije no se izjasnila o izvjesnosti svog odnosa prema svijetu, skeptička je antropologija definirala što može sloviti za pouzdanu i nepotrošivu supstanciju. Vanjštini koja je nedostupna iznutra – Montaigne je tu već posve u blizini Descartesa – sukladna je nutrina nedostupna izvana.

No pred skeptikom još uvijek stoji ono posljednje. Ispit održivosti po njemu otkrivene supstancije završava tek sa životom. Doduše može zahvaljivati sreći što nije bio opterećen patnjom većom no što je inače može podnositi. Možda je ona takve naravi da ostavlja na miru one koji joj nisu na teret. No tada se nenadano pojavi oprez u metafori brodoloma u posljednjem trenutku: *Mais gare le heurt! Ili en est mille qui rompent au port.*¹² Bode u svom lijepom prijevodu veli: *Ali oprez! Na tisuće ih se nasukalo u luci.* Slika plovidbe koja može završiti nasukavanjem još u luci u nautičkoj se Montaigneovoj metaforici križa s onom drugom, da se naime valja držati onoga što se vidi i što se ima. ... *pa se nerado udaljujem iz luke*, veli u njegovu ime opet Bode.¹³ A to je opet sukladno nekim njegovim drugim metaforama, kako se život naime ne treba odvijati protiv struje.

Napustiti luku, to za Montaignea znači i dokraja se prepustiti optičkoj subjektivnosti, koju je bio otkrio u Vergilijevu stihu: *Provehimur portu, ter-raeque urbesque recedunt.*¹⁴ [Napustimo li luku, udaljit će se od nas i zemlje i gradovi.] Zašto se izlaganje te slike temelji na optičkoj subjektivnosti? Montaigne govori o smrti i obmani čovjekovoj, koji da ne želi vjerovati

¹⁰ *Gesammelte poetische und prosaische schönwissenschaftliche Werke*, Berlin, 1841, III, 82. Ne samo Kästnerov čovjek, no se dapače i njegov Bog "odlikuje" (u odnosu prema kršćanskom Bogu) matematikom, pa je lišen i dosade: *Uzak krug dvorskih zabava, na kojima, ako je vjerovati Voltaireu, veličanstva često zijevaju od dosade, smjesta se razilazi čim naiđu promjene koje unose upućeni u matematiku. Te promjene opisuju baš sve što u sebi obuhvaća osjetilni svijet, djelo Tvorca koga Platon proglašuje vječnim zemljomjerom i zato ga drži nedvojbeno dostojnijim od kršćanskih mudraca, koji tog Tvorca ostavljaju da djeluje bez temelja...*

¹¹ *Eseji*, I, 38.

¹² *Essais* III 9, izd. Didot 521 B-522 A; Bodeov prijevod: Beč 1797, VI 48 i d.

¹³ *Essais* II, 17; nav. izd. 333 A; ... *et ne m'esloingne gueres du port.*

¹⁴ *Essais*, II, 14; nav. izd. 312 A; Bode V, 98.

kako bi upravo to morala biti zadnja njegova ura. Varljiva se nada zasniva na tome što *mi sebe držimo odviše važnima*. I ne možemo zamisliti da se stvari i bez nas nesmetano odvijaju, te da *nimalo ne trpe* s našeg *odustajanja*. Kako se to doima onih koji se otiskuju na more i kojima se brda, polja, gradovi, nebo i zemlja gube iz vida čim se i sami udaljuju, to si naš pogled na stvari predstavlja tako da nam one nedostaju u mjeri u kojoj odlaze od nas. Na otvorenu moru optičke subjektivnosti postoji samo jedno pravilo, a slično je Descartesovu *morale par provision*, pravilo naime da nam u svakom slučaju valja slijediti ispravan kurs.¹⁵

Pa i onda kad nam osobni život umakne brodolomu s nutarnjih oštećenja, još nam uvijek preostaju velike havarije, primjerice propast države, propast svijeta, koje nas mogu povući sobom. U sklopu pripovijesti o Atiku, koju je iznio Kornelije Nepot, Montaigne je rečenoj metafori dao najmanje opterećen oblik, omogućujući Atiku da se svojom umjerenošću spasi iz općeg brodoloma svijeta (*cet universel naufrage du monde*).¹⁶ Njega pak, Montaignea, opća i pravedna stvar da privlači samo donekle, i s njom će on propasti samo ako mu nevolja ne dopusti drugačije, inače će mu omogućiti spas. Od koga? Od sama sebe – jer taj jedini put on govori o sebi u dvostrukoj ulozi spasitelja i spašena, od “Montaignea”: *I koliko mi već dopušta konop što mi ga obveza daje u ruku poslužiti ću se njime da tog Montaignea održim nad vodom*. Skoro da je na dohvat ruke kako se to skeptik približava čvrstu položaju gledateljevu, i to tako da pojačava i prenapinje uvjete uz koje bi još bio spreman prepustiti se propasti u političkom stanju tijekom zadnjih tridesetak godina. Ali dok čita povijesne dogodovštine on uvijek žali što nije mogao gledati zamršena zbivanja i u drugim državama. Njegova je radoznalost bila uzrokom da se znao okoristiti baš time što je vlastitim očima gledao igrokaz o propasti države (*ce notable spectacle de nostre mort publique*), njegove simptome i njegov oblik; a jer ga nije mogao prekidati, zadovoljavalo bi ga da ga drže gledateljem. Usporedba s tragedijom u kazalištu nadaje se sama od sebe: *U vezi s onim što vidimo i što čujemo nismo bez sućuti. No u nama ipak budi ugodne osjećaje to što nam je sućut pobudila i uvela u igru osobito važna katastrofa*¹⁷. Ovdje bi se u vezi s piscem kakav je Montaigne sam od sebe morao nametati onaj citat o brodolomu i gledatelju iz Lukrecija. No on ga je već bio “potrošio” u drugu svrhu. Pa umjesto da ga je primijenio na svoju poziciju u odnosu prema velikom, državnom spektaklu, on ga je naveo u potvrdu paradoksalne rečenice da u naravi ništa nije nekorisno, pa čak ni nekorisnost (*inutilité*).¹⁸

Ljudsko bivstvo, veli taj dokaz, na okupu drže bolesna svojstva, lako-

¹⁵ *Essais*, II, 16; nav. izd. 322 A: parafraza Senece, *Ep.* 85: *Qui hoc potuit dicere: Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam, arti satisfecit.*

¹⁶ *Essais* III, 1; nav. izd. 408 B. Metaforička je osnovica u Montaignea samo: ... *neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se his dedissent, quam qui maritimis iactarentur.* (*Atticus*, VI 1)

¹⁷ *Essais* III, 12, izd. Didot, 547 A: Bode VI, 144.

¹⁸ *Essais* III, 1; nav. izd. 407 B.

most i ljubomora, zavist i zloradost, praznovjerica, očaj, čak i grozovitost; a i u sućuti postoji neka primjesa slatkokiselog osjećaja boležljive ugone. Da je to svojstvo ljudske naravi, ne samo iskvarenosti odraslih, Montaigne potvrđuje naputkom da tako osjećaju i djeca. Neposredno se na to u njega nadovezuju oba prva stiha iz proemija drugoj knjizi Lukrecijevoj. One se još dodatno objašnjuju stavkom, da će se temeljne pretpostavke našeg života razoriti htjednemo li u čovjeku iskorjenjivati ta upitna svojstva. Promatrača brodoloma Montaigne ne opravdava njegovim pravom na užitak, nego kao njegovo zlorado obilježeno zadovoljenje (*volupté maligne*) uspjehom vlastita samoodržanja. Zahvaljujući tom odmaku on bez ikakve štete stoji na čvrstu tlu, preživjet će s jedne od svojih nekorisnih osobina: da može biti gledatelj. Životni uspjeh iz antičke teorije ne mora više gledatelj užitak svoditi na eudemoniju kao čist oblik odnosa prema svijetu. Ponašanje će mu biti prije nešto poput lukavstva naravi, nekakvo osiguranje premije na najmanji mogući životni rizik, naplata užitka slašću.

No ovdje sam se, ne bih li završio s metaforičarom Montaigneom, požurio prema recepciji Lukrecija. Najprije nam se još vratiti slici brodolomca, koji će sretno umaknuti propasti samo zahvaljujući vlašću nad samim sobom. U one koji nešto znaju o neozlijeđenu svladavanju propasti spada i Goethe. Po riječima hamburškog diplomata Carla Sievekinga, on još 1809. godine govori o svojoj sretnoj mladosti i o tome da je *otad svijet postao ozbiljniji; tada su se mogle gubiti i godine, sada ni dana*. Uzme li se sam za sebe, izraz je to starosti, i glede svakog starenja slovi kao formula za dragocjenost vremena. Ali tad nam postaje jasno i to, da se uz taj čin ekonomije što nam ga nalaže narav vezuje još jedna prisila, prisila povijesne situacije: *moralni bismo se poput brodolomaca grčevito držati za dasku koja će nas spasiti i koja će nam izbiti iz glave sve one izgubljene kištre i ormare*.¹⁹

Valja nam zapaziti i vezu koju Goethe uspostavlja između bezuspješnosti njegova nauka o bojama i metaforike brodoloma. Jedna izjava iz godine 1830. kao da, u svjetlu razočaranosti životom, priziva onu spasonosnu dasku od pred dva desetljeća, i spašenikovu samoću u kojoj ima mjesta samo za njega. Odgojitelju weimarskog princa, Ženevljaninu Soretu, Goethe govori o svom traumatskom iskustvu, o otporima i predrasudama glede nauka o bojama, čiju istinu očito više ne slijedi tek kao *jedan* od njezinih povlaštenika: *c'est comme si, dans un grand naufrage on atteignait une planche de salut suffisante pour soutenir un homme, on se sauve tout seul, le reste de l'embarcation se noie misérablement* [...otprilike je tako, da za velikog brodoloma očekujemo dasku spasiteljicu dostatnu da čovjeka održi na površi-

¹⁹ *Werke*, izd. E. Beutler, 23, 875. – Ali taj Goethe, koji se tu s metaforikom brodoloma ophodi tako olako, modernu je promišljateljju egzistencije odviše udaljen od svake ozbiljnosti s ugroze. Tako je primjerice Ortega y Gasset o stotoj objetnici Goetheove smrti u svom često spominjanu predavanju "O Goetheu koga usrdno molimo" ovako izrekao svoj zahtjev, dapače uvjet da se Goetheu prizna aktualnost: *Pokažite nam Goethea brodolomca i gubitnika u svojoj egzistenciji, koji nijednog trenutka ne zna što će biti s njime*.

ni, a spasit će se posve sam, ostatak posade žalosno će se utopiti].²⁰

Izraz kojim se Nietzsche rado služio u vezi s nautičkom metaforikom, i koji se prigodice rado nazivao "egzistencijalnim", skovao je Pascal formulom: ... *vous êtes embarqué* [ukrcali ste se]. Nalazi se u *Mislima*, gdje se govori o okladi. Dvoji li naime tko još uvijek s punim konačnim ulogom o beskonačnom dobitku, ona će ga uvjeriti da je igra već započela, ulog je već tu, i valja mu očekivati još beskonačno mnoštvo sretnih ishoda. U Pascalovu naziranju nema skeptikove suzdržanosti, koju je Montaigne bio izrazio slikom ostajanja u luci. Metaforika ukrcaja na brod sadrži i primisao da živjeti znači već biti na pučini, gdje osim spasa ili propasti nema drugog rješenja; nema tu premissljanja. Pascal, time po Nietzscheu i "jedini logični kršćanin", isključio je misao pukog samoodržanja koje ne želi apsolutno povećavanje, beskonačan dobitak. Samo je tako Nietzsche predvidio tu "najpoučniju žrtvu kršćanstva", te on skoro doslovce nakon Pascala izriče ove misli: *Napustili smo kopno i ukrcali se na naš brod! Za sobom smo srušili most – I kopno smo ostavili za sobom! Pođimo, brodiću! Gledaj preda se!... nema više "zemlje"!* A nad tim ulomkom iz *Vesele znanosti*, koji kao da podsjeća na Pascala, stoji: *U obzorju beskraja*.²¹

Idući je metaforički korak ne samo to što smo već oduvijek ukrcani na brod i uronjeni u more, nego i to da smo, jer je neminovno, istodobno i brodolomci. U sklop bilježaka uz izvode Nietzscheova *Zarathustre* spada svakako i prizor brodoloma. Nad ulomkom stoji i naslov *O metežu*, a glasi: *Jednom kad je Zarathustra nakon nekog brodoloma bio bljunut na kopno te stao jahati na valu, začudio se: "A gdje mi je sudbina? Ne znam kamo ću. Gubim sam sebe." – Pa se baci u metež. I tada, svladan gađenjem, potraži nešto za utjehu – sama sebe*.²² Skoro da je to ona ista trajna zatečenost životom, koju je prvi Prince de Ligne 1759. u svom pismu svojedobnom odgojitelju de la Porteu izrazio metaforom brodoloma: *Vi ste mi sve to omogućili, čak i plivanje, a Kalipsa i Euharite u svom bi me bijesu jamačno bile bacile u more. Iz straha, a i zato da bih izbjegao ma i jedan jedini brodolom, nisam se*

²⁰ *Werke* 23, 663 i d.

²¹ Nietzsche, *Fröhliche Wissenschaft*, III, § 124. (*Werke*, izd. Musarion, XII, 155 i d.) O "egzistencijalnoj" odluci glede metafore ukrcaja vidi već i Goetheovu formulu (Pismo Lavateru od 6. ožujka 1776): *Posve sam zaplovio valovima svijeta – odlučan dokraja: otkrivati, dobivati, sporiti se, nasukavati, ili zajedno sa svim teretom letjeti u zrak*. To je ono što već u *Prafaustu* povezuje noćni monolog suočen sa znakom zemnog duha, kao čuvstvo „drsko u svijet ući“, s metaforom „klonuća“: *S olujama se silnim tući, / Ne klonuti i brodolom dok hući*. (Uskličnik je tu pridometnut tek u verziji *Fausta* kao „tragedije“.) „Sturm und Drang“ zapravo i nije drugo do li prethodni oblik nečega „egzistencijalnog“. Metaforički predoblik figure ukrcaja čini mogućom i vezu s korupcijom. Bez svog odnosa prema Nietzscheu ne bi ni Georg Simmel bio mogao iskazati svoj obrat prema „filozofiji života“ prijateljice Marianne Weber 9. prosinca 1912. tako da će sad eto premotati jedra te potražiti nenastanjenju zemlju, dakako bez ikakve nade, jer će plovidba ionako završiti *prije no što dopre do obale*. Svakako mu se nije trebalo dogoditi, kao mnogim njegovim (istodobnim i sustručnim) kolegama, da su se *potajice ukrcali na brod pa su na kraju pomislili kako je već sama ta lađa nova zemlja*. (M. Weber, *Uspomene moga života*, Bremen, 1948, 385). Puna snaga te metaforike očituje se još više pretvori li se odvažna metafora autentične odlučnosti u formulu odmaka od lažne lagodnosti, kojom se još i ugrožena lađa drži nenastanjenim novim kopnom.

²² *Werke*, XIV, 144 i d.

ugibao baš nijednoj hridi, a ipak nikad nisam doživio propast, uvijek bi me spasila nekakva daska, i pritom se ćutim posve dobro.²³ Epigonalan je to oblik stare ataraksije: tražen, izazvan brodolom, kao pokus da se bez prekida osjećamo dobro. I baš to, ne uklanjati se nijednoj hridi, jednom će se zvati “junačkim nihilizmom”.

U jednom Nietzscheovom izvodu iz 1875. nalazi se i zacrt *ironične novele* s temom da je “sve laž”, uz pridometnutu rečenicu: *Kako se čovjek grčevito drži grede.*²⁴ Dobro pazimo, nije to ona poznata metafora po kojoj se čovjek drži kakve slamke spasa, a nevolja je s njom što je neodrživa; polazna je tu situacija nepoznata, a shvatljiva tek slabost trenutka. Glede Nietzscheovih greda brodolom je u pozadini, više mu nije potrebna izražajnost, on sve čini pomagalom golog samoodržanja. Zaostatak je to propasti, u kojoj je već odavno strgano umjetno sredstvo samoobmana i samoosiguranja: *One silne grede i daske pojmovlja, pomoću kojih se čovjek od potrebe spašava prolazeći kroz život, oslobođenu su intelektu samo skele i igračke za njegove najodvažnije umjetnine. Pa razbije li ih, ispremiješ, novo stane slagati na ironičan način, spajajući ono najnesrodnije i razdvajajući ono najbliškije, objavit će se da mu više uopće nisu potrebne krparije neophodne potrebe...*²⁵ Upravo je prijatelj Franz Overbeck Nietzschea i njegovo mišljenje promatrao kroz metaforu brodoloma, nipošto tek s izbijanja njegova ludila. Njega da je tek *zdvojnost otpravila na put*, pri čemu da je on žrtvovao i svoje prometalo. A na tom putu još nitko nije dospio do cilja, *pa u tom smislu Nietzsche nije promašio ništa više no svi drugi.* Stoga tu neuspjeh kao argument protiv poduzeta putovanja može sloviti jednako malo kao i brodolom protiv plovidbe uopće. *Kao kad tko dopre do kakve luke te tako kao sudbinskog suputnika zaniječe prethodnika brodolomca, tako je i sa sretnijim pomorcima koji su se tijekom svoje besciljne plovidbe vlastitim plovilom usmogli potvrditi u odnosu prema Nietzscheu.*²⁶ Nimalo se slučajno Overbeck nije poslužio tim jezikom i iznalazio te slike, kao teolog je ipak bio novootkrivatelj svjetskokatastrofična tenora u Novom zavjetu, otkrivatelj naime razora svake teologije koja bi se zasnivala na eshatološkim očekivanjima a zavještaj bi joj nosio naslov “zadnja teologija” – nju pak sažgati bila mu je zadnja briga.

Svoje zamisli o plovidbi i brodolomništvu sam Nietzsche je odveo još nekoliko koraka dalje. Zapanjenost spašena brodolomca novo je iskustvo čvrsta kopna. Temeljno je iskustvo znanosti, da može istražiti stvari koje stoje čvrsto na nogama i nude čvrsto tlo za daljnje spoznaje. Jer moglo bi biti i drugačije, kako to pokazuju vjerovanja drugih razdoblja u fantastične pretvorbe i čuda. Pouzdanje u čvrsto tlo za ljude koji izranjaju iz povijesti jednostavno je ono što je novo. Što Nietzsche zove svojim blaženstvom nalik je blaženstvu brodolomca *koji se domogao kopna te obim nogama stao na*

²³ Karl Josef Lamoral de Ligne, *Neue Briefe*, njem. V. Klarwill, Wien 1914, 46.

²⁴ *Werke*, VI, 101.

²⁵ *Werke*, VI, 90.

²⁶ F. Overbeck, *Christenium und Kultur. Aus dem Nachlaß ed. C. A. Bernoulli*, Basel, 1919, 136.

čvrsto tlo – zapanjen jer se ne njiše.²⁷ Čvrsto tlo nije položaj gledatelj, tlo je to spašena brodolomca; njegova se čvrstina spoznaje iz nevjerojatnosti da se do čega uopće moglo doprijeti.

Daljnje se širenja metafore o neizbježivoj plovidbi bez povratka Nietzsche latio uputivši u “novi svijet”, doduše ne kao k nekom cilju no kao k dobitku s odvažnosti. Ushićenost iz razdoblja u Genovi prije proljeća 1882. izražava se poistovjećivanjem s Genovežaninom Kolumbom. U ulomku *Na lađe!* iz *Vesele znanosti* svoja je polazna razmatranja otkrivača nevog svijeta preoblikovao u poziv filozofima na odlazak: *I zemlja morala je okrugla!... Valja nam otkriti još jedan svijet – i više no jedan! Na lađe, filozofi!*²⁸ Već za genoveške zime Nietzsche snuje velike renesansne geste, svjetske pustolovine, kolonijalna osvajanja, dapače i rat, a sve *radi prisile na najmanje sudionništvo u velikom žrtvovanju*. Pa je došlo do toga da ga zapovjednik jednog teretnog jedrenjaka iz Sicilije nagovori neka kao jedini putnik pođe s njim na čudesno putovanje u Messinu. Pustolovina je trajala čitava četiri dana, i pri povoljnom vremenu bila je daleko od svakog brodoloma. Tako je nastao *Novi Kolumbo*, nekakva preoblika *Za novim morima*, no bez druge kitice u kojoj su stihovi s izraženom dvojbom *Preda mnom more – a zemlja – a zemlja?*, koji su bili umetnuti tek dvije godine kasnije u pjesmu upućenu Lou Salomé (*Prijateljice! – reče Kolumbo – ne vjerujte više / nijednom Genovežaninu!*).²⁹

Polazeći od raspoloženja koje ga je obuzimalo u danima dok je jedrio između Genove i Messine, Nietzsche je bio uvjeren da je shvatio Grka Epikura. U *Veseloj znanosti* veli da je ponosan jer je Epikurov značaj mogao oćutjeti drugačije no itko prije njega. Vjeruje da je pritom *uživao u sreći popodneva iz antičkih dana*, kako je to mogao osjećati samo *netko tko trajno pati*. Bila je to *sreća oka pred kojim se stišavalo more opstanka*.³⁰ I to je doduše sreća jednog gledatelja, ali ne i sreća Epikurejca Lukrecija, na prizor čije se nevolje dok promatra more Nietzsche osvrće tek uzgred, te je Grku prepušta tek kao nešto tuđe. Nije to ni vedrina mora koja gledatelja smiruje putem oka, nego naprotiv moć patnika u tišini idealističkog subjekta, sreća njegova oka, pred kojim se *stišalo* metaforičko “more opstanka”. Ta je metafora projekcija, krotiteljska antropomorfijska priroda u službi subjekta koji se nazire u njoj. Grka je tu Nietzsche dokraja podvrgao svojoj vlasti.

U tome se krije dubokosmisleno naziranje da je Grku tip slike “brodolom naočigled promatraču” nešto vrlo daleko. Ako se to uopće može provjeriti, bit će ponajprije na često navođenu a zagonetnu dvostihu neznana grčkog pjesnika, koji ne samo da pozdravlja konačno pronađenu luku te se opršta od nade i slučaja, nego govori i o personificiranoj *spes* i *fortuni*, ne bi li se nastavila njezina igra s drugima: *Inveni portum. Spes et fortuna valet! Sat me luvistis. Ludite nunc alios*. [Pronašao sam luku. Zdravo da ste

²⁷ *Vesela znanost*, I § 46 (*Werke*, XII, 79).

²⁸ *Ibid.*, IV § 289 (*Werke*, XII, 210).

²⁹ *Werke*, XX, 148.

³⁰ *Vesela znanost*, I § 45 (*Werke*, XII, 78).

mi, nado i srećo! Dosta ste se igrali mnome. Igrajte se sad s drugima.] Tek je to jedna od različitih latinskih verzija u kojima se humanistički pretumačuje ulomak iz *Palatinske antologije*,³¹ zbirke s kraja prvog tisućljeća. Tom se inačicom poslužio i Anselm Feuerbach kad ga je kralj 1814. bio premjestio u Bamberg na visoko sudačko mjesto, pa je tim dvostihom, ironično i odustavši, zaključno izrazio zahvalu veličanstvu. Jedva je tu moguće skriti apotropičnu uputu na poigravanje prijetvornih životnih sila s drugim ljudima.

Kao autora tom dvostihu mletački pustolov Casanova pridaje Euripida, kao jedinstvenu instanciju. Mogla je tomu pridonijeti u to doba ophodna aristotelovska teorija tragedije kao katarze. Jer da mu je stihove kao odrješene bio priopćio opat prošteništa u Einsiedelnu, kad je u samostan naumio primiti navodno obraćena grješnika. Opat je dva tjedna ranije bio ispovijedaao Casanovu, te je valjda znao što je tom čovjeku mogao ponuditi kao *spes et fortuna valet*. Ali je ovaj već opet bio zgriješio, jer da nije mogao odoljeti ljepotici iz Solothurna. Ishodišnom točkom tog žurno preživljena obraćanja bila je spontana odluka pustopašna opata epikurejca, koga je Casanova bio zamolio da ga uzme u samostan: *Mislio sam da sam spoznao kako je to doista mjesto na kojem bih do zadnjeg svog trenutka mogao živjeti sretno, ne nudeći sudbini ma ni najmanje točke za napad*.³² Međutim opat svojim odrješanjem točno cilja, ukoliko Casanovine misli na smrt i starost, taj stalni motiv *Histoire de ma vie*, uključuje i melankoliju što prožima svekoliku pustolovnost. Međutim poganski zaključni obrat, kojim se igra prepušta drugima, a on joj se kanio ukloniti, za Casanovu nema nikakve draži. *Uspomene* potvrđuju da je, prisjećajući se tvorne starosti, on još uvijek kanio naknadno uživati u vlastitu životu, koji je inače drugima, pa i onima koji su uključeni u igru, bio bez ikakve važnosti.

Gil Blas Santillanski iz Lesageova pustolovnog romana sanja u zatvoru kako će si kad iziđe na slobodu kupiti kolibu u prirodi i tu živjeti kao filozof. Želja mu bude ispunjena iznad svakog očekivanja; njegov nekadašnji upravitelj, postavši u međuvremenu, ne bez pomoći samoga Gila, gradonačelnikom Valencije, dariva mu malo imanje Lirias zajedno s riječima koje su suodređivale i završetak *Candide*a: *Ne biste više trebali biti igračkom sudbine: bit ću Vam zaštita pred njezinom silom i zagospodariti posjedom koji Vam više nitko ne će moći oteti*. Gil odbija primiti mirovinu, jer da su blaga na tom odmorištu, gdje se ne ište drugo doli mir, samo na teret. Doduše put prema konačnom posjedu u dvorcu udaljen je još čitave tri knjige, ali natpis nad dverima, ispisan zlatnim slovima, stoji na kraju desete; dvostih je to o luci što sam ga bio naveo na početku, a u najophodnijoj inačici. Budući da Casanova, pustolov koji koleba između rezignacije i novih iza-zova, misli samo na starosno uživanje u vlastitim uspomename, no dvostih je ironično zanemario čim mu je izronio iz sjećanja, junak pustolovnog romana posve je nepripravljen za rafinman distancirana užitka u igri sa

³¹ *Anthologia Graeca*, IX, 69, izd. H. Beckby, ²München 1965-67, III, 38 i d.

sudbinama drugih. Naivno snatri o kolibici a stječe dvore; vrhunski je pojam njegovih želja oproštaj od motanja uokolo.

Povijest recepcije dvostiha stiha ne nudi nam odgovor što ga to razlikuje od tipa Lukrecijeve slike, ali nam nešto ipak veli o njegovu svojstvu da se ni kao na mogućnost ne obazire na gledateljev odmak od drugačijih mogućnosti ispune života. Moment zbrinutosti u luci daleko nadilazi moguće stajalište Caspara Davida Friedricha uzdignuta nad uzburkanim i maglovitim morem, nad ničim dotaknutim a zamišljenim promatračem brodoloma u drugih ljudi.

S njemačkog izvornika preveo: ANTE STAMAC

Ivo Runtić

“Zapravo”

Na našim javnim društvenim prostorima mnoge su stvari nejasne po sebi, a da pritom nisu ni odlučno osporene, kao što se najčešće i ne nalaze na svome pravome mjestu. One su «tu negdje», ima ih «na izvjestan način», a da ih «zapravo» nema. Ili bi se drukčije moglo reći, odnosno «za krivo», da ih ima. Takvo položajno mjesto stvarnosne istine, u tekstu kao leksičkom znaku nepouzdana zbilje, čest je okoliš priloške inačice zvane *zapravo*. Njoj – kako nam se sve izvjesnijim čini – nije pripadno identifikacijsko značenje u onom smislu, da je nešto upravo tako ili kako treba, pa se tu onda valjda zato valja ograditi rječcom koja će posijati sumnju da je nešto baš tako, ili da nije, kako se upravo čini da jest.

Umjesto da netko primjerice ustvrdi kako nam Andrić danas ustvari nije nažalost onoliko poznat (radi naših, ne radi njegovih političkih razloga), koliko je on to u javnosti bio nekad, taj će se sumnji oko te poznatosti najprije dovinuti prilogom *zapravo*. Tad će postati jasno bar to, da je oko Andrića posrijedi nešto nejasnoga. No prometne li se ona rečenica (da autor danas nažalost zapravo nije onoliko poznat, koliko je to bio prije) u ružno retoričko pitanje, naime koliko nam je taj autor danas *zapravo* nepoznat, sugerirat će se negativan odgovor, to jest da je poznat slabo ili nikako. A to je naposljetku mnogo više od one prvotne, tek naslućene sumnje oko autorove poznatosti, što ju je floskula «ustvari» još nosila kao kakav labav znak jednakosti.

Što iz dosad iznesenog možemo zaključiti drugo, nego da je riječ *zapravo* tu instalirana da valovito podcrta iskaz, kojim se kao navodno uzima ono što se kaže, a da se to ne misli. Ustvari, riječ *zapravo* u svim je sličnim slučajevima figura, odnosno floskula nejamstvenoga ili čak nepravoga govora. Shodno tome njome se osporava – svakako češće nego što se potvrđuje – pravi smisao nečeg netom izrečenoga kao iskaza. U pisanom obliku

svaki bi korektor napao takav govor, odnosno križao bi riječ *zapravo* u situaciji, gdje kontekst zahtijeva jasan iskaz o tome, da se nešto ustvari zbilo, a ne sumnju, kako se to tako samo nekome čini. Govorni jezik nije međutim meta lektorskih sulica, pa zato ono što je njime izrečeno kao izvjesno, postaje neizvjesnim takvom upotrebom. Pogotovo nesnalažljivu govorniku ne treba puno, pa da sve ono što je pravo, zakiti pridjevkom *zapravo* i time to učini krivim, sugerirajući pričin na užtrb čina, mutnim prividom zapostavljajući jasan vid.

Takva govornička nesnalažljivost neugodno nas se dojmila kao svojedobnih pacijenata jednog vrhunskog znalca medicinske struke, nakon što je dotični postao glasnogovornikom svoje krovne udruge te tako bio prisiljen i biti njenim govornikom. Najednom je na usta tog znanstvenika, zbliženog do kraja predmetu svoje struke – nakon što je studiranjem kao i svaki pravovjernik sumnje provjerio u njoj svu istinitost svoga znanja – stala navirati poštapalica *zapravo*. Ona riječ, za koju ovaj put mi možemo reći da zapravo spada u figure osporavanja, a ne potvrde, našla je od ne-lagode svoje krivo mjesto u upotrebi svjetskog stručnjaka, koji sve dobro promisli glavom, prije nego što uradi rukom. U njega, profesionalca, u svih njih istih takvih, nema praznog hoda uspostavljenog onom riječju, koja istiskuje pravi rečenični smisao. Ili ste možda čuli, da je ijedan od njih kojem pacijentu rekao, kako *zapravo* ima rak? A sličan nonsens bio bi i kad bi liječnik bolesniku govorio, što ovaj sve *zapravo* nema.

Na akustičnome kao pravom vježbalištu krive upotrebe riječi, o kojoj se cijelo vrijeme radi, osvjeđuje se svatko jezično osjetljiv u nas, u onoj jutarnjoj govornoj emisiji nakon vijesti, u 7.30, kad se pozoran postaje već i nakon njene nespretne najave, budući da spiker nakon riječi «tema» nepotrebno zastane, prije nego što izgovori nastavak «pod povećalom». Kao da to nije svaka tema kao krovni sadržajni pojam... A onda, nakon te censure, baš kao iz busije, stane s voditeljeve strane kao i od njegovih gostiju navirati ona očito nepotrošiva riječ *zapravo*, pretežno u umanjujućem ili prenesenom značenju nečeg drugog. Toga stalnog premeta smisla s biti stvari na okolišno kao da u hrvatskom nismo svjesni kad stalno potkivamo potkovano, želeći valjda reći «to jest», a da pritom ispadne, što nije. Nije da od takvog pametovanja neke od onih zvučno pripuštenih sudionika ne spopadne iritacija; tek česte su nedorečenosti oko stvari, koje se željelo pretresti, ali je prenemaganje odmoglo u tome.

Na optički percepcijskom planu televizije zavođenje i navođenje gledatelja sofisticiraniji je posao nego kod slušateljske ciljne skupine. Za takvo je bavljenje potrebno da vježbenici nastupaju vrlo samodopadno, osobito vježbenice. A i utrzak od obrade gledateljstva zamamno je – bar desetorustruko – veći nego li kod radija. Na tome mediju kao vizuelnom zato je

poželjno da ideja, koja se promiče, ne bude nešto drugo, nego baš ono, za što se zalaže i sam voditelj, koji od toga živi i koji svoju verziju istine kao prođu zna ucijepiti svojoj od gledanja često skoro slijepoj gledatelj-skoj grupi. I baš zato ono što izgleda izvjesno ima postati još izvjesnije u dotoku bilo koje kurentne teze, a na putu od pošiljaoca poruke do njenog primatelja. U tom ustvari čisto ideologijskom protoku krive, odnosno tuđe svijesti ona priloška oznaka *zapravo* – a u svom neposrednom sudjelovanju s kakvom upitnom zamjenicom, najbolje s onom «koliko» kao jasnim količinskim očekivanjem – itekako je neophodna, kako bi se tehnikom sugestivnog pitanja prikazalo nespornim ono, što je možda i sporno ili bar sporedno za rješavanje postavljenog problema. Takav jedan vrlo svjež primjer oblikovanja i promicanja ideje kao robe u vidu pitanja nudi se ovih dana sam od sebe: «Koliko su socijalne samoposluže *zapravo* spas u akutnom ekonomskom trenutku Hrvatske?» Budući da je ovakvo i svako drugo slično pitanje skoro retoričko, oni među nama od kritičkih čula imaju odgovor na nj i prije nego što je postavljeno, čak i dva: da jesu, kao i da nisu. Međutim, ona druga, u nemoć svojih fotelja umrežena publika, prihvatit će, dakako, onaj sugerirani odgovor.

No izvan navedenih medijskih posredovanja, odnosno uzadnje bez onakvog adverbijalnog ušitka, izraz *zapravo* ostaje u širim dimenzijama svoje pošasti znakom jedne vrsti neobjašnjivog, a nepotrebnog protu-govora, gdje nešto u objasnidbenom nizu nije točno rečeno, već je više nabačeno kao u kakvom afektičkom nastupu, što on to ustvari i jest. Zato naš posljednji, zoran primjer: sve to je kao kad bismo za jedan dobar dio suvremenih hrvatskih pisaca rekli, da su to *zapravo* novinari – što je ustvari točno, a da to ni novinarskom cehu nije pohvala, kao što ni onom spisateljskome ne mora biti pokuda. Pa zašto onda instalirati onu riječ, kad je ona sama, čak i kod takve negativne ekvidistance, izlišna. Ali hoće li se ona, i kad, izlizati sve do svoje neupotrebljivosti?

Čitano slobodom laika i solidarnošću čovjeka

Papa Franjo: *Božje je ime Milosrđe*,
razgovor s Andreom Torniellijem;
„*Verbum*“, Split, 2016.

Jorge Mario Bergoglio, nekoć je bio is-povjednik i pomoćni biskup Buenos Aire-sa, rektor u isusovačkom Colegio Maximo. Kardinalom ga je imenovao papa Ivan Pavao II. Danas je rimski biskup i 266. papa Katoličke Crkve, papa Franjo, namjesnik Isusa Krista, čovjek koji predstavlja Sina Božjeg, zastupa i brani načela kršćanskog milosrđa. Možda bismo otprilike ovako mogli „predstaviti“ najkraće *curriculum vitae* planetarno popularnoga Svetoga Oca. Povodom Svete godine milosrđa, kako je papa Franjo proglasio 2016. godinu u kojoj živimo, novinar dnevnika *La Stampa* Andrea Tornielli objavio je razgovor s papom Franjom u knjizi naslovljenoj *Il nome di Dio è Misericordia*, u hrvatskom prijevodu Branka Jožića *Božje je ime Milosrđe*. Knjiga je dosad objavljena u osamdesetak zemalja, pa je tako i „*Verbum*“ iz Splita vrlo hitro reagirao pružajući hrvatskim čitateljima knjigu razgovora. Ugledni vatikanist, novinar i ravnatelj internetskog portala *Vatican Insider*, dosad je objavio dvije knjige o papi Franji; *Papa Franjo, cjelovita biografija – život, ideje i poruke*, te *Papa Franjo, ova ekonomija ubija*.

U suvremenoj svjetskoj povijesti zadnja trojica papa ne prestaju nas iznenađivati! Sv. Ivan Pavao II. prvi je u povijesti papinstva dao intervju pred TV kamerama RAI odgovarajući na pitanja novinara u listopadu 1993. Njegov nasljednik Benedikt

XVI., znanstvenik i sveučilišni profesor, odrekao se službe rimskog biskupa te se 2013. povukao u Castel Gandolfo. Sveti Otac, sugovornik Andrea Torniellija, dnevice nas oduševljava svojom skromnošću i neočekivanim potezima. Takvim će se prezentirati i u knjizi razgovora. Sveti Franjo Asiški, u spomen kojemu je odabrao ime koje nosi u svom pontifikatu, utemeljitelj franjevačkog reda postao je ovom najslavnijem živućem isusovcu *spiritus movens*. Stoga, kada čitatelji prate razmišljanja pape Franje, čitaju sugestivnu životnu filozofiju i teološku mudrost franjevačke skromnosti. Komu se obraća papa Franjo kroz razgovore s uglednim novinarom? Odgovor nalazimo na posljednjim stranicama ove knjige u pitanjima koja Papa postavlja: „Što nam je činiti prema beskućniku koji boravi ispred naše kuće, prema siromahu koji nema što jesti, prema obitelji naših susjeda koja zbog krize ne uspijeva izgurati do kraja mjeseca jer je muž izgubio posao? Kako se trebamo ponašati prema imigrantima koji prežive prijelaz preko mora i iskrcaju se na našim obalama? Što trebamo učiniti prema osamljenima, napuštenim starcima koji nemaju više nikoga?“

Povod nastanku knjige Tornielli je opisao u prologomenama Čitatelju. Na nedjeljnoj misi u Crkvi sv. Ane u Vatikanu 17. ožujka 2013., par dana nakon što je J. M. Bergoglio izabran za rimskoga biskupa, papa Franjo je slavio svoju prvu misu sa stanovnicima Borgo Pio, u najmanjoj državi na svijetu. Tom prigodom Sveti Otac je izgovorio: „Isusova je poruka milosrđe. Za mene ponizno kažem, to je najsnažnija Gospodinova poruka.“ Godinu dana kasnije, 7. travnja 2014., služeći jutarnju misu u Domu svete Marte, papa se ponovo vratio na homiliju koju je čitao prije godinu dana, a u kojoj je spome-

nuo Isusovo milosrđe vezano uz tumačenje ulomka iz Ivanova Evanđelja u kojemu je govorio o preljubnici koju su farizeji htjeli kamenovati, a Isus joj je spasio život. Prisustvujući bogoslužju 13. ožujka 2015., kada je Papa svečano najavio kako će izvanrednu Svetu godinu proglasiti Svetom godinom milosrđa, Tornielli se odlučio na intervju. Kako je Papa prihvatio prijedlog, razgovori su se odvijali u njegovu sadašnjem domu, Domu svete Marte, neposredno nakon povrtka s putovanja Ekvadorom, Bolivijom i Paragvajem. Knjiga razgovora koncipirana je poput razgovora koje je vodio novinar Vittorio Messori s pokojnim papom Sv. Ivanom Pavlom II., kada je nastala knjiga *Varcare la soglia della speranza*, u prijevodu Mirjane Obuljen *Prijeći prag nade*, 1994.

Davni prethodnik Pape, sveti Franjo Asiški, na prijelazu iz XII. u XIII. stoljeće, razmišljao je o vjeri i pokrenuo društvo srednjega vijeka promišljajući o čovjeku koji je ponizan i skroman, susretljiv i odan kršćanskom nauku, koji je i slijedio vlastitim životom. Sveti Franjo je, kaže legenda, pripovijedao s pticama. Najveći renesansni pjesnik Petrarca je pjesme sv. Franje nosio u osamljene uzvisine Alpa kako bi u miru čitao. Sveti Otac kroz ovu knjigu upravo slijedi za nas novu, a ipak staru vrstu svetošti kakvu je promovirao i živio sveti Franjo, njegov uzor. Jer što više može govoriti o papi Franji i njegovoj poniznosti nego njegov susret sa zatvorenima u rehabilitacijskom centru Palmasola u Boliviji, kada Papa vrlo dojmljivo sebe predstavi: „Pred vama stoji čovjek kojemu su oprošteni mnogi grijesi.“

Tornielli je imao sreću razgovarati s papom Franjom i svjedočiti autentičnost vjerskog i intelektualnog svijeta Svetoga Oca. Središnje kosnice njihova razgovora jesu: Crkva, „kao poljska bolnica, gdje se najprije zbrinjavaju najteže rane“; čovjek i čovječanstvo duboko ranjeno siromaštvom, društvenom isključivost, relativizmom (mислеći na izgublenu svijest o grijehu kod modernog čovjeka, kršćanina); te funkcija ispovijedi i odgovorno postupanje ispovjednika.

Papa nudi svome sugovorniku ključ razumijevanja za ime Božje *milosrđe* kroz imena i primjere svojih duhovnih uzora koje slijedi. U tim prisjećanjima prvenstvo bi pripalo ispovjedniku kojega je upoznao kao sedamnaestogodišnjak, ocu Carlosu

Duarteu Ibarru, koji ga je u ispovjedima nagnao da osjeti i prihvati milosrđe, a čija ga je iznenadna smrt duboko kosnula. On to i gramatički precizno obrazlaže kao „*miserando atque eligendo*“. „Osoba koja je činila da osjećam Božje milosrđe, nju sam igubio.“ Nadalje, spoznaju milosrđa u današnjem vremenu i čovječanstvu Papa duguje, kako navodi, ocu Joséu Ramónu Aristiju, redovniku koji je ispovijedao tako da je pokornicima pružao svoju kronicu tražeći da u ruci drže maleno raspelo, potom bi se njime služio za odrješenje te ih pozivao da ga poljube. Nakon redovnikove smrti, ovo malo raspelo, doznajemo, uvijek je s papom Franjom. Ovaj način ispovijedanja Papa drži kao primjer kako se svećenik „zna približiti ljudima i liječiti im rane darujući Božje milosrđe“. Među uzorima ispovjednicima mjesto je našao i naš Leopold Mandić. Ispovjednike ne treba razumijevati samo kao uzore i osobe koje su ga duhovno obogatili, oni su ključ za čitanje i interpretiranje Papine vjerske službe, a koju tumači posredstvom kršćanske filozofije oprosta.

Čitatelju koji ne mora biti vjernik posebno će biti zanimljivo Papino razmišljanje filozofa. Goraka je to istina, kao da su ju izrekli Nietzsche ili Sartre. „Važno je također sačuvati sjećanje, sjećati se otkle dolazimo, sjećati se vlastite ništavnosti.“ Svakako, u filozofiji postoji i prisutna je razlika između ničanskoga nihilizma, egzistencijalnoga ništavila i kršćanskoga „*Memento mori*.“

Velike promjene u modernom društvu potiču na razmišljanje kako na njih odgovoriti. Sedmo i osmo poglavlje knjige upravo su posvećeni korupciji u društvu koju ne doživljavamo i ne imenujemo kao grijeh; etički relativizam koji pogoduje vrijeđanju dostojanstva ljudske osobe. Upravo u toj sferi modernoga čovječanstva Papa nalazi neiscrpan vrt koji treba njegovati. „Trebalo ući u mrak, u noć kroz koju prolaze mnoga naša braća. Biti u stanju stupiti s njima u dodir, dati im da osjete našu blizinu, a ne dopustiti da nas taj mrak obavije i uvjetuje.“ Može li ista utješnije željeti čuti moderni patnik kojemu se Papa obraća!

Dubravka BREZAK STAMAĆ

Svevišnji nad Bosnom

Josip Mlakić: *Božji gnjev*;
Zagreb, Fraktura, 2014.

U žanrovskom hibridu ratnog romana detekcije *Božji gnjev* (2014.), Josip Mlakić svojeg istražitelja/pravednika usmjeruje prema dvjema razinama potrage za istinom, potrage koja se vremenski i prostorno odvija unatrag, od posljedica prema uzroku: akcijski krimen zadire u mitomanski krimen da bi nakon mukotrpna tijeka razotkrivanja njihove prepletenosti uslijedila individualna osveta/kazna, koja na određeni način mijenja i samog izvršitelja pravde. U središtu je drama pojedinca u BiH 1990-ih u ekstremnim ratnim uvjetima, pojedinca pretvorena u balkansko „topovsko meso“; o njoj prvoosobnim diskursom izvješćuje, dakako s oporom i gorkom empatijom, sam narativni subjekt u dramatičnoj potrazi za istinom, što uključuje i minuciozne opise stradanja, ranjavanja i umiranja kao i hladnoga, racionalnog provođenja strategije (raz)miniranja, odnosno tehnologiju izrade minsko-eksplozivnih sredstava. I dok ratna drama i krimi priča teku usporedo, iz njihova središta, minimalističkim hemingvejski sublimiranim diskursom, progovara figura očajnoga pravednika na rubu samouništenja („Jesam li i sam imao ono što sam prigovarao bratu: klicu neobjašnjive, urođene samodestruktivnosti? Samouništavajući mehanizam koji je neumoljivo otkucavao? Imao sam dvadeset i sedam godina i to je najednom pokuljalo iz mene?“ 49).

Istražitelj/pravednik (koji traga za uzrocima pogibije devetorice ratnika iz hrvatskih postrojba, a među njima i svojega brata, na bošnjačkom teritoriju u tajnoj vojnoj akciji za koju se ne zna tko ju je naredio ni s kojim ciljem) – svjestan je i nedostatnosti detekcijske motivacije „budući da ljudski životi u ratu ne vrijede mnogo“; tu su i korijeni njegovih aporija koji rastu od mladenačke „rambovske“ faze do slagalice ratnih užasa koju čine osobna i tuđa fizička patnja te kombinacija spoznaje o neprevladivim paradoksnim okolnostima („Paradoks je ponekad stvarniji od života“, 89)

s osobnom nemilosrdnošću („Rat je trajao a mi smo postali nemilosrdni. Prolazili su dani, koji su nas mijenjali, i u jednom smo trenutku postali takvi, hladni i nemilosrdni.“ 90). Figura hladnog ratnika istražitelja kojemu je rat „kuća“ („Ipak, planirao sam nastaviti s potragom do sljedeće slijepice ulice, a zatim se vratiti ‘kući’, u rat.“ 147), pretpostavlja pragmatični racionalizam pri „kovanju“, tj. rekonstrukciji zagonetnog događaja i njegovih tragičnih posljedica; ja-pripovjedač detektivski predano proučava dokaze: otiske čizama, putanju metaka, tragove tjelesnih rana, krvi. Skupljajući *corpus delicti*, hladnokrvno promatra i vlastitu osvetničku akciju, kojoj pripomaže i mirodopska činjenica da je „osvetnik“ profesionalno pripadao egzaktnim znanostima („Inspektor je s poštovanjem kimnuo. Profesor matematike bila je moja najjača i najčvršća maska. Sve su sumnje padale pred njom.“ 162). Škrti je diskurs dijaloški organiziran s diskretnim naznakama lokalnoga govora; potiskivane emocije i umjetno proizvedena indiferentnost posljedice su sustavno izazivane omamljenosti, stereotipnim ratničkim strategijama pri potiskivanju straha („Promatrao sam ustreptalo more i pritom žedno isisao dvije cigarete, jednu za drugom“. 165; „Sjedili smo u bazi i pili: pivo i viski istovremeno. Bili smo sami. Ostali su bili u gradu i švercali s Muslimanima. Samo se ja i Mađar nismo bavili time. Mi smo samo pili. Naša pijančevanja postajala su sve teža.“ 217).

Refleksivnost se teksta na jednoj strani širi prema aluzijama na lažne osamdesete i ondašnji san o Zapadu, što je svojevrsna uvertira u ratne patnje, a povremeno se naziru i poratne deziluzije u susretima sa znakovima divljeg neoliberalizma („Viski je osamdesetih godina bio za nas jedno od lažnih, besmislenih ‘obećanja Zapada’, Raja, onoga što nam je nedostižno, a tako blizu, nadohvat ruke. A u suštini, bila je to prijesna laž u koju smo vjerovali snagom tvrde i trajne vjere, onako kako smo kao djeca vjerovali u Boga.“ 95); drugi refleksivni krak prodire duboko u prošlost te u neraščišćenom „višku povijesti“ vezanomu djelomice uz Prvi, a posebno Drugi svjetski rat, otkriva uzroke „ideološke alkemije“ permanentno zaraćene balkanske stvarnosti. Odatle i fatalna vezanost prošlosti uz

tadašnjicu na kojoj se reflektiraju mnogobrojni recidivi povijesnih konflikata, obnavljaju prakse zloćudne „proizvodnje povijesti“ koje stvaraju osjećaj vrtnje u zlobnim krugovima mržnje. U ideološkim sablastima prošlosti autor otkriva i razrješene enigme, uzroke zločina koji se otjelovljuju u visoko pozicioniranomu službeniku tajnih službi i mitomanu (koji fetišira staru ustašku odoru), uz ideologiju koja podsjeća na „oblak demonskih skakavaca iza čije najezde ne ostaje ništa“ (230).

No na razini naratorove personalnosti u romanu se prati rađanje, potom krešendo gnjeva koji prati protagonistovu borbu za odgovore („Promatrao sam jedno vrijeme Zoranovo lice i pokušavao ga zapamtiti, memorirati. Osjećao sam gnjev.“ 122; „Osjećao sam gnjev i očaj. Bio sam u trenutku spreman ubijati do besvijesti.“ 152). Na tom se segmentu priče iščitavaju biblijske konotacije: autor je svojem pripovjednom subjektu dao starozavjetno, sveto-pisamsko ime Ilija (u značenju: moj Bog je Jahve), prema začetniku proročkoga pokreta u Izraelu iz 9. stoljeća prije Krista. Taj je pučki svetac, borac Božji, pomoćnik u nevolji, poznat kao zaštitnik Bosne i Hercegovine te zauzima važno mjesto u kršćanskoj, židovskoj i islamskoj predaji, jer na njegova usta progovara Bog pa se njegov glas čuje kao „grom iz vedra neba“. Znajući da je riječ o svecu i njegovu tajanstvenom uznesenju u „vihoru oluje, u ognjenim kolima s ognjenim konjima“, autoru je ta simbolika poslužila pri aludiranju na bosanske ratne vihore, napose „vodoskoke krvi i rastrgano meso“ (141) pri pripremanju i izvršavanju osvetničke misije. Taj poznavatelj Božjega gnjeva prema Poslanici Rimljanima koja je i moto romana („Ne osvećujte se, ljubljene, nego dajte mjesta Božjem gnjevu. Jer pisano je: Osveta je moja, ja ću je vratiti, govori Gospodin.“) – bolno je sam u svojem osvetničkom pohodu na relaciji zaraćena BiH i poratni Zagreb („Grad se gušio u prljavom i krvavom novcu.“ 232) – pa zato i ova hibridna detekcijska proza ima ograničen broj likova, odnosno, samo jednog svjesnog tragatelja za istinom. On je taj simbolični svetac koji zna pročitati znakove vremena i dopustiti da „Božji gnjev“ progovori iz njega nadnaravnom snagom. On je poput svog moćnog parnjaka zadu-

žen za očuvanje istinskih vrijednosti i zato spreman da se na jednoj strani preda puštinjačko-kontemplativnom životu, dakle osamljenoj mislenoj akciji, dok ga na drugoj strani vodi izrazita borbenost, aktivna zauzetost protiv zla. U njemu kipti gnjev zbog ljudskog bezumlja, „traumatičnog suočenja s onim što smo bili i što smo u međuvremenu postali“ (215) te, u prenesenu smislu, poput moćnoga sveca nemilosrdno istrebljuje Baalove svećenike („Došli su s naše strane. Osjetio sam gnjev. Bio je to strašni i nemilosrdni Božji gnjev.“ 126). Napokon, ta kriminalističko-osvetnička potraga ima i svoju skeptičnu auru: koliko god je Prorok Ilija nasušna potreba svakoga doba kako ne bi prevladala priča o osamljenosti i neshvaćenosti u „sto godina samoće“, Mlakićev junak (koji povremeno čita i Márqueza) postavlja rezignirajuće pitanje o tomu tko zapravo ima monopol na Božji gnjev u smislu uvodne praiskonske paradigme, strepeći pritom da je „osveta iluzija pravde“ (226) – odnosno, postavlja pitanje bez odgovora o opravdanosti makjavelističke „pravde nad pravdom“ koja proizlazi iz prolivene krvi.

Dunja DETONI DUJMIĆ

Poezija samoće u okrutnoj prozi života

Robert Roklicer: *Apsolutno siguran*;
Zagreb, Naklada Đuretić, 2016.

Kratke proze rijetke su u našoj suvremenoj književnosti (ili ih izdavači nerado objavljuju), no veoma su „dopadljiv“ stil za ova naša mucava, kaotična vremena. Počnemo li „filozofirati“ o ovom vremenu u kojem „nema dovoljno vremena“, kratke proze doista postaju ugodno štivo – kratke, zaokružene iskricе iz života mogu se čitati u sobama, u tramvajima, u kafićima uz poglede na mamurnu kišu, u parkovima gdje pokoji čitatelj traži malo poetična otklona od svijeta. Ta čudesna „uspurnost“ kratkih

proza čini ih doista šarmantnim štivom, u intemezzima naših prenapregnutih života.

Takva je i nova knjiga uglednoga pjesnika Roberta Roklicera *Apsolutno siguran* – možemo je držati i u torbi, možemo je otvoriti na nekoj stanici ili u čekaonici, možemo je poistovjetiti s rutinom vlastite svakodnevice u kojoj se ispijamo zbog neplaćenih računa, reklama koje nam nude nedostizno, medijima koji sivo pretvaraju u crno... u Roklicerovom luzeru vidimo i sebe, utapamo se u zajedničkoj depresiji naših nevidljivih jalovih egzistencija.

Knjiga *Apsolutno siguran* knjiga je životnih fragmenata jednoga autsajdera (pisanih u prvom licu), koji trpi sve fenomene našega liberalnog kapitalizma – minuse na karticama, ovrhe, švercanja u tramvajima, iščekivanje posla, gledanje beskućnika, trivijalnost života koji ne nudi nikakva obećanja. U vrtoglavu svijetu kratkoročnih ciljeva i natjecanja i duša se razlama na tisuće fragmenata, a luzer (bivši idealist) uzalud pokušava povezati isječke u suvisli film svoga života. U svijetu izgubljene egzistencije ne postoji više ni sklad esencije. Roklicerova je knjiga skup malih slika, meditacija, zgodica, s dubokim sarkazmom – da bismo „pobijedili“ ovu „civilizaciju smeća“, moramo, jednostavno, apatično uklizati u nju, progovoriti istim jezikom koji nam ona nudi (jezikom reklama, potrošnog seksa, glupih medija, usputnoga slenga, trasha). Pa kada nas već površni svijet bešćutno trši, potrošimo do kraja sebe u njemu, kao prkosni hedonisti – mogla bi biti poenta ove zanimljive knjige, koja nas tečnim jezikom odvodi na asfalt, u kavane, u samoće naših spavaonica, na mjesta gdje se svi katkada skutrimo i osjetimo duboku prazninu u šarenu, prenapućenom svijetu.

Nemoguće je trzati se na zemlji kao riba na suhom, a herojski stremiti idealu. To patetično raspinjanje između zemlje i neba danas gotovo nema smisla – taj patos može ispatiti samo onaj pjesnik koji živi u društvu što štuje poeziju, umjetnost. Ako je patos danas samo „osobni problem“ neprilagođenog bića, onda, molimo lijepo, pišimo jezikom ovoga prolaznog, banalnog života. Iživimo ga, konzumirajmo ga, istresimo ga tako sirova na papir, nemojmo mu davati naročitu estetsku formu, jer površan život toga nije dostojan. No, naravno, isku-

san pisac kakav je Roklicer ne može nikada robovati banalnostima, pa u njegovim kratkim prozama itekako osjećamo svu slojevitost današnje melankolije, tugaljiv odraz iskričavog vremena u kojem je baš svatko sveden samo na sebe, u kojem je individuum jači nego ikada prije, baš zbog nedostatka ljubavi, odanosti, svega onoga što nas zbližava s drugima. Stoga i ljubav, kao uzvišena emocija, pada o tlo, te se i ona pretvara u konzumaciju trenutka, u ispraznu tjelesnost, u „trošenje“ trenutačne bliskosti ili u otrcanu uspomenu na prohujale nade.

Sve to bi mogle biti poruke ove Roklicerove knjige, premda on izbjegava bilo kakve jasne poruke, poante – filozofiranje je mrtvo slovo na papiru, metafizika je uzaludno naprezanje potrošenog mozga. Otuda i naglašena ironija prema transcendentnom, prema našim anđelima čuvarima kojima pisac daje ovozemaljske atribute, pa i njih vidimo kao nadzornike, policajce, psihijatre u bijelim kutama (u prozi *Imaju krila*). Ironiziranje transcendentnog vidljivo je, npr., u prozi *Kršćanin* – u njoj junak pred Božić obećaje sebi da će si poslati čestitku, izvesti se na ručak, osjećati se kao kršćanin, no opet završava oštrim prizemljavanjem: *Bog će mi, ako je dovoljno posenilio, možda i povjerovati*. U prozi *Život je lijep* opet „spušta“ božanstvo na zemlju (jer je potrošeni čovjek nesposoban vinuti se ka njemu), pa piše: *Kad ću, ako noćas neću, odjenuti kaput žutosive boje, popeti se na vrh Eiffelovog tornja, skočiti na glavu u naručje pariške bludnice i moliti za oprostaj. Bogovi će kimati i pljeskati, ovisno o vjeri koju prakticiraju, a ja ću moliti za oprostaj, na koljenima, u suzama, moliti da mi oprostite za grijehе koje nisam još počinio. A, hoću. Hoću, jebiga, kad ću ako noćas neću?*

„Ovdje“ i „sada“ su najteža mjesta bića – valja preživjeti, odživjeti dan, istrpjeti egzistenciju, bez ikakvih životnih formula, ideala, intelektualnih svjetonazora, jer surovi život onemogućuje bilo kakav astralni let duhova. Trijivalnost života je poput gravitacijske sile – spušta uzneseni duh učas na zemlju, gdje treba zaraditi za goli život. Glavni junak (antijunak) sakuplja krpice globalne banalnosti, živi razmrvljeno vrijeme, trpi trenutke, sate... izdržava dan za danom, no iako se trsi biti površan, duša mu se opire, pa između redaka itekako

osjećamo oboljeli duh našega nagrđenog vremena. Egzistencija je u bešćutnom kapitalizmu odavna nadvladala esnciju.

Možda je sve rečeno u prozi *Jedan*:

*Bio sam jedan od onih koji umiru na-
gama, u cipelama, na ulici, za šankom, ko-
jemu dim cigarete zamućuje pogled, alkohol
rastapa razum, žene potkradaju dušu, jedan
od onih koji vrišti na svjetlu, priželjkuje noć,
plaši se svitanja, podjednako izbjegava ljude
i sjene, pripada šaćici međusobno posvađanih
ludaka koji misle da su se rodili na pogreš-
nom mjestu i u pogrešno vrijeme.*

*Jesam, bio sam sve to do jučer... ali čini
mi se da i danas sam isti.*

Zbog gubitka svih ideala u ispražnjenoj rutini, i stil je veoma prozaičan, urban, ni malo pretenciozan. Nema razloga za profinjenu stilizaciju u okrutnoj prozi života. Roklicer na kraju svojih zapisa često prekida vlastite misli, radi rezove, vraća misli natrag, na asfalt, ne da sebi da upadne u zamku varljivih „velikih ideja“, grčevito se otreznjuje, vraća životu pljuskajuću koju je od njega dobio. Licem u lice, jedan na jedan.

Tako gotovo svaka proza završava za-
ključkom koji nas vraća svakodnevicu, to je „otvoreno mjesto“ naše egzistencije koju siromašan čovjek nikada ne može zaokru-
žiti... svaki dan je borba za preživljavanjem

i ništa bitno više. Stoga nema više smisla za generacijama, uopćavanjima, dubokim promišljanjima svijeta – svijet se dijeli na dane, svaki je život za sebe, mikrokozmos je daleko zahtjevniji od makrokozmosa.

Ovom knjigom Roklicer je opalio pljuskajuću i „uzvišenu“ boemiju koja u kapitalizmu više nema smisla. Nekada je boem bio gorljivi borac protiv mainstreama, biće kavane u kojoj je razvijao društveno-kritički odnos prema svijetu. Danas je boem sam kap u moru gubitnika, njegov bunt nitko ne sluša, sveden je na introspekciju, na izmoždenu jastvo, na svoj ukleti komadić svemira koji se ne osvrće na nj.

Roklicerov luzer nipošto nije čovjek gomile, ali se mora ugarati u nju, da ne bi ispao krhki poetični autsajder, a time još veći gubitnik.

Knjiga *Apsolutno siguran* vjerni je od-slik našega vremena, osviješteno svode-nje jezika na ono „stvarnosno“, ali knjiga je ipak i duboko poetična – to je, unatoč banalnoj slikovnosti, poezija samoće, koja nam itekako prodire u dušu. Misterij samotnjaštva u lakoći pripovijedanja – štivo idealno i za umjetnike i za one koji više vole život nego umjetnost.

Lada ŽIGO ŠPANIĆ

Pjesničko iskustvo u proznoj kamuflaži

Vanda Mikšić: *Fragmenti o bacanju
kamena*; Zagreb, Meandarmedia, 2015.

Posljednjih smo desetljeća bili svjedocima raznih smrti, nestanaka, ali i povratka. Između ostalog se naširoko govorilo o smrti autora, smrti romana, nestanku pojedinih književnih (i diskurzivnih) oblika, pa smo svjedočili nestanku književne kritike, ali i kritike uopće. Nestale su i „velike pripovijesti“, velike ideje, a ono što je preostalo, čini se, hibridnog je stilskog izričaja i usitnjenoga oblika – preostao je

fragment. I to ne bilo kakav, već fragment narativnog trenutka raspršenog u neuhvatljivim značenjima – fragment kakav nam u svojim poetsko-proznim zapisima donosi nova zbirka *Fragmenti o bacanju kamena* Vande Mikšić.

Vanda Mikšić poznatija je javnosti kao prevoditeljica, nagrađena nagradom DHK-a Davidias (2004.), zatim nagradom DHKP-a za najbolji nefikcionalni prijevod (2008.) te Nagradom Iso Velikanović (2015.) za prijevod remek-djela francuskog oulipovca Georges-a Pereca *Život način uporabe*, nakon čega ju je ministrica kulture Republike Francuske zbog iznimnog doprinosa na području književnosti i književnoga prevođenja odlikovala ordenom reda viteza umjetnosti i književnosti. Osim što je prevela mnoge

francuske i talijanske tekstove (Barthesa, Derridaa, Baricca, Calvina, Kunderu itd.) na hrvatski, manje je poznato da autorica prevodi i na francuski jezik hrvatsku suvremenu poeziju za francusku izdavačku kuću L'Ollave, a još je manje poznato da poeziju piše i sama te je njezin prvi pjesnički rukopis bio pohvaljen na Goranovu proljeću za mlade pjesnike 2001. godine.

Prvu pjesničku zbirku *Diši kroz masku, diši normalno* objavljuje 2012. godine, a Miroslav Mićanović tada primjećuje da je riječ o zbirci u kojoj se uobličuju tekstovi „onim što se u svakodnevici otkriva kao područje čudesno običnih situacija“. Upravo se na taj diskurs uobičajenih svakodnevnih detalja/misli/sjećanja naslanjaju novi tekstovi okupljeni formalno u četiri ciklusa zbirke, od kojih se dva jasno odlučuju poći putom narativne forme, pokušavajući se ipak oduprijeti otporu nužnoj linearnosti rečenica pjesničkim iskustvom. *Fragmentsi o bacanju kamena* pritom se u svojoj hibridnosti priključuju „struji“ suvremenoga hrvatskog pjesništva koja ustraje na simulacijama naracije te prilazi pjesničkome tekstu kao narativnom fragmentu. Grubo bismo rekli da su to pjesme u prozi, no njihova se žanrovska i stilaska raslojenost ne može svesti na takvo imenovanje jer tekstovi variraju između jedne jedine proširene rečenice, lirske minijature, „mikroeseja“ (M. Mićanović) te kratke (kratke) priče. Ciklusi *Mali rituali* i *Možda priče* okreću se tim duljim poetsko-proznim formama, dok se ciklusi *Fragment* i *Tonka* usidruju upravo u ekonomičnosti nestalnih fragmenata.

Nazvali ih mi pričama, mikroesejima ili samo zapisima, ono što ih okuplja jest tendencija povratku jednostavnosti i neusiljenosti jezika, pitoma metaforika bez ikakvog hermetičnog zapetljavanja i izrazita filmičnost – istančano oko promatrača za kadriranje. Zato je zanimanje narativnih gledišta često upravo u sferi svakodnevnoga života, prikazuju se inače zamorni i monotoni snimci koji svojim izmjenama očista te naprasnim očuđavanjima postaju sve samo ne očekivani ishodi. Univerzalne preokupacije i pitanjima traženja, otkrivanja i iščekivanja „onog nečega“ u zapisima će biti obrađeni u jednoj slici – nerijetko baš i u jednoj rečenici. Slike će, dakako,

biti i svakodnevni trenuci, detalji, mirisi, emocije ili pak uspomene.

Tematske obuzetosti zapisa raznolike su, stoga imamo prilike čitati o naizgled običnom susretu dviju susjeda u hodniku stambene zgrade ili ispijanja kave za stolom kafića, pa sve do rituala poput svadbene svečanosti. Osim toga, fragmenti u istoimenom ciklusu bit će posvećeni odlascima, mučenju, vatri, pijesku ili pak čvoru, a u ciklusu *Tonka* javljaju se intimniji, sjetniji fragmenti, autobiografizmom prošarani zapisi čiji je glavni lik baka Tonka. Izuzev tog posljednjeg ciklusa, koji je protkan sjećanjima i patosom, polazišna je motivika pjesničko-proznih zapisa nerijetko kakva imaginarna misao koja se razrađuje u spektakularnu događajnost – poput glazbenoga koncerta u muzeju koji završava dobacivanjima jastuka u publici ili pak gostovanjem plesačice s knjigama u jutarnjoj televizijskoj emisiji u kojoj pojašnjava što je to ples s knjigom i kako prilagoditi glazbu pojedinoj knjizi.

Razlomljenost tekstova i njihovo iskli-znuće do krajnje je granice dovedeno posljednjim tekstom ciklusa *Možda priče*. Vrlo kratka je to priča usredotočena na stanje lika – njegovu paničnost pa zatim izoliranost od mase. Pošto je završio sa svojim uobičajenim radnim danom, izlazi među gradsku vrevu u njoj se panično gubi, a sve to semantizirano je tekstom – početak je zapisa grafički skučen, slova su izrazito zbijena, što označuje napetost, užurbanost, a u nastavku se teksta slova u rečenicama proširuju, pri čemu se u tekstu time naglašava odmak od gužve i buke. Tekst *izlazim na ulicu* pri kraju se u potpunosti širi po stranici, ostaju velike bjeline, a osim toga on postaje sve svjetliji, njegova slova blijede, što je grafička asocijacija jenjavanja boli koja se upravo na tom mjestu opisuje. Nije na odmet primijetiti i to da jedino taj tekst izbjegava pravopisnu normu pisanja velikoga početnog slova čime pokušava simulirati neprekinuti niz, stalni tijek i napetost, bez njegova razbijanja, iako interpunkcijski znakovi i dalje opstojе u tekstu.

Druga vrsta vizualizacija i/ili pokušaja približavanju drugome mediju spomenuta je filmičnost zapisa. Ona ne proizlazi samo iz eliptičnih rečenica ili kratkih i oštrih rezova slika obična života, a čemu je naj-

bolji primjer zapis *Vjenčanje u četiri slike*, već i iz pomno biranih perspektiva koje se izmjenjuju i prikazuju pjesničke detalje iz različitih kutova, npr. *Fragment o vatri* ili *Zlatni čovjek*. Fragmente ipak, iako brojčano omeđeni, ne treba doslovno smatrati kadrovima jer hijerarhije ili kronologike u zapisima nema – fragmenti u centralnom ciklusu samo su permutacije naslova u kojima lirski kazivači iskaču iz rascijepa sna i jave, želje i nemogućnosti. Ključni se punktovi ponavljaju – bijelo, voda, sol, ulice,

jutro, noć..., a prevlast morskih elemenata nad urbanim sferama govori u prilog tezi da je riječ o tekstovima okupanima morem čija sjećanja nagriza sol. Iskustvo čitanja poetsko-proznih zapisa Vande Mikšić u konačnici je moguće poistovjetiti s iskazom lirskog kazivača iz fragmenta *izlazim na ulicu*: „punim se jedva vidljivim dojmovima tragovima fragmentarnim odbljescima svijeta“.

Ivana BULJUBAŠIĆ

KRONIKA DHK – *Siječanj, 2016.*

– 11. *siječnja* raspisan je natječaj za nagrade Dana hrvatske knjige 2016.

– 13. *siječnja* održana je komemoracija na Hrvatskoj radioteleviziji za našeg dugogodišnjeg člana Nikolu Vončinu, koji je preminuo 31. prosinca 2015. u Zagrebu u 82. godini života. Na komemoraciji su govorili Vojo Šiljak, Vedrana Vrhovnik i Stijepo Mijović Kočan.

– 21. *siječnja*

Predstavljena je knjiga Ive Runtića *PUTOVANJE I PISANJE* (Zagreb, DHK–Mala knjižnica, 2015.). Uz autora, sudjelovali su: prof. dr. sc. Marijan Bobinac, prof. dr. sc. Vinko Brešić, urednik dr. sc. Ivica Matičević.

– 26. *siječnja*

U prostorijama DHK dodijeljena je Plaketa Grada Zagreba dr. sc. Anti Sekuliću povodom njegovog 95. rođendana za dugogodišnju općep priznatu djelatnost na području jezikoslovlja, književne povijesti i kulturne antropologije te književnosti.

– 27. *siječnja*

U prostorijama DHK predstavljena je knjiga izabranih pjesama Milka Valenta *PUSTINJA* (Meandar Media, Zagreb 2015.). Uz autora, sudjelovali su urednik Miroslav Mićanović, dramska umjetnica Dunja Sepčić i voditeljica Tribine DHK.

Održana je sjednica Povjerenstva za Književne veze.

– 28. *siječnja*

U prostorijama DHK nakladnička kuća ALFA d.d. knjiga predstavila je *HRVATSKU KNJIŽEVNOST 19. STOLJEĆA* prof. dr. sc. Vinka Brešića. Uz autora, sudjelovali su: prof. dr. sc. Ivan J. Bošković, prof. dr. sc. Davor Dukić, prof. dr. sc. Cvijeta Pavlović i mr. sc. Božidar Petrač urednik.

Održana je sjednica Povjerenstva za primanje i reviziju članstva.

Iz članstva DHK istupila je Sanja Lovrenčić.

Maja KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ

